

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԻ ԽՈՐՀՐԴԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ 4

**ՀԱՐՋԱԶՐՈՒՅՑ ՀՀ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԵՎ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ
ՎԱՐԴԱՆ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆԻ ՀԵՏ** 10

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ**
ՊԱՌԼԱՍԵՆՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ,
ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 14

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱՈՅՑԱՆ
ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹՅԱՄԲ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.
ՀԱՄԵՄՏԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 22

ՄԵՐԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ
ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԻ
ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 28

**ՆՈՐԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՍՈՆԱ ԵՍՍՅԱՆ**
ԲԱՐՉՐԱԳՈՒՅՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ԿԱԶՄՆ ՈՒ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ.
2015 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ 34

ՈԱՅԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ
ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ 48

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ЛЕВОН САРГСЯН

КОМПЕНСАЦИЯ ПО ДЕЛАМ О ЗАЩИТЕ ПРАВ
НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ 56

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՅՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՄԻՅՑՄԱՆ ՁԵՎՈՎ ՎԵՐԱԿԱԶՍԱԿԵՐՊՎՈՂ ԲԱՆԿԻ
ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ 60

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԵՐՊԵՅ ՄԵՂՐՅԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳՈՎ
ՔՆՆՎՈՂ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԸ
ՀԱՎԱՔԵԼՈՒ (ՆԵՐԿԱՅԱՅՆԵԼՈՒ) ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄ 68

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԳՈՒՐԳԵՆ ՔՈԹԱՆՅՅԱՆ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 141-ՐԴ, 142-ՐԴ ՀՈԳՎԱԾՆԵՐԻՆ
ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ 78

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ
ԴԵՎՈԼՈՒՏԻՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ (EFFET DEVOLUTIF)
ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ 82

ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՂԻԱ

ԻՎԵՏԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ
ՊԱՅՔԱՐԻ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ 88

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՐԵՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՃԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ
ԴԱՏԱՀԱՇՎԱՊԱՀԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ
ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՍԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 92

ՆԱՐԻՆԵ ՍԻՐԱԳԵՂՅԱՆ

ԵՐԵՒԱՅԻ ԲՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՊԱՐՁԱԲԱՆՄԱՆՆ
ՈՒՂՂՎԱԾ ԴԱՏԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ
ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 96

ՄԱԿ ՓԳՀ-Ի ԱՍԲԻՈՆ

ՔՆԱՐԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏՈՒՄ ԴԱՍԱՎԱՆԴՎՈՂ
«ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԱԿԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ 104

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 108

RESUME 120

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ

2017 թվականի փետրվարի 1-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանում տեղի ունեցավ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի խորհրդակցություն, որին մասնակցում էին նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահ Արման Մկրտումյանը և քրեական պալատի նախկին նախագահ Դավիթ Ավետիսյանը:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212) ՓԵՏՐՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ Սերժիկ Ավետիսյանն իր խոսքում նշեց, որ 2016 թվականին ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատում ստացվել է 1781 բողոք, ինչը կազմում է ՀՀ դատարանների կողմից քրեական վարույթի շրջանակներում ստացված գործերի 7%-ը: Նշված բողոքներով բողոքարկվել է 1332 դատական ակտ: 2015թ. համեմատությամբ (ստացվել է 1447 բողոք) վճռաբեկ բողոքների քանակն աճել է 334-ով կամ 18.7%-ով:

Բերված 1781 բողոքներից՝

- բողոքը վարույթ ընդունելը մերժվել է՝ 922-ով (51.7%),
- վերադարձվել է ժամկետով 366-ը (20.5%),
- ընդունվել է վարույթ 72-ը (4.04%),
- մերժվել է վերանայման վարույթի հարուցումը 13-ով (0.72%),

- բողոքի ընթացքը մնացել է անավարտ 251-ով (14.09%):

Վարույթ ընդունված 72 բողոքներից (15-ը փոխանցվել է 2015 թվականից)՝

- 28-ը (վարույթ ընդունվածների 38.8%) բավարարվել է ամբողջությամբ, իսկ 24-ը (33.3%)՝ մասնակիորեն:

Այլ խոսքով՝ 52 բողոք (72%) բավարարվել է:

- 7-ը (9.7%) մերժվել է:

(13-ի ընթացքը մնացել է անավարտ):

2016թ. կայացված 56 հիմնական որոշումներից՝

- 49-ով (87.5%) դատական ակտերը բեկանվել են, 7-ով (12%) դատական ակտերը թողնվել են օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով պալատի իրավական հիմնավորումները,

- բեկանված 49 դատական ակտերի արդյունքում՝ 18 քրեական գործ (վարույթ) ուղարկվել է Վերաքննիչ դատա-

րան՝ նոր քննության, իսկ 14 գործ՝ Առաջին ատյանի դատարան,

- 10 գործով բեկանվել է Վերաքննիչ դատարանի որոշումը, և օրինական ուժ է տրվել Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերին,

- 4 գործով բեկանելով և փոփոխելով դատական ակտերը՝ քրեական պալատը տեղում վերջնական լուծում է տվել:

Գևորգ Թոսունյանի և մյուսների վերաբերյալ գործով (դատավոր Ս.Ավետիսյան) կայացված որոշման շրջանակներում հատկեցվել են ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ կատարված սպանությունը դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու, որն անգոյությունը առաջացրել է տուժողի մահ հանցակազմի տարանջատման հատկանիշները:

2016թ. կայացված 56 որոշումներից կարելի է առանձնացնել մի շարք նախադեպային որոշումներ, որոնցում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կարող են էապես նպաստել ինչպես իրավունքի տեսության զարգացմանը, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայի կայունացմանը և կանխատեսելիությանը: Ուստի կառանձնացնեն նյութական և դատավարության իրավունքին վերաբերող առանձին որոշումներ:

Քրեական իրավունքի հարցերի վերաբերյալ

Միքայել Գիլանյանի գործով (դատավոր Հ.Ասատրյան) առաջին անգամ խարդախությունը սահմանազատվել է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով գույքային վնաս պատճառելու հանցակազմից (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ և 184-րդ հոդվածներ):

ջատման հատկանիշները:

2.1) *Վարդան Սկրտչյանի և մյուսների* վերաբերյալ գործով (դատավոր Ա.Պողոսյան) կայացված որոշումը վերաբերում է շարունակվող գողությունը կրկին անգամ կատարած գողությունից, այլ խոսքով՝ հանցանքների համակցությունից սահմանազատելու հիմնահարցին:

3) *Շահեն Հովսեփյանի* գործով (դատավոր Ս.Օհանյան) հատկեցվել են գողության հանցակազմի հասարակ և որակյալ հատկանիշների սահմանազատման կանոնները, մասնավորապես նշվել է, որ եթե հանցավորի արարքում բացակայում են հասարակ հանցակազմի հատկանիշները, ապա արարքը չի կարող որակվել նույն հոդվածի այն մասով, որը պատասխանատվություն է սահմանում ծանրացնող հանգամանքի համար:

4) *Լիլիթ Վարդանյանի և Ջարինե Այվազյանի* գործով (դատավոր Ե.Դանիելյան) և *Աշոտ Գևորգյանի* գործով (դատավոր Հ.Ասատրյան) պալատը հիմնարար որոշումներ է կայացրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածում նախատեսված լրացուցիչ պատժի՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու առանձնահատկությունների և կիրառման պայմանների վերաբերյալ:

ծերով տուժողի հաշտության դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու առանձնահատկություններին:

Քրեական դատավարության հարցերի վերաբերյալ

Լևոն Պետրոսյանի գործով (դատավոր Հ.Ասատրյան) պալատն անդրադարձել է Վերաքննիչ դատարանում վճռաբեկության կարգով գործի քննություն կատարելու դեպքում նոր նյութեր ներկա-

5) *Յուլյա Հովհաննիսյանի* գործով նախադեպային որոշումը (դատավոր Ս.Օհանյան) նվիրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 343-րդ հոդվածում սահմանված դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը հանցակազմի քրեաիրավական վերլուծությանը:

յացնելու թույլատրելիության հարցին և նշել, որ վճռաբեկության կարգից վերաքննության կարգին անդրադառնալը հնարավոր է, սակայն ոչ բոլոր դեպքերում: Մասնավորապես արձանագրվել է, որ եթե կողմն առաջին ատյանի դատարանում ունենալով իրական հնարավորություն, չի ներկայացրել համապատասխան նյութը կամ հանդես չի եկել համապատասխան միջնորդությամբ, հետապնդելով ոչ իրավաչափ (օրինակ՝ գործի քննությունը ձգձգելու նպատակ), սպա վերաքննիչ դատարանը վճռաբեկության կարգից չի կարող անցնել գործը վերաքննության կարգով քննության իրականացմանը:

Արթուր Անդրեասյանի վերաբերյալ

6) *Տիգրան Առաքելյանի* գործով (դատավոր Ե.Դանիելյան) պալատն անդրադարձել է տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդված) առանձնահատկություններին և այդ հարցի հետ շաղկապված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում ամրագրված մասնավոր մեղադրանքի գոր-

գործով (դատավոր Ե.Գանիեյան) կայացված որոշումը նվիրված է գույքի բռնագրավման և բռնագանձման, ինչպես նաև գույքի վրա կալանք դնելու հիմքերի և գույքը կալանքից ազատելու քրեադատավարական առանձնահատկություններին: Այսպես, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ քաղաքացիական հայցը դատարանի կողմից առանց քննության բողոքվելու դեպքում գույքի վրա դրված

լու մասին միջնորդությունը բավարարելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել մեղադրողի կողմից և որոշումը Վերաքննիչ դատարանի կողմից ենթակա է վերանայման և այլ որոշումներ:

Քրեական պալատը 2016թ. որոշումներից որպես լավագույն որոշում ընտրել է 3-ը, դրանք են՝

Մինաս Սկրտչյանի և Միքայել Միքա-

կալանքը կարող է պահպանվել քրեական գործով վարույթի ավարտից հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, միայն այն դեպքում, երբ դրա վերաբերյալ առկա է քաղաքացիական հայցվորի կամ այլ շահագրգիռ անձանց կողմից դատարան ներկայացված միջնորդություն: Այլ կերպ՝ այդպիսի միջնորդության բացակայության դեպքում դատարանն իրավունք չունի սեփական նախաձեռնությամբ պահպանելու գույքի վրա դրված կալանքը:

Նարեկ Հարությունյանի վերաբերյալ գործով (դատավոր Ս.Ավետիսյան) վճռաբեկ վերանայման շրջանակներում հիմնավորվել է, որ դատաքննության ընթացքում կալանքը գրավով փոխարինե-

յելյանի վերաբերյալ գործով (դատավոր Ա.Պողոսյան) պալատի որոշումը վերաբերում է տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու կարգին, ինչպես նաև այդ կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշման բողոքարկման հնարավորությանը:

Խնդիրն այն է, որ տվյալ հարցերը քրեական դատավարության օրենսգրքում կարգավորված չեն:

Գործնականում կարող են ի հայտ գալ այնպիսի հանգամանքներ, որոնց հաշվառմամբ վարույթն իրականացնող մարմինը կունենա բավարար հիմքեր տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեց-

մելու համար (բերվել են օրինակներ):

Պալատն անդրադարձել է ենթադրյալ հանցավոր արարքի և հանրորեն վտանգավոր հետևանքների միջև պատճառական կապի բացակայության հիմնավորմամբ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու առանձնահատկություններին:

Մյուս կարևոր խնդիրը կապված է տուժողի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշման բողոքարկմանը: Չնայած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ հոդվածում այս տեսակի որոշումը վերաքննիչ բողոքարկման որոշումների շարքում նշված չէ, պալատը, հաշվի առնելով պետության՝ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) խախտված իրավունքները վերականգնելու պոզիտիվ պարտավորությունները, ինչպես նաև վերջինիս դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացվելիության ապահովումը, արձանագրել է, որ դատավարության տվյալ մասնակցի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշումը ենթակա է բողոքարկման վերաքննության կարգով:

Արդյունքում, քրեական պալատը տուժող կողմի վճռաբեկ բողոքը բավարարել է: Տուժողի իրավահաջորդի և նրա ներկայացուցչի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 29-ի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 15-ի որոշումները բեկանել և փոփոխել է: Տուժողի իրավահաջորդի և նրա ներկայացուցչի դատավարական կարգավիճակը վերականգնել է՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2) Փաստաբան *Արշավիր Խալսախյանի* գործով (դատավոր Ե.Գ.Ասիեյան) վերլուծվել է փաստաբանի կողմից կաշառք ստանալու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) և հիմնավորվել է, որ փաստաբանի կողմից քրեորեն հետապնդելի արարք կատարելը, այդ թվում՝ անձանցից դրամական միջոցներ վերցնելը (ստանալը, պահանջելը) դեռևս չի նշանակում, որ նա միշտ գործում է որպես փաստաբան և նրա արարքը պետք է որակվի հատուկ հանցակազմով: Եթե փաստաբանը գործել է որպես մասնավոր անձ, ապա նրա արարքը կարող է որակվել, օրինակ, որպես սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություն:

3) *Արմեն Ղազարյանի* գործով (դատավոր Ա.Պողոսյան) հանգամանորեն, համակարգային, մակարդակով վերլուծվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայմանները: Ինչպես հայտնի է, այս հարցի վերաբերյալ իրավակիրառ պրակտիկայում միատեսակ, արդյունավետ և կանխատեսելի պրակտիկա չենք ունեցել (պատճառները տարբեր են՝ ինչպես օբյեկտիվ բնույթի՝ օրենսդրական թերի կարգավորումներ և այլն, այնպես էլ սուբյեկտիվ):

Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը և այն, որ ներկայումս կառավարությունը միջոցներ է ձեռնարկում առկա խնդրի օրենսդրական հստակեցման առումով, գտնում ենք, որ պալատի որոշումը կարող է նպաստել ոչ միայն դատական պրակտիկայի կայունացմանը, այլ նաև օգտակար լինել օրենսդրական բարեփոխումների ընթացքում:

Ցանկանում եմ նաև նշել, որ բացի արդարադատության իրականացման հետ կապված հարցերից, քրեական պալատն իրականացրել է նաև գիտամանկավարժական և ստեղծագործական գործունեություն՝ պալատի առանձին դատավորները, օգնականներն ու խորհրդականները դասավանդել և շարունակում են դասավանդել պետական բուհերում, 2016թ. հրատարակվել է 27 գիտական հոդված և զեկույց, մաս-

նակցել ենք սեմինարների և միջազգային գիտագործնական կոնֆերանսների: 2016թ. հրատարակված գիտական աշխատանքները նվիրված են եղել քրեական պալատի նախկին նախագահ, իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Դավիթ Ջաքարի Ավետիսյանի ծննդյան 65-ամյակին:

Կասկածից վեր է, որ պալատի որոշումները հսկայական և կանխորոշիչ ազդեցություն են ունենում ոչ միայն դատական պրակտիկայի, օրենսդրության զարգացման, այլև ողջ քրեական արդարադատության գործընթացների վրա: Պալատի որոշումները լայնորեն օգտագործվում են իրավակիրառ և իրավապաշտպան մարմինների, գիտնականների, ուսանողների, ասպիրանտների և տարբեր կազմակերպությունների կողմից:

Հարկ են համարում ընդգծել, որ քրեական պալատն աստիճանաբար դառնալու է քրեական և քրեադատավարական քաղաքականության զարգացման միտումների վրա ազդող գլխավոր դերակատարներից մեկը, քանի որ իրավունքի տեսության և դատական պրակտիկայի զարգացման միտումները, հեռանկարներն ու առաջնահերթությունները վերջին հաշվով ուրվագծվում են քրեական պալատում, որտեղ կոնկրետ գործով արդարադատություն իրականացնելու միջոցով ավարտվում է արդարադատությունը:

Ապագայում հատուկ ուշադրության են արժանի նաև մի շարք իրավական հարցեր, որոնց վերաբերյալ դատական պրակտիկայում միատեսակ ընկալում չկա: Օրինակ՝ արդարացի պատիժ նշանակելու կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը կիրառելու հարցն այն գործերով, երբ հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասը վերականգնված չէ:

Մյուս խնդիրը վերաբերում է նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման վերանայման դատական վերահսկողության սահմաններին և դատարանի իրավասություններին: Չնայած այս հարցի վերաբերյալ պալատը կայացրել է մի քանի որոշում (Լատուրա Ջարյանի, Գագիկ Հարությունյանի, Գագիկ Ղևոնդյանի վերաբերյալ), այնուամենայնիվ այդ որոշումներում արտահայտված առանձին իրավական դիրքորոշումները ճշգրտման կարիք ունեն, որպեսզի խնդրո հարցի առնչությամբ ձևավորվի միատեսակ պրակտիկա, քանի որ առկա կարգավորումները երբեմն հանգեցնում են դատական ակտերի բեկանմանը: Գատական պրակտիկայում հանդիպող ակտուալ և վիճահարույց իրավական հարցադրումները կարելի է շարունակել:

Վերոհիշյալ բոլոր գործերով հիշատակվել են նախադեպային որոշումները կազմած դատավորների ազգանունները:

Միջոցառման երկրորդ մասում վերոհիշյալ լավագույն 3 որոշումների համար դատավորներ Ելիզավետա Դանիելյանին և Արթուր Պողոսյանին հանձնվեց Ֆեմիդա արձանիկ, իսկ ավագ օգնականներ Էլեն Վարդապետյանը, Ջոն Հայրապետյանը և Նարեկ Բեգլարյանը խրախուսվել են միանվագ դրամական պարգևատրման ձևով՝ մեկ ամսվա պաշտոնային դրույքաչափով և շնորհակալագրով:

Քրեական պալատի ժողովի ընթացքում բարձրաձայնվեցին և քննարկվեցին արդարադատության իրականացման հետ կապված մի շարք հարցեր:

**ՀԱՐՋԱԶԻՐՈՒՅՑ ՀՀ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԵՎ ՎՃՈՍԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ
ՎԱՐԴԱՆ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆԻ ՀԵՏ**

- Պարոն Սարգսյան, Դուք մասնակցել եք 2016 թվականի դեկտեմբերի 9-10-ը Թբիլիսիում տեղի ունեցած կոնֆերանսին, խնդրում եմ հակիրճ ներկայացնել կոնֆերանսի բովանդակությունը:

- 2016 թվականի դեկտեմբերի 9-10-ը ՄԱԿ ՓԳՀ Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային ներկայացուցչությունը Թբիլիսիում կազմակերպել էր տարածաշրջանային կոնֆերանս դատավորների համար: Հանդիպման հիմնական նպատակն էր անդրադառնալ «Փախստականների մասին» օրենքի կիրառման հիմնախնդիրներին և ՄԻԵԳ նախադեպային իրավունքի կարգավորումներին, անհրաժեշտ հարթակ տրամադրել քննարկումների և փորձի փոխանակման համար:

- Ուրե՞ր եմ մասնակցել կոնֆերանսին:

- Կոնֆերանսին մասնակցել եմ թվով տասներկու դատավորներ, այդ թվում՝ յոթը՝ Վրաստանից՝ Թբիլիսիի Քաղաքային դատարանից և Թբիլիսիի Վերաքննիչ դատարանից, հինգը՝ Հայաստանից, որոնց թվում եղել են ՀՀ վարչական, վարչական վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանի դատավորներ, մեկ ներկայացուցիչ Վրաստանի արդարադատության բարձրագույն խորհրդից, մեկ փորձագետ և ՄԱԿ ՓԳՀ չորս աշխատակիցներ:

- Պարոն Ավանեսյան, ի՞նչ հարցեր քննարկվեցին կոնֆերանսի ընթացքում:

- Կոնֆերանսի ընթացքում, ի թիվս այլ հարցերի, տարածաշրջանային ներկայացուցչի տեղակալ Հայ Շելտուն անդրադարձել է տարածաշրջանում ապաստանի տրամադրման համակարգերի զարգացման հարցում դատական իշխանությունների ներգրավ-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

վածության կարևորությանը: Նա մասնավորապես նշել է 2017 թվականին դատավորների հետ ոչ պաշտոնական բնույթ կրող քննարկումների կարևորությունը: Շոթա Գեցաձեն (Վրաստանի արդարադատության բարձրագույն խորհուրդ) նշել է, որ դատական համակարգում ապաստանի տրամադրման համար ներկայացվող դիմումների թվի աճի հետ մեկտեղ մեծանում է նաև հետաքրքրությունը «Փախստականների մասին» օրենքի նկատմամբ, ինչպես նաև անդրադարձել է ապաստանի տրամադրման գործերի դեպքում որոշում կայացնելիս առկա խնդիրներին, հիմնականում դատական համակարգում ծագման երկրի մասին տեղեկատվությունն ուսումնասիրելու հնարավորությունների բացակայությանը, որակավորված բանավոր թարգմանիչների սակավաթիվ լինելուն, այն դժվարություններին, որոնց հետ դատավորները բախվում են բողոքների վերաբերյալ որոշում կայացնելիս, երբ անկարող են լինում իրենց վճիռներում օգտագործել գաղտնի տեղեկատվություն: Հայաստանի պատվիրակությունը նույնպես ողջունել է կոնֆերանսի կազմակերպման գաղափարը և պատրաստակամություն հայտնել ապագայում կրկին մասնակցել նման քննարկումներին՝ մատնանշելով, որ Հայաստանի դատարաններում դեռևս շատ չեն ապաստանի տրամադրման հետ կապված գործերը և որ ոչ մի նման գործ ՄԻԵԴ- չի հասել:

- Ուլբե՞ր են եղել կոնֆերանսի մասնագետները:

- Կոնֆերանսն անցկացվել է Սլովակիայի Գերագույն դատարանի դատավոր և ՄԻԵԴ- նախկին դատավոր Ժան Սիկուտայի ու ՄԱԿ ՓԳՀ, Փախստականի կարգավիճակի սահմանման հարցերով պատասխանատու, տարածաշրջանային ավագ համակարգող Փիթեր Սթոքհոլդերի մասնակցությամբ:

- Խնդրում են անդրադարձեք քննարկված հարցերին:

- Կոնֆերանսում քննարկվել են հետևյալ հարցերը՝
 - դատարանի դերը և պատասխանատվությունը՝ ապաստան տրամադրող մարմինների կողմից կայացված բացասական որոշումները վիճարկելիս, ապաստան ստանալու համար ներկայաց-

ված դիմումներն ըստ արժանվույն քննելիս և իր հայեցողությամբ փախստականի կամ հումանիտար կարգավիճակ տրամադրելիս.

- ԵՒՒ անդամ չհանդիսացող երկրներում մարդու իրավունքների խախտման դեպքերը քննելու համար անհրաժեշտ է ՄԻԵԳ- մանդատը, և թե ինչու է այն կիրառելի ապաստան ստանալու համար ներկայացված դիմումները քննելիս.

- վտարման կամ հանձնման դեպքում ՄԻԵԳ- պահանջների հետ մեկտեղ խորքային պետք է ուսումնասիրվեն դիվանագիտական հավաստիացումները, բավարար երաշխիքները, պաշտպանության արդյունավետությունը, մարդու իրավունքների հետ կապված ընդհանուր իրավիճակը, հանձնման մասին որոշումների գործողության ժամկետը, դիվանագիտական ներկայացուցչության միջոցով օրենքների պահպանումը ստուգելու հնարավորությունը, մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը, այդ թվում՝ դաժան վերաբերմունքի կամ խոշտանգումների ենթարկվելու մասին պնդումների վերաբերյալ ստուգումները.

- ապաստան հայցող անձանց կամ նրանց ներկայացուցիչների համար պետք է հասանելի լինի որոշակի տեղեկատվություն՝ արդյունավետ կերպով բողոքարկելու և վիճարկելու համար գաղտնի տեղեկատվության հիման վրա կայացված բացասական որոշումները՝ արդար դատաքննության իրավունքի և արդյունավետ ներկայացուցչության ապահովման նպատակով.

- ազգային անվտանգության սահմանումը պետք է հստակ ձևակերպված լինի օրենքում.

- հակասական զեկույցների դեպքում ծագման երկրի մասին տեղեկատվության աղբյուրների գնահատում և թե ինչին պետք է առաջնահերթություն տալ.

- վտարման դեպքերում, երբ կապ կա ՄԻԵԳ- 8-րդ հոդվածի հետ, հարկ է ուսումնասիրել անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքը, երեխայի լավագույն շահերը և արդարացի հավասարակշռությունը համապատասխան երկրի և ընտանիքի շահերի միջև.

- ապացույցի և ապացուցման բեռի, այդ թվում՝ այն բացատրությունների արժանահավատությունն ու գնահատումը, թե ինչպես են գործում ուղեղը և հիշողությունը.

- ՄԱԿ ՓԳ-Հ զեկույցներն Իրաքի, Սոմալիի և Սիրիայի կողմից

տարբերակված այն անձանց վերաբերյալ, որոնք հիմնականում պետք է փախստական ճանաչվեն և այն խմբերի վերաբերյալ, որոնց դեպքում պետք է իրականացվի բացառման մասին դրույթների գնահատում և որ ներքին տեղահանության այլընտրանքը հիմնականում կիրառելի չէ.

- հատուկ նկատառումներ, վերաբերմունք և հարցազրույցի ժամանակ կիրառվող մեթոդներ դավանափոխության հետ կապված դիմումներ քննելիս, ԼԳԲՏԻ անձանց դիմումներ, ինչպես նաև մտավոր հաշմանդամություն կամ հոգեկան խնդիրներ ունեցող անձանց կողմից ներկայացված դիմումները գնահատելիս.

- Մասնակիցներն ինչպե՞ս են գնահատել կոնֆերանսի կազմակերպումը:

- Մասնակիցները բարձր են գնահատել կոնֆերանսի կազմակերպումը և նպատակահարմար գտել ապագայում նույնպես անցկացնել նման միջոցառումներ, որն ավելի կնպաստի խնդրի իրավական կարգավորումներին և դատարանների աշխատանքների արդյունավետությանը:

Հրայր ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար - գլխավոր քարտուղար,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

**ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԶԵՎԻ
ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ, ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ,
ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Պառլամենտական կառավարման ձևը նախագահական և կիսանախագահական կառավարման ձևերի հետ ամբողջացնում է դասական ժողովրդավարական կառավարման ձևերի եռյակը: Պետական իշխանության կազմակերպման մոդելը պառլամենտական միապետություններում (այս ձևի դասական օրինակն է Սեծ Բրիտանիան), ըստ էության, բովանդակային առումով չի տարբերվում պառլամենտական հանրապետությունների կառավարման ձևից (Գ-Դ-Հ), ինչից ելնելով՝ մենք այս երկու կառավարման ձևերն ունեցող երկրները միավորում ենք մեկ հասկացության տակ՝ «պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող պետություններ»:

Ե՛վ պառլամենտական միապետության միապետը, և՛ պառլամենտական հանրապետության նախագահը պետության նոմինալ ղեկավարներն են: Անշուշտ, նրանց իշխանության աղբյուրները տարբեր են, սակայն մեզ հետաքրքրող հարցում դա էական նշանակություն չունի: Այն գլխավորը, որը միավորում է Սեծ Բրիտանիան և Գ-Դ-Հ-ը, պետական իշխանության կազմակերպման մեխանիզմն է, որը երկուսի դեպքում էլ նույնն է՝

Կառավարման պառլամենտական ձևի պարագայում պետական իշխանության իրականացման մեջ կուսակցության դերն այնքան մեծ է, որ հաճախ պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող պետություններն անվանվում են «կուսակցությունների պետություններ»:

Պառլամենտական կառավարման

ձևն իրենից ներկայացնում է պառլամենտի գերիշխանությամբ քաղաքական-իշխանական համակարգ:

Ա. Լեյպհարտը պնդում է, որ «պառլամենտական համակարգերն ունեն հավաքական և կոլեգիալ գործադիր իշխանություն այն դեպքում, երբ նախագահական համակարգերը՝ մեկ անձի, ոչ կոլեգիալ, գործադիր իշխանություն»³:

Պառլամենտի գերիշխանությունը, ըստ շատ հեղինակների, պառլամենտական ռեժիմին վերագրվող հատկանիշներից մեկն է: Ըստ Գ.Վ. Վերմիի՝ պառլամենտը՝ որպես ամբողջություն, գերիշխում է իր քաղադրամասերին (պառլամենտին և ասամբլեային), որոնցից ոչ մեկը չի կարող գերիշխել մյուսին⁴: Այս թեզիսը ներկայումս համարվում է բավականին վիճելի, քանի որ պառլամենտարիզմը ռացիոնալիզացվում է, և գործադիր մարմինը գերակշիռ դեր ունի պառլամենտի գործունեության հարցում:

Կառավարման պառլամենտական ձևի բնորոշ հատկանիշները

1. Կառավարության ձևավորումը պառլամենտական եղանակով

Պառլամենտական կառավարման ձևի հիմնական առանձնահատկությունը պայմանավորված է կառավարության ձևավորման և կառավարության պատասխանատվության մեխանիզմներով: Կառավարման պառլամենտական ձև ունեցող պետություններում կառավարությունը ձևավորվում է պառլամենտական

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

եղանակով. կառավարություն ձևավորելու իրավունք վերապահվում է այն քաղաքական ուժին (կուսակցություն կամ կուսակցության դաշինք), որն ստանում է պառլամենտի տեղերի հարաբերական կամ բացարձակ մեծամասնությունը: Եթե նախագահական (որոշ դեպքերում՝ նաև կիսանախագահական) կառավարման համակարգերում ընտրողը տարբեր քվեներով է ձևավորում օրենսդիր և գործադիր մարմինները, ապա պառլամենտական կառավարման ձևի պարագայում ընտրողը դա կատարում է մեկ քվեի միջոցով. ընտրելով պառլամենտ՝ նա միաժամանակ անուղղակի կերպով ձայն է տալիս այն քաղաքական ուժին, երբեմն՝ նաև այն անձին, ում կցանկանար տեսնել որպես կառավարություն ձևավորող ուժ կամ հենց վարչապետ:

2. Պառլամենտի առջև կառավարության քաղաքական պատասխանատվություն

Կառավարման պառլամենտական ձևի պարագայում կառավարությունը պատասխանատու է պառլամենտի առջև, ինչը բնորոշ չէ նախագահական հանրապետություններին, որտեղ գործադիր իշխանությունը ինստիտուցիոնալ առումով անկախ է պառլամենտից⁵: Կառավարությունն իր գործունեության համար լիակատար չափով պատասխանատու է պառլամենտին և իր գործառույթներն իրականացնում է պառլամենտական մեծամասնության աջակցության հիման վրա:

Կառավարության նկատմամբ իր վստահությունը կորցնելու դեպքում պառլամենտն իրավունք ունի նրան անվստահության քվե հայտնել, ինչը հանգեցնում է կառավարության հրաժարականի: Հրաժարական տալու փոխարեն կառավարությունը կարող է նախագահից պահանջել լուծարել խորհրդարանը (ստորին պալատը) և նշանակել նոր ընտրություններ:

Պատասխանատվության ձևերը կարող են լինել անվստահություն հայտնելը

կամ վստահության մերժումը: Հնարավոր են նաև վերահսկողության հետևյալ ձևերը՝ հարցումներ, հարցադրումներ և այլն⁶:

3. Հանրապետության նախագահի անուղղակի ընտրությունները

Կառավարման կիսանախագահական ձև ունեցող պետություններում **Հանրապետության նախագահը, որպես կանոն, ընտրվում է անուղղակի ընտրությունների միջոցով** կամ պառլամենտի, կամ հատուկ կոլեգիաների կողմից, որոնց կազմի մեջ մտնում են պառլամենտների պատգամավորներ և տարածքների ներկայացուցչական մարմինների պատգամավորները (ԳԳՀ): Սակայն կան բացառություններ՝ Ավստրիայի, Իռլանդիայի և Իսլանդիայի նախագահներն ընտրվում են ժողովրդի կողմից: Միգուցե հենց այս փաստի պատճառով է, որ գիտնականները վերջիններիս դասում են կիսանախագահական կառավարման ձև ունեցող երկրների շարքին⁷, սակայն, ինչպես արդարացիորեն նկատում է Ջ. Սարտորին, նախագահական կառավարման ձևի այս եզակի դրսևորումն այս երկրներում դրանց կառավարման ձևը չի դարձնում կիսանախագահական: Չնայած նախագահների ուղղակի ընտրությանը՝ նրանց լիազորությունները գրեթե չեն տարբերվում պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող պետության նախագահի լիազորություններից, պետական համակարգն աշխատում է նույն կերպ, ինչ պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող պետություններում⁸:

4. Կոլեգիալ կառավարում, իշխանության ապանձնավորում

Չնայած պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող պետություններում վարչապետի ունեցած ընդգծված դերին՝ այնուամենայնիվ, ի համեմատություն դասական մյուս երկու կառավարման ձևի՝ այս կառավարման համակարգում իշխանությունն աչքի է ընկնում ապանձնավորմամբ ու կոլեգիալ կառավարման

Սահմանադրական իրավունք

տարբերով: Գժվար է ժխտել Չերչիլի դերակատարումը Մեծ Բրիտանիայում կամ Ադենհատների դերակատարումը հետպատերազմյան Գերմանիայում և ընդհանրապես՝ անհատների դերը կառավարման համակարգում: Այնուամենայնիվ, կուսակցական կառավարման տարբերն այս կառավարման համակարգում էականորեն մեծ են:

5. Վարչապետի ընդգծված գերակա դիրքը՝ ի համեմատություն հանրապետության նախագահի

Վարչապետն իրապես տվյալ երկրի պետական իշխանության աստիճանակարգության առաջին դեմքն է այն դեպքում, երբ նախագահը, չնայած պետության գլխի իր կարգավիճակին, առավելապես իրականացնում է ներկայացուցչական ու արարողակարգային բնույթի գործառնություններ: Միաժամանակ նա չի հանդիսանում գործադիր իշխանության գլուխը և չի ղեկավարում կառավարությունը: Մյուս կողմից՝ ունենալով խորհրդարանն արձակելու իրավունք՝ երկրի նախագահը փաստացիորեն իրականացնում է միջնորդի գործառնություններ կառավարության ու օրենսդիր մարմնի միջև: Անկախ սրանից՝ նա զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարն է, ինչպես նաև իրականացնում է մի շարք գործառնություններ, որոնց պատճառով էլ նրան չի կարելի անվանել «գուտ» անվանական խաղացող քաղաքական-իշխանական համակարգում:

Պառլամենտական հանրապետությունում նախագահի կարգավիճակը հեռահար հիշեցնում է պառլամենտական միապետություններում միապետի կարգավիճակը, որպես պետության ղեկավար նրա գործառնություններն օրինաստեղծ և վարչական գործառնություններ իրականացնելու զուտ անվանական, ձևական բնույթ են կրում (թույլ թագավորի փոխարեն այս պետություններում տեսնում ենք թույլ նախագահի), երկրում առավել մեծ իշխանության է տիրապետում կառավարության ղեկավարը՝ վարչապետը (Գեր-

մանիայում՝ կանցլերը):

Պառլամենտական հանրապետությունում պետության գլուխն իր իրավասությունը կարող է իրականացնել միայն կառավարության միջոցով և կառավարության «թույլտվությամբ»: Պետության ղեկավարի այնպիսի կարևորագույն լիազորությունները, ինչպիսիք են խորհրդարանը լուծարելու իրավունքը, նստաշրջանի վաղաժամկետ ընդհատումը, մի շարք հարցերում հրամանագրեր ընդունելը և այլն, իրականացվում են միայն կառավարության համաձայնությամբ կամ նախաձեռնությամբ: Պետության ղեկավարի իրավական ակտերի մեծ մասը կրկնաստորագրվում է համապատասխան նախարարի կամ վարչապետի կողմից: Պառլամենտական միապետություններում այս ինստիտուտը հիմնավորվում է «միապետը չի կարող սխալվել» սկզբունքով, իրականում այն միապետի լիազորությունները սահմանափակող և իշխանության բեռը դեպի կառավարություն տանող ինստիտուտ է: Ինչ վերաբերում է կառավարության ձևավորմանը նախագահի մասնակցությանը, ապա նրա դերն այս գործընթացում, որպես կանոն, արարողակարգային բնույթ է կրում¹⁰: Հատկանշական է, որ Հնդկաստանի 1949թ. Սահմանադրությունը 74-րդ հոդվածի 1-ին մասն ուղղակիորեն սահմանել է նախագահի պարտավորությունը՝ հետևելու կառավարության խորհուրդներին¹¹: Գործնականում, որպես երկրի նախագահ՝ ներքին քաղաքականության ոլորտում նրա ցանկացած գործողություն իրականացվում է կառավարության համաձայնությամբ:

Պառլամենտական կառավարման ձևի առավելությունները, թերությունները

Կառավարման պառլամենտական ձևի մասին պատմության, քաղաքագիտության և իրավագիտության ոլորտի մասնագետների կողմից առանձնացված հայացքների ու պատկերացումների ընդհանրացումը թույլ է տալիս առանձնացնել դրա հիմնական առավելություններն

ու թերությունները: Ուշագրավ է այն, որ տարբեր գիտնականներ այս համակարգի բնորոշ որոշ դրսևորումներ գնահատում են որպես դրական, իսկ մյուսները՝ բացասական:

Պաշլամենտական կառավարման ձևի առավելությունները

1. Պաշլամենտարիզմի կողմնակիցներն այն համարում են քաղաքական իշխանության կազմակերպման պատմական ավելի բարձր տեսակ (ի տարբերություն պետական իշխանության կազմակերպման նախագահական մոդելի): Խ. Լինցը նշում է. «...Պաշլամենտական կառավարման ձևը լեգիտիմության տեսանկյունից ավելի միատարր է (МОНИСТИЧНА) (ինքնիշխանությունը պատկանում է միայն ժողովրդի կողմից ընտրված պաշլամենտին), ավելի բաց է և կախված ընտրողների կարծիքից: Իսկ նախագահական համակարգին, ընդհակառակը, «երկակի լեգիտիմությունն» է բնորոշ (և՛ նախագահին, և՛ պաշլամենտին ընտրում է ժողովուրդը), որը հանդիսանում է պոտենցիալ վիճաբանության աղբյուր: Պաշլամենտական կառավարման ձևն իշխանությանը տալիս է ապանձնավորված (деперсонифицированный) բնույթ: Իսկ իշխանության պատվիրակությունը, ընդհակառակը, անձնավորեցնում է այն, իսկ սխալների դեպքում՝ վարկաբեկում իշխանության ամբողջ համակարգը:

2. Պաշլամենտական հանրապետությունը համարվում է ավելի ժողովրդավարական, քան հանրապետական կառավարման մյուս տեսակները: Այս հանգամանքը կապում են հասարակության քաղաքական կյանքում ընտրությունների ինստիտուտի կարևորության բարձր աստիճանի հետ: Հետևաբար, խոսքը վերաբերում է այդ պետությունների պաշլամենտի՝ որպես գերագույն իշխանության կենտրոնական մարմնի ձևավորման գործընթացի վրա քաղաքացիների մեծ ու իրական ազդեցության մասին:

Մյուս համապատասխան՝ կառավարության ձևավորմանը հավակնող քաղա-

քական կուսակցությունները հարկադրված են ինչպես իրենց անմիջական գործունեության շրջանակում, այնպես էլ իրենց կողմից ձևավորված կառավարության աշխատանքի գործընթացում առավելագույնս հաշվի առնել իրենց ընտրողների շահերը և կատարել իրենց նախընտրական խոստումները: Այս կամ այն կառավարության գործունեության հաջողության և բնակչության շրջանում նրանց կողմից անցկացված քաղաքականության գնահատման աստիճանից կախված կլինի նաև համապատասխան կուսակցությունների ընտրական վարկանիշը հաջորդ պաշլամենտական ընտրություններին:

Խ. Լինցը միաժամանակ նշում է, որ չի պնդում, թե ցանկացած պաշլամենտական համակարգ ապրիորի ունակ է ավելի լավ ապահովելու ժողովրդավարական կայունությունը, քան ցանկացած նախագահական համակարգը: «Ես նաև չեմ պնդել, թե ցանկացած պաշլամենտական ռեժիմ կարող է ընդունել լավագույն քաղաքական որոշումներ, քան ցանկացած նախագահական կառավարություն, որն ավելի դժվար կլինի ապացուցել: Անկասկած, գոյություն ունեն կառավարման այս երկու տեսակների վատ ձևերը»¹²:

3. Պաշլամենտական կառավարման ձևի առավելություններից է իշխանության հիմնական մասի մեկ մարմնի՝ գլխավորապես պաշլամենտի ձեռքում կենտրոնացված լինելը: Ընդ որում, առավել կարևոր քաղաքական որոշումներն ընդունվում են կոլեգիալ ձևով՝ պաշլամենտական մեծամասնության եղանակով: Բացի այդ, ի տարբերություն նախագահական կառավարման ձևի՝ բացառվում է ողջ գործադիր իշխանության կենտրոնացումը մեկ անձի ձեռքում և, ի տարբերություն կիսանախագահական համակարգի, բացառում է համակեցությունը՝ առաջնային մանդատով օժտված երկու մարմինների հակասությունը: Պաշլամենտական կառավարման ձևի

Սահմանադրական իրավունք

պայմաններում, ինչպես արդեն ասվեց, կառավարությունը հենվում է իր պառլամենտական մեծամասնության վրա:

Այստեղ չկա որևէ այնպիսի մարմին կամ պաշտոնատար անձ, որն ունակ կլինի խոչընդոտել պառլամենտի որոշմանը՝ դրա վրա վետո դնելու միջոցով:

Պառլամենտի նկատմամբ միակ հակաշփոթ պետության գլխի՝ այդ մարմինն արձակելու իրավունքն է: Ընդ որում, խորհրդարանն արձակելու ինստիտուտը նույնպես դիտարկվում է որպես պառլամենտական հանրապետության դրական գիծ: Այս ինստիտուտը քաղաքական հակասությունները լուծելու, երկրի քաղաքական կյանքը բնականոն հուն բերելու յուրօրինակ միջոց է: Ի տարբերություն մյուս դասական կառավարման ձևերի, երբ նման կոնֆլիկտները, որպես կանոն, լուծվում են ոչ սահմանադրական ճանապարհով, այս համակարգը ենթադրում է իրավական լուծումներ նման իրավիճակների համար:

4. Պառլամենտական կառավարման ձևն իշխանությանը տալիս է ապանձնավորված բնույթ: Այս համակարգը գրեթե բացառում է իշխանության գերկենտրոնացումը մեկ անձի ձեռքում կամ պետական կարևոր հարցերի շուրջ միանձնյա որոշումների կայացումը: Կուսակցությունները՝ որպես քաղաքական համակարգի կարևոր դերակատարներ, ստանձնում են քաղաքական պատասխանատվություն իշխանության քաղաքական կուրսի համար: Այս համակարգն ըստ էության բացառում է պատահական անհատի (որը չունի քաղաքական հենարան) իշխանության գալը: Եթե ընդդիմությունը բազմակուսակցության դեպքում պառլամենտական համակարգում ինտեգրվում է որոշումներ ընդունելու ընթացակարգին, ապա նախագահական համակարգում այն մեկուսացվում և ստանում է դեստրուկտիվ բնույթ¹³:

5. Պառլամենտական կառավարման ձևի դեպքում հստակորեն տեսանելի են պետական քաղաքականության իրակա-

նացման պատասխանատուները: Ամեն տեսակի անհաջողությունների, ճախողումների, քաղաքական սկանդալների և այլնի պատասխանատվությունը քաղաքացիները, որպես կանոն, դնում են կամ ողջ պառլամենտի, կամ պատգամավորական մեծամասնության, կամ կառավարության կամ ընդհանուր առմամբ իշխող կուսակցության վրա: Ի տարբերություն սրա՝ նախագահական և կիսանախագահական կառավարման ձևի պարագայում, երբ պառլամենտական մեծամասնությունն ու նախագահը նույն քաղաքական ուժի ներկայացուցիչներ չեն, բավականին հեշտ է բոլոր «մեղքերը միմյանց վրա բարդելը», մեղավորներ փնտրելը:

6. Կառավարման խորհրդարանական համակարգը չի գործում «հաղթողն ստանում է ամեն ինչ» սկզբունքով: Պարտվող կուսակցություններն ունեն քաղաքական պրոցեսների վրա ազդելու գործուն մեխանիզմներ, հնարավորություն պառլամենտում արտահայտելու իրենց դիրքորոշումը և լեգիտիմացիայի միջև ընկած ժամանակահատվածում ևս փորձել գալ իշխանության, ինչն ստիպում է իշխանություններին շատ ավելի հավասարակշռված քաղաքականություն իրականացնել, հաշվի նստել քաղաքական ընդդիմության հետ, հնարավորության դեպքում գնալ կոմպրոմիսների:

Հասկանալի է, որ այն խորհրդարանական ժողովրդավարությունը, որում կոշտ կարգապահություն ունեցող մեկ կուսակցություն ձևավորում է միակուսակցական կառավարություն, ընդդիմության հնարավորություններն էլ պետք է սահմանափակվում են, սակայն չեն վերանում, ինչպես նախագահական կառավարման ձևի դեպքում: Սակայն նման իրավիճակն առավել հաճախ հանդիպողներից չէ պառլամենտական համակարգերում, հատկապես այն համակարգերում, որոնք հիմնված են համաձայնական ներկայացուցչության վրա¹⁴:

Միևնույն ժամանակ, այս բոլոր առա-

վերություններով հանդերձ, պառլամենտական կառավարման ձևը հեռու է կատարելությունից և ունի որոշ թերություններ:

1. Հանրապետական կառավարման մյուս տեսակների հետ համեմատած՝ կառավարման պառլամենտական ձևն աչքի է ընկնում քաղաքական-իշխանական համակարգի կայունության ապահովման ավելի ցածր մակարդակով: Ի տարբերություն նախագահական և կիսանախագահական կառավարման ձևերի, ուր նախագահներն ընտրվում են կոնկրետ ժամկետով և կարող են պաշտոնանկ արվել միայն իմպիչմենտի ընթացակարգով, պառլամենտական կառավարման ձևի դեպքում կառավարությունները կարող են հաճախակի փոփոխվել: Օրինակ՝ Ֆրանսիայի IV հանրապետության պառլամենտական կառավարման ժամանակաշրջանը (1946-1958թթ.) բնութագրվում էր անկայունությամբ, երբ կառավարությունները փոխվում էին տարվա մեջ 2-3 անգամ: Արդյունքում՝ Ֆրանսիայի պատմության այդ ժամանակաշրջանում 12 տարվա ընթացքում փոխվեց 24 կառավարություն: Իտալիայում 17 տարվա ընթացքում՝ 1991-2008թթ. խորհրդարանն արձակվեց չորս անգամ, և 13 վարչապետ փոխվեց: Իսկ Թուրքիայում միայն 1996-1997թթ. չորս անգամ վարչապետ փոխվեց¹⁵:

Նման պարագայում կառավարությունները չեն հասցնում հասկանալ հիմնախնդիրները, երբ արդեն ստիպված են լինում իրենց տեղը զիջելու: Կառավարություններն ավելի շատ սկսում են մտածել քաղաքական ախտյաններին հաղթելու, քան երկրում ծառայած քաղաքական խնդիրները լուծելու շուրջ: Այս խնդիրը որոշակիորեն լուծում է պառլամենտարիզմի «ռացիոնալիզացիան», որն արտահայտվում է երեք տեսակետներում՝ 1) կառավարությանն անվստահության հայտներու ավելի բարդ պրոցեդուրայի ստեղծումը՝ նրա կայունությունն ապահովելու համար. 2) կառավարության վե-

րահսկողությունը պառլամենտի օրակարգին. 3) առանձին պատգամավորների օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի սահմանափակումը¹⁶:

2. Պառլամենտական կառավարման ձևի հաջորդ թերությունն իշխանությունների տարանջատման հաճախ ֆորմալ բնույթ կրելն է: Ի տարբերություն նախագահական հանրապետությունների՝ պառլամենտական երկրներին բնորոշ չէ իշխանությունների խիստ տարանջատման համակարգը՝ օրենսդիր և գործադիր ճյուղերի: Այստեղ գործում է իշխանությունների այլ տարանջատման համակարգ, այն կրում է միայն ինստիտուցիոնալ բնույթ՝ պառլամենտն օրենսդիր ինստիտուտ է, իսկ կառավարությունը՝ գործադիր: Իշխանությունների տարանջատման անձնական բաղադրիչը չի գործում. և՛ վարչապետը, և՛ կառավարության մյուս անդամները հանդիսանում են պառլամենտի պատգամավորներ¹⁷: Կառավարման այս ձևի պայմաններում իշխանությունները դասական երեք ճյուղի թեպետ բաժանված են, սակայն դրանցից երկուսում՝ օրենսդիրում և գործադիրում իշխանությունն ի սկզբանե պատկանում է նույն քաղաքական ուժին:

Ինչ վերաբերում է իշխանությունների տարանջատման ֆունկցիոնալ ասպեկտին, ապա, ի տարբերություն նախագահական պետությունների, պառլամենտական երկրներում գործում են ոչ թե օրենսդիր և գործադիր, այլ «կուսակցական» և «վարչական» իշխանություններ¹⁸: Ուստի, եթե մյուս երկու դասական կառավարման ձևերի արդյունավետ գործունեության համար կարևոր է իշխանության ճիշտ տարանջատումն ու զսպումների հակակշիռների արդյունավետ համակարգի առկայությունը, ապա այս պարագայում կարևորվում է քաղաքական փոքրամասնության լիազորությունների ամբողջական փաթեթի ճիշտ սահմանման հարցը:

Իշխանությունների տարանջատումը բոլոր ժողովրդավարական պետություն-

Սահմանադրական իրավունք

ների սկզբունքն է՝ անկախ կառավարման ձևից: Լ.Մ. Էնտինը վիճարանում է նրանց հետ, ովքեր պնդում են, որ իշխանության տարանջատումը հատուկ չէ պառլամենտական համակարգին: Նա նշում, որ վարչապետի և նախարարների պաշտոնների համատեղումը պատգամավորական մանդատի հետ, «ոչ մի դեպքում չի կարելի դիտարկել որպես իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի խախտում»¹⁹: Հարկ է նաև համաձայնել գրականությունում տեղ գտած այն կարծիքի հետ, որ պառլամենտական համակարգն ունի իր սեփական, իշխանությունների տարանջատման հատուկ տարատեսակը կամ ծայրահեղ դեպքում հատուկ գապումները և հակակշիռները²⁰:

Գ. Վերնին առաջարկում է ձևափոխել իշխանության տարանջատման չափորոշիչները. նախագահական համակարգի դեպքում անհրաժեշտ է խոսել պաշտոնյա անձանց և ինստիտուտների տարանջատման կամ պետական մարմինների ֆունկցիաների տարանջատման մասին²¹:

3. Պետական իշխանության կազմակերպման պառլամենտական ձևի հակառակորդները վերջինիս ամենամեծ թերությունը համարում են նրա ավելորդ ժողովրդավարությունը, որը կարող է իշխանությունը դարձնել անկայուն և հասցնել այն սահմանադրական ճգնաժամի: Պառլամենտարիզմի ճկունության փաստը բազմակուսակցական համակարգի դեպքում որոշումներ ընդունելու ժամանակ, որոշ գիտնականների կարծիքով, անտեսում է պառլամենտական մեծամասնության անընդմեջ փոփոխությունները, որոնք անհնարին են դարձնում կայուն քաղաքական կուրսի իրականացումը²²: Եթե կառավարությունը ձևավորվում է՝ հիմնվելով քաղաքական կուսակցությունների պառլամենտական կոալիցիաների վրա, որոնցից ոչ մեկը չունի մեծամասնություն, այդ դեպքում կառավարությունը թուլանում է:

Ամփոփում

Պառլամենտական կառավարման ձև գոյություն ունի այն երկրներում, որոնք հիմնականում տարբերվում են առաջին հերթին՝ զարգացած և նշանակալիորեն ինքնակարգավորվող տնտեսությամբ և երկրորդ՝ կայուն քաղաքական կառուցվածքով ու դրան համապատասխան պետական կառավարման մեխանիզմով:

Այս առնչությամբ ակնհայտ է, որ այս կամ այն երկրում պետական կառավարման ձևի՝ պառլամենտական հանրապետության փոխվելու համար անհրաժեշտ է համապատասխան քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական նախապայմանների առկայություն: Իսկ դրանց բացակայության դեպքում կառավարման դիտարկվող ձևի ներմուծումը հղի է քաղաքական համակարգի ապակայունացման տարբեր դրսևորումներով:

Այսպիսով, պառլամենտական կառավարման ձև ունեցող երկրներում պետական իշխանության կազմակերպման մոդելը ենթադրում է կառավարության ձևավորումը պառլամենտի միջոցով, ինչպես նաև պառլամենտի առջև կառավարության պատասխանատվությունը: Անգամ այն դեպքում, երբ ժողովուրդն է ընտրում նախագահին (դա բնորոշ չէ պառլամենտական հանրապետություններին, սակայն այսօր շատ տարածված երևույթ է), միևնույն է, նա չի կարող մրցել պառլամենտի հետ կառավարություն ձևավորելու հարցում՝ հանդիսանալով միայն որպես նոմինալ ղեկավար:

Ընտրողների տրամադրության փոփոխության նկատմամբ հարմարվողականությունը, անշուշտ, կառավարման պառլամենտական ձևի դրական կողմն է: Մյուս կողմից՝ նրա չափազանց շատ ժողովրդավարությունը, մասնավորապես՝ այն դեպքում, երբ կառավարությունը ձևավորվում է պառլամենտական կոալիցիաների հիմքի վրա, և նրանցից ոչ մեկը մեծամասնություն չի կազմում, հանգեցնում է նրան, որ կառավարությունը թուլանում է: Սա էլ նշված մոդելի էական բացասական կողմն է:

1. **Симонович Лия Робертовна** Государственно-правовая модель республики со смешанной формой правления [Электронный ресурс]: Теоретический анализ: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., РГБ, 2005 (Из фондов Российской Государственной библиотеки), с. 40.

2. **Pernthaler P.** Allgemeine Staatslehre und Verfassungsidee. Wien, N.Y., 1986, p. 323.

3. Parliamentary versus Presidential Government / ed. by A.Lijphart, p. 3.

4. **Verney D.V.** The Analysis of Political Systems, p. 32-33.

5. **Marshall G.** Ministerial responsibility. Oxford, 1989.

6. Ինչպես ժամանակին նշել է Ս.Ա. Կոտլյարսկին. «...Եթե պառլամենտը մասնակցում է օրենսդրական ընթացակարգին, այն չի կարող անտարբել մնալ օրենքի կատարման հանդեպ»: Այս միտքը շարունակել է նաև Մ. Լեսաժը. «... Կարևոր է ոչ միայն օրենսդրական մարմնի օրենսդրական գործառույթը, այլ նաև վերահսկող գործառույթը: Իսկապես, օրենքները կմնան միայն «մահացած տառ», եթե օրենսդիր մարմինը, որն ընդունել է այն, ... չի ունենա գործադիր իշխանության գործողությունները վերահսկելու հնարավորություն» (**Леса́ж М.** Президент: власть и законы // Известия, 22 февраля 1990, N53):

7. **Комаров С.А., Малько А.В.** Теория государства и права. Учебно-методическое пособие. М., 2003, с. 225, **Мишин А.А.** Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М., 1996, с. 89.

8. **Sartori G.** Comparative Constitutional Engineering, NYU Press, 1997, p. 83.

9. **Мишин А.А.** Высшие органы власти буржуазного государства (политико-правовой анализ структуры, полномочий и функций): Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1963, с. 9.

10. Այս ընդհանուր դատողությունը չի բացառում, որ կառավարման պառլամենտական ձև ունեցող առանձին պետություններում պետության գլուխը կարող է իր ազդեցությունն ունենալ ինչպես կառավարության ձևավորման հարցում այնպես էլ նրա վարած քաղաքականության վրա: Սակայն ցանկացած պարագայում, երբ պետության գլուխը կփոքրի քաղաքական դաշտում ինքնուրույն քայլ կատարել,

այն կդիտարկվի ոսնձգություն կառավարության լիազորությունների նկատմամբ: Այդպիսի դեպքերը հազվադեպ են հանդիպում: Կարելի է հիշել Շ. Դե Գոլի կառավարումը Ֆրանսիայի V հանրապետության առաջին տարիներին, ինչից հետո Ֆրանսիան անցում կատարեց կիսանախագահական կառավարման ձևի:

11. Հնդկաստանի Սահմանադրությունը՝ http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/india/india—r.htm#sub_para_N_5100:

12. **Луиз Х.** Достоинства парламентаризма, <http://pravoz.ru/linz-parliamentarians>.

13. **Луиз Х.** Достоинства парламентаризма // Пределы власти. М., 1994, N2, с. 43.

14. Նույն տեղում:

15. **Чеботарев А.Е.** Парламентская Республика: зарубежный опыт и уроки для Казахстана, <http://2010-2013.iwep.kz/index.php?newsid=213>.

16. **Siaroff A.** Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies. International Political Science Review, 24/4 (2003), p. 448.

17. Օրինակ՝ Իդանդիայի Սահմանադրության մեջ նշված է. «Վարչապետը, նրա տեղակալը և կառավարության անդամը, որը պատասխանատու է ֆինանսների ստորաբաժանման համար, պետք է լինեն Ներկայացուցիչների պալատի (պառլամենտի ստորին պալատը՝ Հ.Թ.) անդամներ: Կառավարության այլ անդամները պետք է լինեն Ներկայացուցիչների պալատի կամ Սենատի (պառլամենտի վերին պալատը՝ Հ.Թ.) անդամներ, սակայն վերջինիս դեպքում չեն կարող լինել երկուսից ավելի»:

18. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В.С.Нерсесянца (автор раздела VII - В.А.Четвернин). М., 1999, с. 602.

19. **Энтин Л.М.** Разделение властей: опыт современных государств. М., Юрид. лит., 1995, с. 95.

20. **Siaroff A.**, *ibid.*, p. 454.

21. **Verney D.** The Analysis of Political Systems, 1959, p. 40-41.

22. **Лузин В.В.** Формы правления современных государств. Н. Новгород, 2000, с. 24.

Սահմանադրական իրավունք

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

*Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության (GIZ)
«Հարավային Կովկասում եվրոպական չափորոշիչներին
իրավական համապատասխանեցում» ծրագրի
իրավաբան Հայաստանում*

ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹՅԱՐ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՉԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ. ՀԱՏԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում Հայաստանի Հանրապետությունը կառավարման կիսանախագահական համակարգից անցում կատարեց խորհրդարանական կառավարման համակարգի: Արդյունքում փոփոխության ենթարկվեցին բոլոր սահմանադրական մարմինների կարգավիճակները և դրանց փոխհարաբերակցությունը, ինչն իր հերթին անխուսափելիորեն անդրադարձավ նաև օրենսդրական գործընթացին: Այս փոփոխությունների համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կառավարության վստահության հարցի կարգավորման առանձնահատկություններին գործող և նախկին սահմանադրությունների լույսի ներքո: Հանրապետության Նախագահի 2016թ-ի հրամանագրով¹ սահմանվեց Սահմանադրության փոփոխություններով անվանականորեն նախատեսված և ընդունման, փոփոխման կամ լրացման ենթակա օրենքների ցանկը, որը ներառում է նաև Ազգային ժողովի կանոնակարգը, որը Սահմանադրության փոփոխությունների արդյունքում դարձել է սահմանադրական օրենք:² Նույն հրամանագիրը նախատեսում է, որ Ազգային ժողովի կանոնակարգը մինչ 2016թ-ի նոյեմբերի 1-ը ներկայաց-

վելու է Ազգային ժողովի քննարկմանը և ուժի մեջ է մտնելու մինչև Ազգային ժողովի հաջորդ գումարման առաջին նստաշրջանի բացման օրը: Ուստի, կարևոր է նաև, թե ինչպիսի ձևակերտում կատանա օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության վստահության հարցի ինստիտուտը ԱԺ նոր կանոնակարգում:

2005թ-ի խմբագրությամբ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ կառավարությունն իր կողմից ներկայացված օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող էր դնել իր վստահության հարցը: Ընդ որում, եթե կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելուց հետո՝ քանչորս ժամվա ընթացքում, Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը չէր ներկայացնում կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ, իսկ նման նախագիծ ներկայացվելու դեպքում Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ Սահմանադրությամբ սահմանված ժամկետում որոշում չէր ընդունում կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին, ապա վերջինիս ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում էր ընդունված: Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի երրորդ մասը սահ-

Սահմանադրական իրավունք

մանում էր, որ կառավարությանն անվտանգություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը քվեարկության էր դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունու, և ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում: Սահմանադրությունը նաև նախատեսել էր սահմանափակում, ըստ որի՝ կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող էր դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ:

Այս սահմանադրական կարգավորումներին համապատասխան՝ Ազգային ժողովի գործող կանոնակարգի³ 60-րդ հոդվածի երրորդ մասը սահմանում է, որ կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագիծն առաջին, երկրորդ ընթերցումներով կամ որպես օրենք (ցանկացած ընթերցման ժամանակ) ընդունելու առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը: Այդ կապակցությամբ վարչապետը կամ կառավարության լիազոր ներկայացուցիչը քվեարկությունից անմիջապես հետո կարող է պահանջել ընդմիջում մինչև հաջորդ նիստը՝ օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կառավարության վստահության հարցը դնելու կողմնորոշման համար: Եթե ընդմիջումից անմիջապես հետո վարչապետն օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ դնում է Կառավարության վստահության հարցը, և կանոնակարգով սահմանված կարգով կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ չի ներկայացվում, կամ այդ որոշումը ներկայացվելուց հետո չի ընդունվում, ապա օրենքի նախագիծը համարվում է համապատասխան ընթերցմամբ կամ որպես օրենք ընդունված:

Այս հոդվածի մեկնաբանությունից բխում է, որ կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի առնչությամբ այդ նախագծի ցանկացած ընթերցման ժամանակ կարող է դնել իր վստահության հարցը:⁴ Սահմանադրության կարգավորումներին համապատասխան՝ կանոնակարգը միաժամանակ վստահությունը

դնելու քանակի սահմանափակում է նախատեսում, և ստացվում է, որ եթե, օրինակ, կառավարությունը նույն օրենքի նախագծի առնչությամբ տարբեր ընթերցումներում իր վստահության հարցը երկու անգամ դնում է, ապա նա այլևս չի կարող նույն նստաշրջանում իր վստահության հարցը օրենքի նախագծի առնչությամբ դնել:

Միաժամանակ կանոնակարգը կառավարությանը հնարավորություն է տալիս իր վստահության հարցը դնել ինչպես կոնկրետ ընթերցման առնչությամբ, այնպես էլ որպես օրենք ընդունվելու առնչությամբ:

Վերոշարադրյալից կարելի է բխեցնել մեր օրենսդրությունում այս ինստիտուտի կարգավորման կարևոր հատկանիշները՝

- իր ներկայացրած օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարությունն իր վստահության հարցը կարող է դնել օրենսդրական գործընթացի ցանկացած փուլում,

- կառավարությունն իր վստահության հարցը կարող է դնել ինչպես նախագծի կոնկրետ ընթերցմամբ ընդունվելու, այնպես էլ որպես օրենք ընդունվելու առնչությամբ,

- նույն նստաշրջանի ընթացքում կառավարությունը կարող է առավելագույնը երկու անգամ օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը դնել:

Ինչպես արդեն նշել ենք, 2015թ-ին Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունում կատարվեցին լայնածավալ փոփոխություններ, որոնց պարագայում այլ երկրներում սովորաբար խոսում են նոր Սահմանադրության մասին: Մեր կողմից քննարկվող ինստիտուտը պահպանվեց նաև փոփոխված Սահմանադրությունում: Այսպես՝ 2015թ-ի խմբագրությամբ Սահմանադրության 157-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը: Կառավարությանը վստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը քվեարկության է դրվում այն

Սահմանադրական իրավունք

ներկայացվելուց ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում: Որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ՝ անվանական քվեարկությամբ: Կառավարությանը վստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծն ընդունվելու դեպքում կառավարության ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված:

Այսինքն՝ ի տարբերություն Սահմանադրության նախորդ խմբագրության, որտեղ գործում էր այն կանխավարկածը, որ եթե Սահմանադրությամբ նախատեսված ժամկետում կառավարությանն անվստահություն հայտնելու նախագիծ չի ներկայացվում կամ այդպիսին ներկայացվելու դեպքում այն չի ընդունվում, ապա օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված, փոփոխված Սահմանադրությամբ գործում է հակառակ կանխավարկածը, որ օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված, եթե կառավարությանը վստահություն հայտնելու նախագիծ է ներկայացվում և ընդունվում:

Փոփոխված Սահմանադրությամբ ևս պահպանվել է այն սահմանափակումը, ըստ որի՝ կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող է դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ: Միաժամանակ ավելացվել է նոր սահմանափակում, ըստ որի՝ կառավարությունը չի կարող դնել իր վստահության հարցը ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ: Մինչդեռ 2005թ-ի խմբագրությամբ Սահմանադրությունում այդպիսի սահմանափակում չկար, այլ դրա փոխարեն կար սահմանափակում առ այն, որ ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ չի կարող ներկայացվել:

Ներկայումս մշակվում է ԱԺ կանոնակարգի փոփոխությունների նախագիծը և հետաքրքիր է, թե ինչպիսի կարգավորում կստանա օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության վստահության հարցը

փոփոխված կանոնակարգում: Փորձենք հասկանալ, թե ինչպիսի կանոնակարգումներ կան եվրոպական երկրներում:

Ուսումնասիրված երկրներից⁵ իր կողմից ներկայացված օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարությունն իր վստահության հարցը կարող է դնել Էստոնիայում, Հունգարիայում, Սլովակիայում, Սլովենիայում, Չեխիայում, իսկ ըստ Բուլղարիայի Սահմանադրության՝ նախարարների խորհուրդը կարող է դնել իր վստահության հարցն իր ընդհանուր ռազմավարության, իր գործունեության ծրագրի կամ որևէ այլ հարցի առնչությամբ⁶, բայց Բուլղարիայի խորհրդարանի կանոնակարգում օրենքի նախագծի առնչությամբ վստահության հարցի վերաբերյալ առանձին ընթացակարգ սահմանված չէ:⁷ Կանոնակարգը սահմանում է, որ վստահության հարցը դնելուց հետո անմիջապես սկսվում է այդ հարցի առնչությամբ քննարկում խորհրդարանի նիստում, որին հաջորդում է համապատասխան որոշման քվեարկությունը նիստում: Որոշումը համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին է քվեարկել նիստին ներկա պատգամավորների կեսից ավելին:

Ընդ որում, մի շարք երկրներում պարտադիր չէ, որ վստահության հարցը դրվի նախագծի ներկայացման ժամանակ, այլ կարող է դրվել նախագծի քննարկման տարբեր փուլերում, ինչպես, օրինակ, Էստոնիայում, Հունգարիայում և Սլովենիայում:

Բավականին մանրամասն կարգավորում է սահմանված Էստոնիայի օրենսդրությամբ: Էստոնիայի Սահմանադրության համաձայն՝ կառավարությունը կարող է իր վստահության հարցը դնել իր կողմից ներկայացված նախագծի առնչությամբ: Այդ դեպքում քվեարկությունը չի կարող ավելի վաղ անցկացվել, քան նախագծի առնչությամբ վստահության հարցը դնելուց հետո երկրորդ օրը⁸, իսկ ըստ խորհրդարանի կանոնակարգի՝ Էստոնիայում կառավարությունն օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցն ընդհուպ մինչ

Սահմանադրական իրավունք

օրենքի երկրորդ կամ երրորդ ընթերցումը:⁹ Եթե կառավարությունը նախագծի ներկայացման ժամանակ իր վստահության հարցն է դնում նախագծի առնչությամբ, ապա գլխադասային հանձնաժողով չի նշանակվում: Նախագիծն օրակարգ է մտնում ընթերցումների համար կառավարության կողմից նշված ժամանակ, բայց ոչ ավելի ուշ, քան օրենսդրական գործընթաց մտնելուց հետո երրորդ օրը: Էստոնիայի խորհրդարանի կանոնադրության համաձայն՝ կառավարությունը կարող է օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը դնել նաև մինչ երկրորդ կամ երրորդ ընթերցումները: Ընդ որում, կանոնակարգը տարբեր ընթացակարգեր է նախատեսում երկրորդ և երրորդ ընթերցումների դեպքում: Այսպես՝ եթե կառավարությունն իր կողմից ներկայացված օրենքի նախագծի առնչությամբ դնում է իր վստահության հարցը մինչ երկրորդ ընթերցումը, ապա գլխադասային հանձնաժողովի պարտականությունները դադարում են վստահության հարցը դնելու պահից, և խորհրդարանի նախագահը նախագծի փոփոխության առաջարկություններն ուղարկում է կառավարություն: Այս դեպքում կառավարությունը պատրաստում է նախագծին ուղեկցող այն փաստաթղթերը, որոնք պետք է պատրաստեն գլխադասային հանձնաժողովը՝ ըստ կանոնակարգի: Նախագիծը երկրորդ ընթերցման համար օրակարգ է մտնում կառավարության սահմանած ժամանակ, բայց ոչ ավելի շուտ, քան վստահության հարցը դնելուն հաջորդող երկրորդ օրը: Նախագծի երրորդ ընթերցման ժամանակ զեկույցով հանդես է գալիս կառավարության ներկայացուցիչը: Երկրորդ ընթերցման ժամանակ սկսվում են օրենքի քննարկումներ, որոնց ժամանակ իրենց կարծիքը կարող են ներկայացնել խորհրդարանի անդամները ու հանձնաժողովների և խմբակցությունների ներկայացուցիչները: Այս դեպքում փոփոխությունների առաջարկությունները քվեարկության չեն դրվում: Զննարկումների ավարտից հետո նիստի դե-

կավարը նախագիծը դնում է վերջնական քվեարկության: Եթե խորհրդարանը չի ընդունում նախագիծը, որի առնչությամբ կառավարությունը դրել է իր վստահության հարցը, ապա խորհրդարանի նախագահն այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում է հանրապետության նախագահին:

Ինչ վերաբերում է երրորդ ընթերցմանը, ապա եթե կառավարությունն իր կողմից ներկայացված օրենքի նախագծի առնչությամբ դնում է իր վստահության հարցը մինչ երրորդ ընթերցումը, ապա գլխադասային հանձնաժողովի պարտականությունները դադարում են վստահության հարցը դնելու պահից: Այս դեպքում կառավարությունը պատրաստում է կանոնակարգի 110-րդ հոդվածով նախատեսված փաստաթղթերը՝ նախագծի վերջնական տեքստը, որում երկրորդ ընթերցումից հետո կարող են կատարվեն տեխնիկական փոփոխություններ, ինչպես նաև նախագծի հիմնավորումը: Նախագիծը երրորդ ընթերցման համար օրակարգ է մտնում կառավարության սահմանած ժամանակ, բայց ոչ ավելի շուտ, քան վստահության հարցը դնելուն հաջորդող երկրորդ օրը: Երրորդ ընթերցման ժամանակ նախագծի քննարկումներ են սկսվում, որի ժամանակ ելույթ կարող են ունենալ խմբակցությունների ներկայացուցիչները: Զննարկումներից հետո նիստը նախագահողը նախագիծը դնում է վերջնական քվեարկության:

Եթե խորհրդարանը չի ընդունում նախագիծը, որի առնչությամբ կառավարությունը դրել է իր վստահության հարցը, ապա խորհրդարանի նախագահն այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում է հանրապետության նախագահին:

Հունգարիայի Սահմանադրության համաձայն՝ վարչապետի առաջարկությամբ կառավարության առաջարկության վերաբերյալ քվեարկությունը կարող է միաժամանակ լինել որպես վստահության քվեարկություն:¹⁰ Հունգարիայի Ազգային ժողովի կանոնակարգի համաձայն՝ եթե վարչապետի որոշմամբ ներկայացված

Սահմանադրական իրավունք

նախագծի վերաբերյալ քվեարկությունը նաև վստահության քվեարկություն է դառնում, ապա վարչապետը կարող է այդ առաջարկությունն անել նաև բանավոր ձևով խորհրդարանի նիստի ժամանակ ոչ ավելի ուշ, քան մինչ ներկայացված նախագծի վերաբերյալ վերջնական քվեարկությունը:¹¹ Կանոնակարգը նախատեսում է նաև, որ նախագծի բացառիկ ընթացակարգով քննարկման ընթացքում վարչապետը կարող է առաջարկել, որ նախագծի վերաբերյալ քվեարկությունը լինի նաև վստահության քվեարկություն, որի դեպքում նախագծի քննարկումն սկսվում է ընդհանուր օրենսդրական ընթացակարգով 129-րդ սեկցիային համապատասխան:

Սլովակիայի Սահմանադրության համաձայն՝ կառավարությունը կարող է նախագծի քվեարկության առնչությամբ դնել իր վստահության հարցը:¹² Սլովակիայի Ազգային խորհրդի (խորհրդարանի) կանոնակարգի համաձայն՝ եթե կառավարությունը որևէ նախագծի առնչությամբ դնում է իր վստահության հարցը, ապա կառավարության այդ խնդրանքը խորհրդարանի նախագահի կողմից ուղարկվում է բոլոր հանձնաժողովներ քննարկման համար՝ բացառությամբ երկու հանձնաժողովի: Խորհրդարանի նախագահը հրավիրում է խորհրդարանի նիստ՝ կառավարության միջնորդության քննարկման համար այդ միջնորդությունն ստանալուց հետո 30 օրվա ընթացքում: Եթե վստահության քվեն չի ընդունվում, խորհրդարանի նախագահն այդ մասին տեղեկացնում է հանրապետության նախագահին:¹³

Սլովենիայի Սահմանադրության համաձայն՝ կառավարության ղեկավարը կարող է վստահության հարցը դնել օրենքի կամ խորհրդարանի կողմից որևէ որոշման ընդունման առնչությամբ:¹⁴ Կանոնակարգի համաձայն՝ եթե կառավարության ղեկավարը դնում է կառավարության վստահության հարցը օրենքի կամ խորհրդարանի որոշման առնչությամբ, ապա կառավարության ղեկավարը կարող է վստահության հարցը դնել նաև խորհրդա-

րանի նիստի ժամանակ մինչ նախագծի վերաբերյալ քվեարկությունը: Այս դեպքում վստահության վերաբերյալ առանձին քվեարկություն չի անցկացվում, այլ քվեարկության է դրվում համապատասխան օրենքի կամ խորհրդարանի որոշման նախագիծը:¹⁵

Չեխիայի Սահմանադրությունը նախատեսում է օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության կողմից իր վստահությունը դնելու հնարավորությունը: Ընդ որում, այդ դեպքում կառավարությունը կարող է պահանջել, որ խորհրդարանն ավարտի այդ օրենքի նախագծի քննարկումները այն ներկայացնելուց հետո 3 ամսվա ընթացքում:¹⁶ Չեխիայի Պատգամավորների պալատի կանոնակարգը սահմանում է, որ օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության վստահության հարցը դնելու դեպքում խորհրդարանի նախագահը հրավիրում է խորհրդարանի նիստ այն հաշվարկով, որ հնարավոր լինի խորհրդարանի որոշում ընդունել կառավարության կողմից վստահության հարցը դնելուց հետո 14 օրվա ընթացքում: Կառավարությունը կարող է նաև խնդրել, որ համապատասխան նախագծի քննարկումն ավարտվի 3 ամսում: Այս դեպքում գլխադասային հանձնաժողովն առաջարկում է, որ խորհրդարանն ընդունի օրենքի նախագծի քննարկման հատուկ գրաֆիկ: Այս և ցանկացած այլ առաջարկության վերաբերյալ խորհրդարանը որոշում է ընդունում օրենքի նախագծի ներկայացումից անմիջապես հետո առաջին ընթերցման ժամանակ:¹⁷

Վերոշարադրյալ երկրների փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ, ըստ էության, օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության վստահության հարցի կարգավորման միասնական սկզբունքներ չկան, և տարբեր երկրներ յուրովի են կարգավորում այդ հարցը: Մասնավորապես, մի շարք երկրներ որևէ սահմանափակում չեն նախատեսում առ այն, թե կառավարությունը միևնույն նստաշրջանի ընթացքում քանի անգամ կարող է իր վստահու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան հարցը դնել օրենքի նախագծի առնչությամբ: Այս հարցը Հայաստանի Սահմանադրությունում արդեն իսկ կարգավորված է, և նախատեսված է հստակ սահմանափակում, ինչը բնականաբար կպահպանվի ԱԺ կանոնակարգի փոփոխությունների նախագծում: Մեկ այլ կարևոր հարց, որին պետք է անդրադառնալ ԱԺ կանոնակարգի նախագիծը մշակելիս, այն է, թե արդյոք կառավարությունը պետք է իրավունք ունենա իր վստահության հարցը դնել իր նախագծի ներկայացման հետ միաժամանակ, թե կարող է նաև դա անել, օրինակ, երկրորդ ընթերցումից առաջ: Կարծում ենք՝ երկու տարբերակն էլ ընդունելի են, սակայն դրանց կարգավորման ժամանակ անհրաժեշտ է հստակ անդրա-

դառնալ այն հարցին, թե ինչպես են կարգավորվում գլխադասային հանձնաժողովի հետ հարաբերություններն այն դեպքում, երբ (1) կառավարությունն օրենքի նախագծի ներկայացման հետ միաժամանակ է դնում իր վստահության հարցը, և երբ (2) կառավարությունը երկրորդ ընթերցումից առաջ է դնում իր վստահության հարցը: Կարծում ենք երկու դեպքում էլ կիրառելի է Էստոնիայի փորձը. առաջին դեպքում գլխադասային հանձնաժողով չպետք է նշանակվի, իսկ երկրորդ դեպքում՝ գլխադասային հանձնաժողովի լիազորությունները պետք է դադարեն օրենքի նախագծի առնչությամբ կառավարության վստահության հարցը դնելու պահից:

1. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիր ՆՀ- 170 -Ա Սահմանադրական բարեփոխումների իրավական ապահովման գործընթացի կազմակերպման մասին, 2016թ. փետրվարի 10. հասանելի է <http://www.president.am/hy/decrees/item/2566/> կայքում:

2. ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդված:

3. ՀՀՊՏ 2002.04.12/12(187), ՀՀ Ազգային ժողովի կանոնակարգ, ընդունված՝ 20.02.2002-ին:

4. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, «Իրավունք» հրատարակչություն, Երևան, 2010, էջ 746:

5. Ավստրիա, Բուլղարիա, Խորվաթիա, Չեխիա, Էստոնիա, Ֆինլանդիա, Հունգարիա, Իտալիա, Լատվիա, Լիտվա, Լեհաստան, Սլովակիա, Սլովենիա:

6. https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007?lang=en, Բուլղարիայի սահմանադրության 112-րդ հոդված:

7. <http://www.parliament.bg/en/rulesoftheorgani/sations> Բուլղարիայի Ազգային ժողովի կանոնակարգի 105-րդ հոդված:

8. https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2011?lang=en Էստոնիայի Սահմանադրության 98-րդ հոդված:

9. <http://www.legislationline.org/download/acton/download/id/2070/file/Eston> Էստոնիայի խորհրդարանի (Ռիյկիկոգու) կանոնակարգի

135-138-րդ հոդվածներ:

10. https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en Հունգարիայի սահմանադրության 21-րդ հոդված:

11. Հունգարի Ազգային ժողովի կանոնակարգի 34-րդ, 61-րդ, 129-րդ սեկցիաներ՝ <http://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Resolution+on+certain+provisions+of+the+Rules+of+Procedure/968f2c08-f740-4241-a87b-28e6dc390407> :

12. https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2014?lang=en Սլովակիայի Սահմանադրության 114-րդ հոդված:

13. https://www.nrsr.sk/web/Static/en-US/NRSR/Dokumenty/rules_of_procedure.pdf Ազգային խորհրդի կանոնակարգի 108-րդ սեկցիա:

14. https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2013?lang=en Սլովենիայի Սահմանադրության 117-րդ հոդված:

15. <http://www.parliament.am/library/Standing%20orders/SLOVENIA.pdf> Սլովենիայի Ազգային ժողովի կանոնակարգի 258-260-րդ հոդվածներ:

16. https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en Չեխիայի Սահմանադրության 35-րդ, 44-րդ և 71-րդ հոդվածներ:

17. http://www.psp.cz/en/docs/laws/1995/90_in_dex.html Չեխիայի Պատգամավորների պալատի կանոնակարգի 32-րդ, 83-րդ և 96-րդ հոդվածներ:

ՎԱՐՉԱԴԵՏԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԻ

ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱՆԵՂԻՐԸ

ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԵՔՍՈՒՄ

Խորհրդարանական կառավարման համակարգին անցմամբ պայմանավորված, վարչապետի ընտրության և նշանակման գործընթացներում վճռորոշ է դառնալու խորհրդարանի սահմանադրական կարգավիճակը, ինչպես նաև գործողության մեջ են դրվելու կառավարության կազմավորման միանգամայն նոր կառուցակարգեր և ընթացակարգեր: Այդ առնչությամբ, սույն հոդվածի շրջանակում հարկ ենք համարում անդրադառնալ հիշյալ հիմնախնդիրների գիտական հետազոտությանը:

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) 149-րդ հոդվածի 1-ին մասի համապատասխան, Հանրապետության Նախագահը նորընտիր Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետն սկսվելուց հետո, անհապաղ վարչապետ է նշանակելու խորհրդարանական մեծամասնության ներկայացրած թեկնածուին: Դրա հետ մեկտեղ, վարչապետի հրաժարական ներկայացնելու կամ վարչապետի պաշտոնը թափուր մնալու այլ դեպքերում կառավարության հրաժարականն ընդունվելուց հետո, Ազգային ժողովի խմբակցություններն իրավունք կունենան առաջադրելու վարչապետի թեկնածուներ: Ազգային ժողովը վարչապետին ընտրելու է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Վարչապետ չընտրվելու դեպքում անցկացվելու է վարչապետի նոր ընտրություն, որին մասնակցելու իրավունք կունենան պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի առաջադրած վարչապետի թեկնածուները: Վերջին դեպքում Ազգային ժողովի կողմից վարչապետ չընտրվելու դեպքում Ազգային ժողովն արձակվելու է իրավունքի ուժով: Հանրապետության Նախագահն անհապաղ վարչապետ է նշանակելու Ազգային ժողովի կողմից ընտրված թեկնածուին (Սահմանադրության 149-րդ հոդված, մաս 2-5):

Սահմանադրության 149-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորումների համատեքստում նպատակահարմար ենք գտնում պարզաբանել «անհապաղ» եզրույթը, որը Սահմանադրության նշված հոդվածում գործածված է հետևյալ իմաստով: Այսպես, նշված հոդվածի 1-ին մասից («անհապաղ վարչապետ է նշանակում... խորհրդարանական մեծամասնության ներկայացրած թեկնածուին») բխում է, որ սովորաբար դեպքում խոսքը վերաբերում է խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքներով խորհրդարանական մեծամասնության ներկայացրած թեկնածուի նշանակմանը՝ Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետն սկսվելուց հետո: Միաժամանակ, Սահմանադրության հիշյալ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված կարգավորումը («անհապաղ վարչապետ է նշանակում Ազգային ժողովի կողմից ընտրված թեկնածուին») վերաբերում է Ազգային ժողովի կողմից ընտրված թեկնածուի նշանակմանը:

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

Սահմանադրական վերը հիշատակված կարգավորումներից բխում է, որ Հանրապետության վարչապետի նշանակմանը վերաբերող հիշատակված դրույթները պետք է դիտարկվեն առանձին հարթություններում: ՀՀ Սահմանադրության 90-րդ հոդվածին համապատասխան, նորընտիր Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետն սկսվում է Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանի բացման պահին, ինչով պայմանավորված Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված կարգավորումը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Հանրապետության Նախագահը վարչապետին պետք է նշանակի հենց այդ օրը: Այսինքն՝ նշված դեպքում «անհապաղ» եզրույթը ժամկետային առումով խնդրահարույց չէ:

Մեր կարծիքով, նշված եզրույթը ժամկետային առումով հստակեցման կարիք ունի Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված կարգավորման համատեքստում: Այդ առումով, հաշվի առնելով Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով ամրագրված կարգավորումներին համապատասխան՝ Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի ընտրության անցկացման կոնկրետ օրվա սահմանված չլինելը¹, «անհապաղ» եզրույթը ժամկետային առումով կարող է տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք տալ: Այն կարող է մեկնաբանվել որպես խորհրդարանի կողմից վարչապետի ընտրության օր, ինչը ենթադրում է, որ Հանրապետության Նախագահը վարչապետին պետք է նշանակի հենց այդ օրը: Հակառակ պարագայում կարող է առաջ քաշվել նրա սահմանադրական պատասխանատվության հարցը՝ նկատի ունենալով Սահմանադրության 141-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված Հանրապետության Նախագահի պաշտոնակության հիմքերից մեկը՝ Սահմանադրության կոպիտ խախտումը: Տվյալ դեպքում հարկ է պատասխանել այն հարցին, թե երկրի նախագահի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը որ դեպքերում

պետք է դիտարկվի որպես Սահմանադրության կոպիտ խախտում, և ըստ այդմ՝ նրա պաշտոնակության հիմք, որի առկայությունը ենթակա է հաստատման Սահմանադրական դատարանի եզրակացությամբ:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ քննարկվող հարցի համատեքստում Հանրապետության Նախագահի իրավական ակտին, գործողությանը կամ անգործությանը իրավական գնահատական պետք է տա Սահմանադրական դատարանը՝ Ազգային ժողովի դիմումի հիման վրա (Սահմանադրության 169-րդ հոդված, մաս 1, կետ 1), իսկ քաղաքական գնահատական՝ Ազգային ժողովը՝ Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների որակյալ մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ (Սահմանադրության 141-րդ հոդված, մաս 3), իրավական որոշակիության և կանխատեսելիության չափանիշներով առավել տրամաբանական ենք համարում Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի 5-րդ մասում վարչապետի նշանակման հստակ ժամկետի ամրագրումը (օրինակ՝ նրա ընտրության օրը կամ ընտրությունից հետո՝ 3-օրյա ժամկետը), ինչը քննարկվող հարցի հետ կապված խնդիր ծագելու պարագայում թույլ կտա խուսափել դրա անհարկի քաղաքականացումից:

ՀՀ Սահմանադրությամբ Հանրապետության Նախագահի երդման տեքստում հստակ ամրագրված է նաև նրա կողմից ՀՀ Սահմանադրությանը հավատարիմ լինելու պահանջը (127-րդ հոդված, մաս 3): Մյուս կողմից՝ Հանրապետության Նախագահի սահմանադրական առաքելությունն է հետևել Սահմանադրության պահպանմանը (123-րդ հոդված, մաս 2): Միանգամայն տրամաբանական է, որ երկրի Նախագահը, նախևառաջ, ինքը պետք է անվերապահորեն կատարի Սահմանադրության պահանջները՝ միաժամանակ հետևելով պետական իշխանության թևերի կողմից Սահմանադրության

Սահմանադրական իրավունք

պահպանմանը: Իսկ Հանրապետության Նախագահի կողմից Հիմնական օրենքի պահանջների խախտումները չպետք է անհետևանք մնան: Այդ առնչությամբ, մեր կարծիքով, օրինակ, Հանրապետության Նախագահի կողմից Ազգային ժողովի կողմից ընտրված անձին վարչապետի պաշտոնում չնշանակելը կամ տևական ժամանակ չնշանակելը տրամաբանական է դիտարկել, որպես սահմանադրական անգործություն, ինչը կարող է դիտարկվել Սահմանադրության կոպիտ խախտման լույսի ներքո: Սակայն, օրինակ, վարչապետի նշանակումը նրա ընտրությունից մեկ օր անց միանշանակ չի կարող դիտարկել որպես նրա պաշտոնանկության կամ այդպիսի գործընթաց նախաձեռնելու հիմք:

Սահմանադրության կոպիտ (լուրջ, դիտավորյալ) խախտումը երկրի նախագահի պաշտոնանկության հիմքերից է նաև արտասահմանյան որոշ պետություններում (օրինակ՝ ԳՂՀ Հիմնական օրենքի 61-րդ հոդված, Հունաստանի Սահմանադրության 49-րդ հոդված, Ալբանիայի Սահմանադրության 90-րդ հոդված և այլն): Ընդ որում, մի շարք պետություններում Նախագահի պաշտոնանկության սահմանադրական հիմքերից են Սահմանադրության խախտումն առհասարակ, ինչպես նաև օրենքի խախտումը (օրինակ՝ Հունգարիայի Սահմանադրության, հոդված 13 (2), Լեհաստանի Սահմանադրության 145-րդ հոդված):

Եթե Սահմանադրության խախտումը որպես պետության ղեկավարի պաշտոնանկության հիմք նախատեսելը առնվազն ձևակերպման առումով վիճահարույց չէ, ապա նույնը չի կարելի ասել Սահմանադրության կոպիտ խախտման մասին՝ թեկուզև քննարկվող հիմնախնդրի հետ կապված, որպիսի փաստի հաստատումը ենթադրում է բավական լայն հայեցողություն՝ չնայած ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված ընթացակարգերով նվազագույնի է հասցվել Հանրապետության Նախագահի կողմից իր կարգավի-

ճակից բխող արարքների կապակցությամբ Սահմանադրության պահանջները չկատարելու հնարավորությունը: Այդ կապակցությամբ Սահմանադրության դրույթները պետք է լինեն առավելագույնս որոշակի՝ բացառելով կամ առնվազն նվազագույնի հասցնելով դրանց տարրընթացման հնարավորությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 149-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորումները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ վարչապետի նշանակման գործընթացում Հանրապետության Նախագահի դերակատարումը, ըստ էության, լինելու է խորհրդանշական: Այդ կապակցությամբ հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության՝ կառավարման խորհրդարանական համակարգին անցմամբ պայմանավորված, ՀՀ Ազգային ժողովի քաղաքական դերակատարության շեշտակի աճի հանգամանքը երկրի կյանքում, այդ թվում՝ սահմանադրական մակարդակում կարգավորում ստացած իրավաքաղաքական գործընթացներում, պետության գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի ղեկավարի նշանակման (ընտրության) գործընթացում առնվազն տեսականորեն խորհրդարանն ունենալու է «անսահմանափակ» դերակատարություն: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը, մեր կարծիքով, սահմանադրական մակարդակում կարելի է ամրագրել վարչապետի թեկնածության առաջադրման գործընթացին Հանրապետության Նախագահի մասնակցության վերաբերյալ դրույթներ, թեև սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում վերացվել է իշխանության երեք թևերի բնականոն գործունեությունն ապահովելու՝ 2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված դրույթը, ամրագրվել են դրույթներ, որոնց համաձայն՝ Ազգային ժողովն է ընտրելու Հանրապետության Նախագահին, և վերջինս իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ (Սահմանադրության 124-րդ հոդված, մաս 5, 125-րդ հոդված):

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

Հարկ է նշել, որ վարչապետի թեկնածության առաջադրման գործընթացում Հանրապետության Նախագահին որոշակի դերակատարում վերապահելը բնորոշ է խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող մի շարք երկրներին: Այսպես, օրինակ, Սլովենիայում Հանրապետության նախագահը, խորհրդարանական խմբակցությունների ղեկավարների հետ խորհրդակցելուց հետո, Պետական ժողովին է առաջարկում Կառավարության ղեկավարի թեկնածությունը: Կառավարության ղեկավարն ընտրվում է Պետական ժողովի կողմից: Եթե թեկնածուն չի ստանում ձայների պահանջվող մեծամասնությունը, ապա Հանրապետության Նախագահը, կրկին անգամ խորհրդակցություն անցկացնելուց հետո կարող է 14 օրվա ընթացքում առաջարկել նույն կամ այլ թեկնածություն: Ընդ որում, թեկնածություններ կարող են առաջարկել նաև տասից ոչ պակաս անդամ ունեցող խորհրդարանական խմբակցությունները կամ խմբերը³:

ՀՀ Սահմանադրության 150-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության վարչապետը իր նշանակումից հետո հնգօրյա ժամկետում Հանրապետության Նախագահին է առաջարկելու փոխվարչապետների և նախարարների թեկնածուներին: Հանրապետության Նախագահը եռօրյա ժամկետում նշանակելու է փոխվարչապետներին և նախարարներին կամ դիմելու է Սահմանադրական դատարան, որը համապատասխան դիմումները քննելու և որոշում է կայացնելու հնգօրյա ժամկետում: Եթե նախագահը եռօրյա ժամկետում չկատարի վերոնշյալ պահանջները, ապա համապատասխան փոխվարչապետը կամ նախարարը կհամարվի նշանակված իրավունքի ուժով:

Ինչպես և սահմանադրական գործող կարգավորումների պայմաններում, կառավարության կազմում փոփոխությունները կատարվելու են Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ վարչապետի առաջարկությամբ (Սահմանադրության 131-րդ հոդված): Ընդ որում, փոփոխված Սահմա-

նադրությամբ նախատեսված է, որ Հանրապետության Նախագահն այդ դեպքում կարող է համապատասխան ակտը եռօրյա ժամկետում իր առարկություններով վերադարձնել առաջարկություն ներկայացնող մարմին: Եթե վերջինս չի ընդունում այդ առարկությունը, ապա Հանրապետության Նախագահը ստորագրում է համապատասխան ակտը կամ դիմում է Սահմանադրական դատարան: Իսկ եթե Հանրապետության Նախագահը չի կատարում վերոնշյալ պահանջները, ապա համապատասխան ակտն ուժի մեջ է մտնում իրավունքի ուժով (Սահմանադրության 139-րդ հոդված, մաս 2, 3)⁴: Այդ կապակցությամբ, թերևս, այնքան էլ տեղին չէ «մարմին» եզրույթի գործածումը Սահմանադրության 131-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորման տեսանկյունից՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վերոնշյալ դեպքում առաջարկություն ներկայացնողը Հանրապետության վարչապետն է, որը տվյալ իրավահարաբերությունում հանդես է գալիս ոչ թե որպես մարմին, այլ որպես գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի՝ կառավարության ղեկավար: Մեր կարծիքով՝ միակերպ ընկալելի չէ սահմանադրական այն դրույթը, որի համաձայն՝ եթե Հանրապետության նախագահի առարկությունը չի ընդունվում, ապա նա ստորագրում է համապատասխան ակտը կամ դիմում է Սահմանադրական դատարան: Կարծում ենք՝ առավել տրամանաբանական կլիներ, եթե վերոնշյալ դեպքում նախատեսվեր Հանրապետության Նախագահի՝ Սահմանադրական դատարան դիմելու պարտականությունը: Հակառակ դեպքում, մեր կարծիքով, Հանրապետության Նախագահի կողմից առարկություն ներկայացնելու վերաբերյալ դրույթն ինչ-որ չափով ինքնանպատակ է դառնում, քանզի դրա չընդունման դեպքում նախատեսված է համապատասխան ակտի ստորագրման հնարավորությունը:

Իրավական որոշակիության առումով, մեր կարծիքով, խնդրահարույց է նաև

Սահմանադրական իրավունք

Սահմանադրության այն դրույթը, որի համաձայն. «...Եթե Հանրապետության Նախագահը չի կատարում սույն (այսինքն՝ 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները, ապա համապատասխան ակտն ուժի մեջ է մտնում իրավունքի ուժով»։ Այդ առնչությամբ նկատենք, որ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջներն են Հանրապետության Նախագահի առարկության չընդունման դեպքում համապատասխան ակտի ստորագրումը կամ Սահմանադրական դատարան դիմելը։ Ուստի, կարելի է ենթադրել, որ Հանրապետության Նախագահի կողմից համապատասխան ակտի չստորագրումը և Սահմանադրական դատարան չդիմելը սահմանված պահանջների չկատարումն են, ինչով պայմանավորված համապատասխան ակտն ուժի մեջ է մտնելու իրավունքի ուժով։

Հանրապետության Նախագահի անգործությամբ պայմանավորված՝ սահմանադրական գործընթացները, իհարկե, չպետք է խաթարվեն։ Դրա հետ մեկտեղ, մեր կարծիքով, Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրված կարգավորման գործողության պայմաններում չի բացառվում Սահմանադրությանը հակասող ակտի ուժի մեջ մտնելու հնարավորությունը, ինչը կարող է առնվազն վտանգել իշխանությունների բաժանման սահմանադրական հաշվեկշիռը։

Մեր կարծիքով, համանման խնդիր առկա է՝ կապված ՀՀ Սահմանադրության 150-րդ հոդվածի այն ձևակերպման հետ, որի համաձայն՝ եթե Հանրապետության նախագահը եռօրյա ժամկետում չի կատարում սույն հոդվածով սահմանված պահանջները, ապա համապատասխան փոխվարչապետը կամ նախարարը նշանակված է համարվում իրավունքի ուժով⁵։

Հարկ է նշել, որ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետին համապատասխան՝ Հանրապետության Նախագահը Սահմանադրական դատարան դիմող սուբյեկտ է հանդիսանում «Սահմանադրության ...139-րդ հոդվածի 2-

րդ մասով, 150-րդ հոդվածով, ինչպես նաև 168-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ կետերով սահմանված դեպքերում»։ Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ կետերով ամրագրված են Սահմանադրական դատարանի՝ իրավական ակտերի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու և սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճերը լուծելու լիազորությունները, կարելի է ենթադրել, որ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 150-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերը չեն դիտարկվում Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ խումբ լիազորությունների իրացման համատեքստում։ Տվյալ պարագայում հստակ չէ, թե Սահմանադրության վերոնշյալ հոդվածներով սահմանված դեպքերը Սահմանադրական դատարանի որ լիազորությանն են առնչվում՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները սահմանված են Սահմանադրությամբ (Սահմանադրության 167-րդ հոդված, մաս 3, 168-րդ հոդված)։ Այդ առնչությամբ, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ)⁶ 85-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 150-րդ հոդվածով նախատեսված հարցերով գործերի քննությանը վերաբերող կարգավորումներից ևս պարզ չի դառնում, թե այդ գործերը Սահմանադրական դատարանի որ լիազորության շրջանակում են քննվելու։ Բացի այդ, Նախագծի՝ նշված հոդվածի 3-րդ մասում հիշատակված է որոշման կայացման մասին, առանց դրա իրավական բովանդակությունը բացահայտելու։

Մեր կարծիքով, թեև Սահմանադրության 139-րդ և 150-րդ հոդվածներով նախատեսված կարգավորումները միանշանակ չեն ենթադրում սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ վեճի առ-

կայություն, այդուհանդերձ, հաշվի առնելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածով սահմանված լիազորությունների բնույթը և դրանց սպառնիչ լինելու հանգամանքը՝ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 150-րդ հոդվածով սահմանված կարգավորումները, թերևս, հնարավոր է կապել միայն Սահմանադրական դատարանի՝ սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացած վեճերի լուծման լիազորության հետ: Այդ կա-

պակցությամբ, առաջարկում ենք վերանայել Նախագծի՝ սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացած վեճերի վերաբերյալ գործերի քննությանը վերաբերող դրույթները (74-րդ հոդված)⁷ այն տրամաբանությամբ, որ մասնավորապես հստակեցվեն նշված հարցով Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվելիք որոշումների տեսակները, և ամրագրվի դրանց բովանդակությունը:

1. Վարչապետի ընտրության (նոր ընտրության) անցկացման հարցի հետ կապված, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» 16.12.2016 թվականի ՀՀ սահմանադրական օրենքի 140-րդ հոդվածի 3-րդ և 8-րդ մասերին համապատասխան, ընտրության անցկացման օրվա և ժամի մասին հայտարարությամբ հանդես է գալու Ազգային ժողովի նախագահը:

2. Սահմանադրության և օրենքի խախտումները պետության դեկլարի լիազորությունների դադարեցման հիմք են հանդիսանում Մակեդոնիայում (Սահմ. 87-րդ հոդված):

3. Մլովենիայի Սահմանադրության 111-րդ հոդվածը:

Конституция Республики Болгария (обнародована в “Държавен вестник”, бр. 56 от 13 июля 1991г.), ст. 99, Конституция Республики Польша от 02.04.1997г. (Дневник Законов от 16 июля 1997г. N 78, поз. 483), ст. 154, 155.

4. ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դեպքերում Հանրապետության Նախագահը կարող է դիմել Սահմանադրական դատարան (169-րդ հոդված, մաս 1, կետ 4):

5. Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 150-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում Սահմանադրական դատարան կարող է դիմել Հանրապետության Նախագահը (Սահմանադրության 169-րդ հոդված, մաս 1, կետ 4):

6. <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=s howdraft&DraftID=8579&Reading=0>, (Կ-1165-07.02.2017-ՊԻ-010/0):

7. Նախագծի 74-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանը նշված գործերը քննում է, եթե հարցը ենթակա

չէ լուծման Սահմանադրական դատարանի՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածով նախատեսված այլ լիազորությունների իրականացման շրջանակում (կետ 2):

Նախագծի 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասին համապատասխան՝ Սահմանադրական դատարանը սահմանադրական մարմինների միջև նրանց լիազորությունների վերաբերյալ վեճերով համապատասխան որոշումներում նշում է այն սահմանադրական մարմինը, որն իրավասու է իրականացնել վեճի առարկա լիազորությունը, և սահմանադրական մարմնի կողմից վեճի առարկա լիազորության իրականացման արդյունքում կատարված գործողությունը ճանաչում է Սահմանադրությանը համապատասխանող կամ հակասող: Նշված կարգավորումը ենթադրում է վեճի առարկա լիազորություն իրականացնելու իրավասություն ունեցող սահմանադրական մարմնի նշում և (կամ), դրա հետ մեկտեղ, սահմանադրական մարմնի կողմից վեճի առարկա լիազորության իրականացման արդյունքում կատարված գործողության՝ Սահմանադրությանը համապատասխանող կամ հակասող ճանաչում: Մինչդեռ, ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 150-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորումները ենթադրում են Հանրապետության նախագահի կողմից համապատասխան ակտի ստորագրում կամ դիմումի ներկայացում Սահմանադրական դատարան: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ քննարկվող հիմնախնդիրը օրենսդրական առաջադրված կարգավորումների պայմաններում, մեր կարծիքով, չի կարող դիտարկվել սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացած վեճերի վերաբերյալ գործերի քննության համատեքստում:

ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԿԱԶՄՆ ՈՒ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ. 2015 ԹՎԱԿԱՆԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության մասին Արդարադատության խորհրդի փոխարեն ստեղծվում է Բարձրագույն դատական խորհուրդը (այսուհետ՝ ԲԴԽ), որն անկախ պետական մարմին է և կոչված է երաշխավորելու դատարանների ու դատավորների անկախությունը (հոդված 173):

Պայմանականորեն «դատական խորհուրդներ»² անվանվող նման մարմինները դատական ինքնակառավարման հիմնական օղակն են, և տարբեր երկրներում դրանց հիմնական դերը համընկնում է 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 173-րդ հոդվածով վերը նշված առաքելությանը: Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի (2010)¹² հանձնարարականն անկախության ապահովման այս առաքելությունը դիտում է որպես դատական իշխանության արդյունավետ գործառնությունը խթանելու նախապայման³: Չնայած դատական խորհուրդների կազմն ու գործառնությունների ծավալը երկրից երկիր տարբերվում է, այդուհանդերձ միջազգային պրակտիկայում առանձնացվում են դատական խորհուրդներին բնորոշ որոշակի ընդհանուր գործառնություններ՝

- դատավորների ընտրություն և նշանակում,
- դատավորների առաջխաղացում,
- դատավորների գնահատում,
- կարգապահական և էթիկայի հարցեր,
- դատավորների կրթություն,

- դատական իշխանության բյուջեի կառավարում,

- դատարանների կառավարում և վարչարարություն,

- դատական իշխանության համբավի պաշտպանություն,

- պետական իշխանության մարմինների կարծիքների ներկայացում,

- համագործակցություն այլ մարմինների հետ՝ ներպետական և միջազգային մակարդակով,

- հանրության առջև դատական իշխանության պատասխանատվության ապահովում, թափանցիկություն, հաշվետվողականություն⁴:

Դատական խորհրդի կազմը և կազմավորման կարգը մեծապես պայմանավորում է այս մարմնի առաքելության ու գործառնությունների հաջող իրականացումը: Ընդ որում, «Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ՝ Վենետիկի հանձնաժողով) ընդգծում է, որ դատական խորհուրդը պետք է օժտված լինի «իր կազմի, լիազորությունների և ինքնավարության համար սահմանադրական երաշխիքներով»⁵, որպեսզի դրանք հնարավոր չլինի թուլացնել հետագա օրենսդրական կարգավորումներով⁶:

Անկախ դատական համակարգի կայացման առաջին քայլերն անող Հայաստանի Հանրապետության 1995թ. Սահմանադրությունն արդեն նախատեսում էր Արդարադա-

Սահմանադրական իրավունք

տության խորհուրդ կոչվող մարմին: Սակայն սա մի ժամանակահատված էր, որին դեռևս խորք էին դատական իշխանության կազմակերպմանը վերաբերող ժողովրդավարական երկրների կողմից ճանաչված սկզբունքները, լիարժեք չէր դատական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց առաքելության ընկալումը: Արդյունքում Արդարադատության խորհրդի իրավասությանը վերապահված էին ոչ միայն դատական իշխանությանը, այլև դատախազությանը վերաբերող գործառնություններ, ինչով էլ պայմանավորված էր նաև խորհրդի կազմը: Դրա մեջ մտնում էին մտնում Հանրապետության Նախագահի կողմից հինգ տարի ժամկետով նշանակվող տասնչորս անդամ, որոնցից երկուսը՝ իրավաբան գիտնական, երեքը՝ դատախազ, ինը՝ դատավոր: Արդարադատության նախարարը և գլխավոր դատախազը խորհրդի փոխնախագահներն էին (Սահմանադրություն, հոդված 94, մաս 2 և 3): Իսկ քանի որ դատական իշխանության անկախության երաշխավորը, 1995թ. Սահմանադրության 94-րդ հոդվածի համաձայն, Հանրապետության Նախագահն էր, նա էլ հենց գլխավորում էր Արդարադատության խորհուրդը: Նման կարգավորումները լիովին համահունչ էին 1995թ. Սահմանադրության տրամաբանությանը, որով Հանրապետության Նախագահը գերակա դեր ուներ ոչ միայն օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների նկատմամբ, այլ նաև, փաստորեն, դատական իշխանության ոլորտում:

Արդարադատության խորհրդին վերաբերող 1995թ. սահմանադրական կարգավորումներից միայն մի քանիսն էին արտացոլում ժողովրդավարական երկրների կողմից ճանաչված չափորոշիչները: Մասնավորապես՝ Սահմանադրությունն ամրագրում էր, որ ինքնակառավարման այս մարմնում դատավորները պետք է կազմեն մեծամասնություն և ներկայացնեն տարբեր առյուծի դատարանները, թեկնածուներն առաջադրվում էին համապատասխան առյուծի բոլոր դատավորներին ներկայացնող առաջին առյուծի դատարանների, վերաբնիչ դատարանների և վճռաբեկ դատարանի դատավորների ընդհանուր ժողովներում*, Խորհրդում ներդրված էր հակակշիռների որոշակի մեխանիզմ՝ հանձնիս իրավաբան գիտնականների (Սահմանադրություն, հոդված 94, մաս 3):

Այնուամենայնիվ, 1995թ. Սահմանադրությամբ նախատեսված Արդարադատության խորհուրդն իր կառուցվածքով և գործառնություններով ամենևին չէր համապատասխանում դատական ինքնակառավարման այս կարևորագույն մարմնի վերաբերյալ ժողովրդավարական երկրների պրակտիկայում ընդունված մոտեցումներին, այդ թվում՝ այդ ժամանակ արդեն իսկ առկա «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և դերի մասին» Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի (94)12 հանձնարարականում նախատեսված պահանջներին»:

2005թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում դատական իշխանությանը վերաբերող սահմանադրական կարգավորումները զգալիորեն բարեփոխվեցին, որոնց համատեքստում կարևորագույն քայլերից էր այն, որ Արդարադատության խորհուրդը վերածվեց միայն դատական իշխանության մարմնի, Խորհրդի կազմից դուրս եկան գործադիր իշխանության և դատախազության ներկայացուցիչները: Սահմանադրության 94.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դրա կազմի մեջ էին մտնում Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ հինգ տարի ժամկետով օրենքով սահմանված կարգով ընտրված ինը դատավորներ, Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի կողմից նշանակված երկուական իրավաբան-գիտնականներ:

Սակայն Արդարադատության խորհրդի կազմին և կազմավորման կարգին վերաբերող 2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության նորմերը խնդրահարույց էին, մասնավորապես, հետևյալ առումներով.

- Արդարադատության խորհրդի կազմում ապահովված չէր դատավոր և ոչ դատավոր անդամների հավասարակշռված համամասնությունը՝ որպես հակակշիռների գործունե մեխանիզմ,

- Սահմանադրությունը չէր նախատեսում Արդարադատության խորհրդի անդամներին ներկայացվող պահանջներ, չկար Խորհրդի անդամի պաշտոնում վերընտրվելու սահմանափակում,

- բոլոր դատավորների շահերը ներկայացնող լիարժեք ինքնակառավարման մարմին լինելու տեսանկյունից խնդրահարույց

Սահմանադրական իրավունք

եր նաև Արդարադատության խորհրդում բոլոր ատյանների դատարանների դատավորների ներկայացվածության պահանջ սահմանող նորմերի բացակայությունը:

2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Արդարադատության խորհուրդը փոխարինվեց էսպես տարբեր կազմ և կազմավորման կարգ ունեցող դատական խորհրդով, որը վերանվանվեց Բարձրագույն դատական խորհուրդ: 2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 94.1-րդ հոդվածի համապատասխան դրույթների համեմատ 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 174-րդ հոդվածն աչքի է ընկնում մի շարք տարբերություններով, մասնավորապես.

- տասն անդամից կազմված ԲԳԽ-ում նախատեսված է դատավոր և ոչ դատավոր անդամների հավասար թվաքանակ (հոդված 174, մաս 2)՝ նախկին 9 դատավոր և 4 իրավաբան գիտնական հարաբերակցության փոխարեն (2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 2),

- ԲԳԽ անդամ չեն կարող լինել դատարանի նախագահը կամ Վճռաբեկ դատարանի պալատի նախագահը (հոդված 174, մաս 2), մինչդեռ նախկինում մեծ սահմանափակում առկա չէր¹⁰,

- Խորհրդի անդամների նշանակմանը մասնակցում են միայն դատավորների ընդհանուր ժողովը և Ազգային ժողովը (հոդված 174, մասեր 2 և 3), մինչդեռ նախկինում Հանրապետության Նախագահին վերապահված էր 2 իրավաբան գիտնական խորհրդի կազմում նշանակելու իրավասություն (2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 2),

- Ազգային ժողովը ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամներին ընտրում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով (հոդված 174, մաս 3), մինչդեռ նախկինում՝ ընդամենը քվեարկությանը մասնակցած պատգամավորների ձայների մեծամասնությամբ (2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդվածներ 62 և 71),

- ԲԳԽ անդամի համար Սահմանադրության մակարդակով սահմանվել են որոշակի պահանջներ, իսկ նախկինում դատավոր և ոչ դատավոր անդամներին ներկայացվող պահանջները սահմանադրական մակարդակում մասնավորեցված չէին (2005թ. խմ-

բագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 2)¹¹,

- ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամ կարող է ընտրվել ոչ միայն իրավաբան գիտնական, այլև հեղինակավոր իրավաբան (հոդված 174, մաս 3): Նախկինում ոչ դատավոր անդամ կարող էր հանդես գալ միայն իրավաբան գիտնականը (2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 2),

- ԲԳԽ անդամներն ընտրվում են առանց վերընտրվելու իրավունքի (հոդված 174, մաս 4), նախկինում մեծ սահմանափակում նախատեսված չէր¹²,

- առկա է ԲԳԽ-ում պաշտոնավարման ընթացքում ԲԳԽ դատավոր անդամների լիազորությունների կասեցման հնարավորություն (հոդված 174, մաս 6), ինչը ևս նորույթ է,

- ԲԳԽ նախագահն ընտրվում է հենց ԲԳԽ կազմից՝ հաջորդաբար դատավոր և ոչ դատավոր անդամներից (հոդված 174, մաս 7), մինչդեռ նախկինում Խորհուրդը նախագահում էր վճռաբեկ դատարանի նախագահը (2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 3):

Սահմանադրական փոփոխությունների ետևում և դրանց բնույթը ճիշտ գնահատելու համար այս հոդվածում ներկայացվում է ԲԳԽ կազմին և կազմավորման կարգին վերաբերող սահմանադրական կարգավորումների պատմահամեմատական վերլուծությունը՝ եվրոպական չափորոշիչների համատեքստում: Այս առումով Հայաստանի Հանրապետության համար հատկապես կարևոր են Եվրոպայի խորհրդի տարբեր մարմինների շրջանակներում ձևավորված չափորոշիչները, որոնք իրենց արտացոլումն են գտել մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի (2010)12 հանձնարարականում, Վենետիկի հանձնաժողովի, Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի եզրակացություններում¹³ և որոնց վրա էլ ներկայացվող հոդվածում կատարվում է հիմնական շեշտադրումը:

ա. ԲԳԽ կազմը

Դատական խորհուրդների կազմի վերաբերյալ չկա միասնական մոտեցում: Միջազգային պրակտիկայում տարբերակվում է դատական խորհրդի կազմի երկու մոդել.

- միայն դատավորների կազմ,

Սահմանադրական իրավունք

- խառը կազմ՝ դատավորների և ոչ դատավորների անդամությամբ:

2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը նախատեսում են խառը կազմով դատական խորհուրդ: Խորհրդի հինգ անդամներին ընտրում է դատավորների ընդհանուր ժողովը՝ դատավորների կազմից, իսկ հինգին ընտրում է Ազգային ժողովը՝ իրավաբան գիտնականներից և այլ հեղինակավոր իրավաբաններից:

Պետք է նշել, որ Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհուրդը նախապատվություն է տալիս դատական խորհուրդների խառը կազմերին՝ գտնելով, որ դրանք ապահովագրում են դատական իշխանությանը ինքնապաշտպանվելու, միայն սեփական շահերով առաջնորդվելու վտանգներից, ապահովում են բազմակարծությունը¹⁴:

Դատական խորհրդի խառը կազմի միջոցով հակակշիռների մեխանիզմի ներդրումն առանձնահատուկ կարևորվում է նաև Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացություններում: Հանձնաժողովն ընդգծում է, որ «պետք է ապահովվի հավասարակշռությունը մի կողմից դատական իշխանության անկախության և ինքնակառավարման, մյուս կողմից՝ դատական իշխանության անհրաժեշտ հաշվետվողականության միջև՝ դատական իշխանությունում կորպորատիվիզմի բացասական հետևանքներից խուսափելու համար»¹⁵:

Մակեդոնիայի Սահմանադրության վերաբերյալ եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը նշում է, որ «տարբեր երկրների դատական խորհուրդների գործունեության փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ, չնայած նման խորհուրդների գոյության իմաստը դատական իշխանության անկախության երաշխավոր լինելն է, խորհուրդները, այնուամենայնիվ, միտում ունեն վերածվելու «նոր արդարադատության նախարարությունների»»: Այս նկատառումներից ելնելով՝ դատական խորհուրդներում իշխանությունը պետք է հավասարակշռված լինի, հակառակ դեպքում դատական խորհրդի դերը՝ որպես դատական իշխանության անկախության երաշխավորի վտանգված է¹⁶: Հետևաբար, ոչ դատավոր անդամների առկայությունը հանձնաժողովը համարում է

առանցքային կարևորության հարց խորհրդին վերապահված գործառույթների հաջող իրականացման համար¹⁷:

Հակակշիռների ապահովման առումով Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի (2010)12 հանձնարարականը ևս նշում է, որ նման խորհրդի անդամների առնվազն կեսը պետք է լինեն դատավորներ, որոնք ընտրվում են իրենց գործընկեր դատավորների կողմից՝ դատական իշխանության բոլոր ատյաններից և ապահովելով դատական համակարգի ներսում բազմակարծությունը¹⁸: Նույն մտեցումներն են ամրագրված նաև «Դատավորների կարգավիճակի մասին» եվրոպական խարտիայում¹⁹:

Դատական խորհրդի դատավոր և ոչ դատավոր անդամների միջև արդարացի հավասարակշռություն ապահովելու համար սկզբունքայինն այն է, որ դատական խորհրդի անդամների մեծամասնությունը կամ էական մասը²⁰ ընտրվի հենց դատավորների կողմից²¹: Իսկ ի՞նչ է դա նշանակում: Այս հարցի շուրջ Վենետիկի հանձնաժողովի մտեցումները տարբերվում են Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի դիրքորոշումից: Հանձնաժողովը գտնում է, որ «էական մասը» եզրույթը կարող է մեկնաբանվել անգամ որպես «դատավոր անդամների փոքր-ինչ ավելի քիչ թիվ, քան կեսը»²²: «Դատավորների կարգավիճակի մասին» եվրոպական խարտիայի պարզաբանումներում նշվում է, որ առնվազն կիսով չափ դատավորներից բաղկացած լինելու վերաբերյալ պահանջի իմաստն այն է, որ «դատավորները չլինեն ո՛չ փոքրամասնությունում, և ո՛չ մեծամասնությունում», և 50 տոկոս դատավորների ներկայությունն ունակ է ապահովելու «բավարար բարձր երաշխիքներ»²³: Մոտեցնեցրոյի սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ եզրակացություններում Վենետիկի հանձնաժողովը հակակշիռների տեսանկյունից ուղղակիորեն ողջունել է դատավոր և ոչ դատավոր անդամների միջև պարիտետը²⁴:

Այսպիսով, հետևողական լինելով հավասարակշռված խորհուրդ ունենալու վերոհիշյալ փաստաթղթերի մտեցումներին՝ 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը նախատեսում է հավասար քանակի դատավորների և ոչ դատավորների անդամություն ԲԳԽ-ին, ինչը դրական է գնահատվել նաև

Սահմանադրական իրավունք

Սահմանադրության նախագծի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացություն²⁵:

բ. ԲԳԽ դատավոր անդամները

2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում առաջին անգամ սահմանադրական մակարդակով կարգավորվում են ԲԳԽ անդամներին ներկայացվող պահանջները: Այսպես, Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ԲԳԽ դատավոր անդամները պետք է ունենան դատավորի առնվազն տասը տարվա փորձառություն: Մինչև սահմանադրական փոփոխությունները այս հարցը կարգավորված էր Գատական օրենսգրքի 98-րդ հոդվածով, որը նախատեսում էր դատավորի պաշտոնում առնվազն հինգ տարի աշխատած լինելու պահանջ:

Վենետիկի հանձնաժողովն իր եզրակացություններում ևս անդրադարձել է դատական խորհրդի անդամների մասնագիտական որակներին վերաբերող հարցին՝ աշխատանքային ստաժին վերաբերող պահանջը կարևոր համարելով արդյունավետ և հեղինակավոր ինքնակառավարման մարմին ունենալու տեսանկյունից: Մերքիայի վերաբերյալ եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը յոթ տարվա փորձառության պահանջը համարել է պատշաճ²⁶: Մինչդեռ Գրողատանի վերաբերյալ եզրակացությունում առաջարկվել է դատավորների համար տասը տարվա փորձառության պահանջը վերանայել, քանի որ այն կարող է դժվարություններ առաջացնել բոլոր ատյանների դատարաններից՝ հատկապես առաջին ատյանից, որակյալ թեկնածուների ընտրության հարցում²⁷: Հարկ է նկատել, որ Վենետիկի հանձնաժողովին եզրակացության ուղարկված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի 2015 թ. հուլիսի 27-ի սկզբնական տարբերակում 172-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նույնպես նախատեսում էր դատավորի աշխատանքում յոթ տարվա մասնագիտական փորձառության պահանջ²⁸, սակայն հետագայում այս պահանջը խստացվել է²⁹:

ԲԳԽ դատավոր անդամներին ներկայացվում են մի շարք այլ պահանջներ ևս: Նախ՝ սահմանադրական նորմը նախատեսում է, որ ԲԳԽ-ում պետք է ընդգրկվեն դա-

տավորներ բոլոր ատյանների դատարաններից (հոդված 174, մաս 2): Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի թիվ 10 եզրակացությունում³⁰, «Գատավորների կարգավիճակի մասին» եվրոպական խարտիայում³¹, ինչպես նաև այլ երկրների վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացություններում³² ևս ընդգծվում է, որ պետք է առկա լինի «դատավորների հավասարակշռված ներկայացուցչություն տարբեր մակարդակներից և դատարաններից»: Ավելին, կարևորվում է, որ այդ սկզբունքն ուղղակիորեն ամրագրված լինի հենց սահմանադրական մակարդակում³³: Նույնն ընդգծվել է նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների 2014թ. հայեցակարգի նախագծի³⁴ վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացությունում³⁵:

Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է նաև, որ ԲԳԽ դատավոր անդամ չի կարող լինել դատարանի նախագահը կամ Վճռաբեկ դատարանի պալատի նախագահը: Նման մոտեցումը բխում է դատավորների ներքին անկախության և դատավորների միջև հավասարության ապահովման, դատական ինքնակառավարմանը նրանց մասնակցության առավել լայն հնարավորություններ ստեղծելու և դատարանի նախագահների՝ «սովորական դատավորների համեմատ որոշակի ընդգծված կարգավիճակը» հավասարակշռելու անհրաժեշտությունից, որը կարևորվել է դեռևս 2012-2016թթ. իրավական և դատական բարեփոխումների ռազմավարական ծրագրում³⁶, ինչպես նաև հետագայում՝ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծում³⁷:

Հարկ է նկատել, որ ԲԳԽ դատավոր անդամների համար Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պահանջները սպառիչ են, ինչը նշանակում է, որ դրանց շրջանակը չի կարող ընդլայնվել հետագայում Գատական օրենսգրքով՝ ի տարբերություն ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների համար 174-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դրույթի:

բ. ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամները

Ինչպես արդեն նշվեց, ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամները կարևոր դերակատարում ունեն անկախ դատական խորհրդում հա-

կակշիռների ապահովման տեսանկյունից: Հետևաբար, ոչ դատավոր անդամների ընտրությանը և նրանց ներկայացվող պահանջներին պետք է մեծ զգուշավորությամբ մոտենալ, այնպես, որ չվտանգվի ԲԳԽ անկախությունը:

Այս առումով շատ կարևոր է, որ 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունն Ազգային ժողովի կողմից ընտրվող ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամի համար ևս նախատեսում է որոշակի պահանջներ: Որպես այդպիսին կարող է հանդես գալ միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասնհինգ տարվա փորձառությամբ իրավաբան գիտնականը և այլ հեղինակավոր իրավաբանը (հոդված 174, մաս 3): Պետք է նկատել, որ սահմանադրական նորմն ընդլայնել է այն անձանց շրջանակը, ովքեր կարող են հավակնել ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամի պաշտոնին՝ բացի իրավաբան գիտնականներից՝ մասն հնարավորություն նախատեսելով նաև այլ հեղինակավոր իրավաբանների համար: Սահմանադրության այս մոտեցումը լիովին համահունչ է միջազգային պրակտիկային, որտեղ կոչ է արվում հնարավորություն ստեղծել ավելի լայն շրջանակի բարձրակարգ մասնագետների միջոցով հակակշիռ ստեղծելու դատական խորհրդում: Վենետիկի հանձնաժողովի 2007թ. եզրակացությունում նշվում է «ակադեմիական և մասնագիտական շրջանակից ներկայացվածության մասին»³⁸: Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհուրդը կոչ է անում ապահովել «քաղաքացիական հասարակության ներկայացվածության բազմազանություն»՝ «հայտնի իրավաբանների, երկարամյա փորձով համալսարանական դասախոսների, հեղինակավոր քաղաքացիների» շրջանից: Միևնույն ժամանակ նշվում է, որ դատական իշխանության ժամանակակից կառավարումն անհրաժեշտ կարող է դարձնել նաև իրավունքի ոլորտից դուրս այլ անձանց ներդրումը, օրինակ՝ կառավարման, ֆինանսների, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, հասարակական գիտությունների ոլորտից³⁹: Ռուսիայի Սահմանադրության փոփոխությունների հետ կապված Վենետիկի հանձնաժողովը որպես հակակշիռ մատ-

նանշում է քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներին՝ մասնավորապես ընդգծելով փաստաբաններին, իրավաբան գիտնականներին, տարբեր ոլորտների գիտական խորհրդատուներին⁴⁰: Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը գտել է, որ անգամ «այլ հեղինակավոր իրավաբաններ» արտահայտությունը կարող է բավարար լայն չլինել⁴¹: Սակայն սահմանադրի մոտեցումը, մեր կարծիքով, հիմնավոր է: Հաշվի առնելով խորհրդում պարիտետի առկայությունը և դրա արդյունքում ոչ դատավոր անդամների ծանրակշիռ դիրքը՝ անկախ դատական խորհուրդների մեծ պրակտիկա չունեցող Հայաստանում ոչ դատավոր անդամների շրջանակի չափից ավելի ընդլայնումը կարող է առաջ բերել խորհրդի անկախության և ոչ դատավոր անդամների միջոցով խորհրդի վրա օրենսդիր և գործադիր իշխանության կողմից ազդեցության ռիսկեր:

Այս համատեքստում կարևոր է անդրադառնալ նաև այն հարցին, թե ովքեր չեն կարող ընտրվել Ազգային ժողովի կողմից որպես ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամ: Խնդիրն այն է, որ ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների՝ միաժամանակ պետական պաշտոնյա լինելու դեպքում կարող է վտանգվել խորհրդի դերն ու նշանակությունը, առաջանալ կախվածություն իշխանության մյուս ճյուղերից:

Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհուրդը նշում է, որ դատական խորհրդի ոչ դատավոր անդամի պաշտոնում չի կարող նշանակվել դատավոր, ինչպես նաև ոչ դատավոր անդամները չեն կարող լինել ակտիվ քաղաքական գործիչներ, պառլամենտի անդամներ⁴², գործադիր իշխանության կամ կառավարչության անդամներ⁴³:

Այս առումով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ուղղակիորեն մատնանշում է, որ ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամ չեն կարող ընտրվել դատավորները: Նման մոտեցումը տրամաբանական է. հակառակ դեպքում կխախտվի դատավոր և ոչ դատավոր անդամների միջև պարիտետը: Մակեդոնիայի Սահմանադրության վերաբերյալ եզրակացությունում նշվել է, որ սահմանադրական կարգավորումները բավարար հստակու-

Սահմանադրական իրավունք

թյամբ չեն նշում, որ պառլամենտի կողմից ընտրված անդամները չպետք է լինեն դատավորներ, որի պայմաններում չի բացառվում պառլամենտի կողմից հենց դատավոր անդամի ընտրություն, ինչը կխախտի հակակշիռների մեխանիզմը⁴⁴:

Տարբեր պաշտոնատար անձանց համար ԲԳԽ անդամ դառնալու արգելքը պետք է դիտարկել նաև Սահմանադրության այլ նորմերի հետ համադրության մեջ: Այսպես, 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունն առանձին պաշտոններ զբաղեցնելու համար ուղղակիորեն նախատեսում է այլ գործունեությամբ զբաղվելու արգելք, օրինակ՝ Հանրապետության Նախագահի (հոդված 124), պատգամավորի (հոդված 95), Կառավարության անդամի (հոդված 148), Մարդու իրավունքների պաշտպանի (հոդված 193), Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամի (հոդված 195), Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողովի անդամի (հոդված 197), Հաշվեքննիչ պալատի անդամի (հոդված 199), Կենտրոնական բանկի նախագահի և խորհրդի մյուս անդամների (հոդված 201) պարագայում: Այս կարգավորումների ուժով արդեն իսկ սահմանադրական մակարդակով բացառվում է նշված անձանց մասնակցությունը ԲԳԽ-ին:

Իհարկե, նշված շրջանակից դուրս են մնում մի շարք այլ պաշտոնատար անձիք, ինչպիսիք են դատախազները⁴⁵, հանրային ծառայողները, որոնց համար ևս պետք է առկա լինեն ԲԳԽ անդամ ընտրվելու սահմանափակումներ: Իհարկե, վերջիններիս մասով, այլ վճարովի աշխատանք կատարելու սահմանափակումները նախատեսված են համապատասխան գործունեության տեսակները կարգավորող օրենքներով⁴⁶, սակայն ԲԳԽ սահմանադրական կարգավիճակի և երաշխիքների տրամաբանությունից ելնելով առավել նպատակահարմար է, որ այդ սահմանափակումներն ուղղակիորեն նախատեսված լինեն հենց Գատական օրենսգրքում, որը սահմանադրական օրենք է⁴⁷:

ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների պարագայում առանձնահատուկ նշանակություն են ձեռք բերում նաև նրանց ներկայացվող հավելյալ պահանջները, որոնք պետք է երաշխավորեն ԲԳԽ անդամի բարձր մասնագիտական որակների և անձնական արժանիքների առկայությունը, նրանց պատ-

շած պաշտոնավարումը: Այս առումով Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 5-րդ մասը հնարավորություն է տալիս օրենսդրին Ազգային ժողովի կողմից ընտրված ԲԳԽ անդամների համար Գատական օրենսգրքով սահմանելու անհամատեղելիության լրացուցիչ պահանջներ: ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամի անհամատեղելիության պահանջները կարող են վերաբերել տարաբնույթ այնպիսի հարցերի, ինչպես, օրինակ՝ դատվածության բացակայությանը՝ անկախ դրա հանված կամ մարված լինելու հանգամանքից, ԲԳԽ մեկ այլ անդամի հետ մերձավոր ազգակցական կապի հարցերին, ընտրվելուց հետո առևտրային կամ այլ կազմակերպությունում ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնելու արգելքին, որոնք ծանրաբեռնվածության պատճառով կարող են խոչընդոտ լինել ԲԳԽ անդամի լիազորությունները պատշաճ կարգով իրականացնելուն կամ շահերի բախում առաջացնել⁴⁸:

Եվրոպական երկրների պրակտիկայում դատական խորհուրդների ոչ դատավոր անդամների անհամատեղելիության պահանջներն առավելապես առնչվում են պառլամենտի, դատավորի կամ կառավարչության անդամի լիազորությունների հետ (Ֆրանսիա)⁴⁹, դատախազի, կառավարչությունում քաղաքական պաշտոնի, քաղաքական կուսակցություններին անդամության կամ դրանցում որոշակի գործառույթներ իրականացնելու հետ (Ալբանիա)⁵⁰, տարածքային կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, առևտրային կազմակերպություններում պաշտոն զբաղեցնելու հետ (Բուլղարիա)⁵¹, կառավարությունում, Սահմանադրությամբ կամ օրենսդրությամբ ստեղծված վարչական մարմիններում որևէ պաշտոն զբաղեցնելու հետ (Կոսովո)⁵² և այլն: Վոլկովն ընդդեմ Ուկրաինայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) ընդգծել է դատական խորհրդի կազմում քաղաքական մարմինների ազդեցությունը նվազեցնելու կարևորությունը՝ դատական խորհրդի անկախությունը գնահատելու և պատշաճ ինքնակառավարում ապահովելու տեսանկյունից: Եթե դատական խորհրդի ոչ դատավոր անդամները, որոնք ներկայացնում են տարբեր պետական մարմիններ, չեն կասեցնում իրենց այլ լիազորությունները, ապա նրանց

նյութական, հիերարխիկ, վարչական կախվածությունը իրենց գործատուներից վտանգում է նրանց անկախությունն ու անկողմնակալությունը:

Այսպիսով, ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամից ներկայացվող անհամատեղելիության պահանջները Դատական օրենսգրքով հետագա մանրամասնեցման ու զարգացման կարիք ունեն:

գ. ԲԳԽ անդամների նշանակումը

Դատական խորհրդի անկախության ապահովման կարևորագույն երաշխիքներից է նաև դրա անդամների ընտրության կարգը: ԲԳԽ դատավոր անդամների նշանակման վերաբերյալ սահմանադրական կարգավորումները 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ փոփոխության չեն ենթարկվել: ԲԳԽ դատավոր անդամների ընտրության գործընթացում կարևոր է, որ բոլոր դատավորների ներկայացվածություն ունեցող մարմինը՝ դատավորների ընդհանուր ժողովն է մասնակցում ԲԳԽ դատավոր անդամների ընտրությանը, ինչը նշանակում է, որ բոլոր դատավորներին վերապահված է ինքնակառավարման բարձրագույն մարմնի ձևավորմանը մասնակցելու հնարավորություն: Այս մոտեցումը միանգամայն համահունչ է միջազգային չափորոշիչներին⁵³:

Ինչ վերաբերում է ոչ դատավոր անդամների ընտրության կարգին, ապա այն փոխվել է: 2005թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ Ազգային ժողովն այս իրավասությունը կիսում էր Հանրապետության Նախագահի հետ (հոդված 94.1, մաս 2)⁵⁴: 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը Հանրապետության նախագահին միայն իրավունք է վերապահում նշանակելու ժամանակավոր պաշտոնակատարներ մինչև Ազգային ժողովի կողմից նրանց ընտրությունը, եթե Ազգային ժողովը սահմանված կարգով և ժամկետում չի ընտրում համապատասխան պաշտոնատար անձանց (հոդված 138):

Սահմանադրական նոր կարգավորումների համատեքստում անդրադառնալով միջազգային պրակտիկային՝ պետք է նշել, որ առավել նախընտրելի է համարվում ոչ դատավոր անդամների նշանակումը պառլամենտի կողմից, քան գործադիրի⁵⁵: Նման մոտեցումը հիմնվում է ժողովրդավարական լե-

գիտիմացիայի շղթայի գերմանական դոկտրինայի վրա, որի համաձայն՝ բոլոր պետական մարմինները պետք է ուղղակի կամ անուղղակի կապ ունենան սուվերեն ժողովրդի կամքի հետ⁵⁶: Այս ճանապարհով Վենետիկի հանձնաժողովն ապահովում է փոխզիջում դատական իշխանության լրիվ անկախության և դատական համակարգում նշանակումների ժողովրդավարական լեգիտիմացիայի միջև⁵⁷: Իհարկե, պառլամենտի այս իրավասությունը սահմանափակվում և հակակշռվում է ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամներին վերաբերող սահմանափակումների միջոցով, ինչպես նաև ԲԳԽ անդամների ընտրության գործընթացում պառլամենտական փոքրամասնությանը տրված կշռով, որը պառլամենտական մեծամասնությանը ստիպում է գնալ փոխզիջումների:

Սակայն պառլամենտի կողմից նշանակման պարագայում ևս պետք է ներդրվեն ոչ դատավոր անդամների քաղաքականացումը կանխող մեխանիզմներ: Օրինակ՝ Մակեդոնիայի սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովն ընդգծել էր, որ դատական խորհուրդների ապաքաղաքականացման տեսանկյունից կարևոր է նախատեսել ոչ դատավոր անդամների ընտրություն որակյալ մեծամասնությամբ: Բայց միևնույն ժամանակ Հանձնաժողովը մտահոգություն է հայտնել, որ եթե նախատեսվի ձայների շատ ավելի մեծ քանակի պահանջ, ապա պառլամենտական փոքրամասնությունը կարող է հարցը քաղաքական փակուղի տանել՝ պառլամենտականների փոքր քանակով արգելափակելով ոչ դատավոր անդամների ընտրությունը⁵⁸: Այս առումով ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի՝ Վենետիկի հանձնաժողով ուղարկված 2015թ. հուլիսի 27-ի սկզբնական տարբերակում 172-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում էր պառլամենտի կողմից ընտրություն պատգամավորների ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ⁵⁹, որը Վենետիկի հանձնաժողովը գնահատել է որպես անբավարար մեծամասնություն՝ կոչ անելով գնալ որակյալ մեծամասնության մոտեցման⁶⁰: 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 3-րդ մասը ոչ դատավոր անդամների ընտրության համար ներկայումս նախատեսում է Ազգային ժողովի պատգամավորների 3/5-րդ մեծամասնու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան պահանջ: Հետաքրքրական է, որ Ալբանիայի վերաբերյալ 2016թ. եզրակացությունում անդրադառնալով ոչ դատավոր անդամների 2/3-րդ, թե 3/5-րդ մեծամասնությամբ ընտրությանը հարցին՝ Վենետիկի հանձնաժողովը նշել է, որ 2/3-րդ մեծամասնություն, որպես կանոն, պահանջվում է առավել կարևոր որոշումների ընդունման գործընթացում, օրինակ՝ Սահմանադրության փոփոխություններ, ինչպես նաև առանձին բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց ընտրության պարագայում: Սակայն դա օրինաչափություն չպետք է լինի բոլոր տեսակի պաշտոնատար անձանց ընտրության գործընթացում: Դատական խորհրդի անդամների պարագայում 3/5-րդ մեծամասնությունը լիովին ընդունելի տարբերակ է, ավելին՝ նվազեցնում է պառլամենտական փոքրամասնության քաղաքական շահարկումների հնարավորությունը⁶¹:

ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների թեկնածությունների առաջադրման գործընթացը նույնքան կարևոր է, որքան նրանց ընտրության եղանակը: 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունն այս հարցի վերաբերյալ կարգավորումներ չի նախատեսում՝ չմասնավորեցնելով, թե ում առաջարկությամբ են թեկնածուները ներկայացվելու Ազգային ժողովի ընտրությանը: Ի տարբերություն դրա՝ Ազգային ժողովի կողմից ընտրվող այլ պաշտոնատար անձանց պարագայում, օրինակ, ՄԻՊ-ի, ԿԸՀ, ՀՈՀ անդամների և Սահմանադրության 10-14-րդ գլուխներով նախատեսված այլ պաշտոնատար անձիք, նախատեսված է, որ համապատասխան թեկնածուների վերաբերյալ առաջարկը ներկայացնում է «Ազգային ժողովի իրավասու մշտական հանձնաժողովը»⁶²: ԲԳԽ պարագայում, փոխարենը, նախատեսված է, որ ԲԳԽ կազմավորման մանրամասները սահմանվում են Դատական օրենսգրքով (հոդված 174, մաս 8): Սահմանադրական այս կարգավորումների տարբերությունը պատահական չէ, և կարելի է եզրակացնել, որ սահմանադիրը չի ցանկացել առաջադրման հնարավորությունը սահմանափակել միայն մշտական հանձնաժողովով, այլպես ուղղակիորեն կնախատեսեր դա, ինչպես վերը նշված այլ պաշտոնատար անձանց պարագայում: Մինչդեռ 2016թ. ընդունված «Ազգային ժողովի կանոնակարգ»

սահմանադրական օրենքը, մանրամասնելով Ազգային ժողովում ԲԳԽ անդամների ընտրության ընթացակարգային առանձնահատկությունները⁶³, նախատեսում է թեկնածուների առաջադրման բավական սահմանափակ ընթացակարգ: Օրենքի 144-րդ հոդվածը ԲԳԽ անդամի պաշտոնում մեկական թեկնածու առաջադրելու իրավունք է վերապահում միայն խմբակցություններին: Մինչդեռ Վենետիկի հանձնաժողովը կոչ է անում խուսափել դատական խորհրդի անդամների ընտրության գործընթացի քաղաքականացումից, որի պարագայում թեկնածուի իրական արժանիքներն ընտրության գործընթացում էական դերակատարում չեն ունենում⁶⁴: Ալբանիայի վերաբերյալ եզրակացությունում նշվում է, որ ոչ դատավոր անդամներին քաղաքականությունից զերծ պահելու համար պետք է ներդնել առաջադրման թափանցիկ և բաց ընթացակարգ՝ ինքնավար մարմինների նախաձեռնությամբ (համալսարաններ, ՀԿ-ներ, փաստաբանական միություններ և այլն): Դա կնպաստի, որ պառլամենտն ընտրություն կատարի իրավամբ որակյալ թեկնածուներից՝ քաղաքական նշանակումների փոխարեն⁶⁵: Մոնոէնեգրոյի սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը ողջունել է ոչ դատավոր անդամների ընտրության համար հայտերի ընդունման հրապարակային հայտարարությունը տարածելու ընթացակարգը՝ այն համարելով թափանցիկ ընթացակարգ⁶⁶: Մերփայի վերաբերյալ եզրակացությունում անգամ նշվում է, որ պառլամենտը չպետք է իրական ընտրության իրավասություն ունենա⁶⁷:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների թեկնածություններն Ազգային ժողովի ընտրությանը ներկայացնելու ընթացակարգը հետագա բարելավման կարիք ունի, քանի որ առկա գործընթացները առնվազն չեն ապահովագրում թեկնածուներին քաղաքականացման վտանգներից: ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամների առաջադրման ընթացակարգի թափանցիկությունն ու մատչելիությունը, դրա հստակ կանոնակարգումը կարևոր են որակյալ թեկնածուներից ընտրություն ապահովելու համար՝ հատկապես հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ սահմանադրական փոփոխությունները նախատեսել են ոչ դատավոր անդամների

ավելի լայն շրջանակ, իսկ ոչ դատավոր անդամներին էլ վերապահել են բավական մեծ կշիռ Խորհրդում:

դ. ԲԴԽ նախագահը

Գատական խորհրդի անդամների անկախության ապահովման տեսանկյունից կարևոր է նաև, թե ով է խորհրդի նախագահը: Սահմանադրական փոփոխություններն անդրադարձել են նաև այս հարցին: Եթե նախկինում Արդարադատության խորհուրդը նախագահում էր վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ով հրավիրում ու վարում էր Խորհրդի նիստերը՝ առանց քվեարկության իրավունքի⁶⁸, ապա սահմանադրական փոփոխություններով ԲԴԽ նախագահն ընտրվելու է խորհրդի անդամների կողմից՝ հաջորդաբար դատավորների ընդհանուր ժողովի և Ազգային ժողովի կողմից ընտրված անդամներից (հոդված 174, մաս 7):

Հարկ է նկատել, որ այս հարցի վերաբերյալ Վենետիկի Հանձնաժողովի և Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի եզրակացությունները տարբերվում են: Եթե Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհուրդը կոչ է անում, որ դատական խորհրդի նախագահն ընտրվի խորհրդի կողմից՝ դատավոր անդամների կազմից⁶⁹, ապա Վենետիկի հանձնաժողովը գտնում է, որ նախագահը պետք է ընտրվի ոչ դատավոր անդամների կազմից, քանի որ նա կարևոր տեղ է զբաղեցնում Խորհրդում, և նման կարգավորումը թույլ կտա խուսափել դատավորների կորստի շահերի պաշտպանության դրսևորումներից⁷⁰:

Վերոհիշյալի համատեքստում կարելի է արձանագրել, որ 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը Խորհրդի նախագահի նշանակման հարցում բավական հավասարակշռված լուծում է գտել՝ լիազորությունը վերապահելով ամբողջ Խորհրդին՝ հաջորդաբար դատավոր և ոչ դատավոր անդամների կազմից:

ե. ԲԴԽ անդամների լիազորությունների կասեցումը

ԲԴԽ անդամների անկաշկանդ և արդյունավետ գործունեությունն ուղղակիորեն շաղկապվում է վերջիններիս պաշտոնական պարտականություններին և դրանից առաջացող հնարավոր կաշկանդվածությա-

նը: Նման իրավիճակների հաշվառմամբ էլ պատահական չէ, որ սահմանադրական փոփոխություններով նախատեսվում է ԲԴԽ դատավոր անդամների լիազորությունների կասեցման հնարավորություն՝ այս հարցի հետագա կարգավորումը թողնելով Գատական օրենսգրքին (հոդված 174, մաս 6):

Հարկ է նկատել, որ դատական խորհրդի անդամների այլ պաշտոններում լիազորությունների կասեցման մասով նույն Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի թիվ 10 եզրակացությունը⁷¹ չի պարունակում կասեցման ուղղակի պահանջ՝ այս հարցում հայեցողությունը թողնելով պետություններին: Իհարկե, նշվում է, որ լիազորությունների կասեցումը կնպաստի աշխատանքի արդյունավետությանը և անկախության ավելի լավ երաշխիքներ կստեղծի:

Հետաքրքրական է, որ Վենետիկի հանձնաժողովն իր ավելի վաղ եզրակացություններում դատական խորհրդի անդամների՝ այլ պաշտոններում լիազորությունների կասեցումն անգամ համարել է աննպատակահարմար և ծախսատար⁷²: Սակայն ավելի ուշ շրջանում՝ Ուկրաինայի վերաբերյալ իր երկու եզրակացություններում, Վենետիկի հանձնաժողովն ընդգծել է այն հանգամանքը, որ հաշվի առնելով դատական խորհրդին վերապահված լիազորությունները՝ այն պետք է գործի մշտական հիմունքներով, և ընտրված անդամները ... չպետք է կարողանան իրականացնել որևէ հանրային կամ մասնավոր գործունեություն, քանի դեռ աշխատում են այս մարմնում⁷³: Վենետիկի հանձնաժողովն այս հարցում նաև հիմք է ընդունել Վոլկովն ընդդեմ Ուկրաինայի գործով վերը նշված ՄԻԵԳ դիրքորոշումը⁷⁴:

Նախապատվություն տալով ԲԴԽ անդամների լիազորությունների կասեցմանը՝ Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի եզրակացությունում միևնույն ժամանակ նշվում է, որ դատական խորհրդի անդամ դատավորները չպետք է դատավորի աշխատանքից կտրվեն երկար ժամանակով և հնարավորության դեպքում, նրանց կապը դատական պրակտիկայի հետ պետք է պահպանվի⁷⁵: Այս առումով Մակեդոնիայի պարագայում Վենետիկի հանձնաժողովի մեկ այլ եզրակացությունում նշվել է, որ շատ դատավորներ բողոքում են այն հանգամանքից, որ Մակեդոնիայում դատական խորհր-

Սահմանադրական իրավունք

դի դատավոր անդամների լիազորությունների կասեցումն, անկախության երաշխիք լինելու փոխարեն հակառակ ազդեցությունն է ունեցել. դատավոր անդամներն այլևս իրենց դատական իշխանության մաս չեն գգում, ավելի շատ հարում են գործադիր իշխանությանը և գործում են Խորհրդի առավել քաղաքականացված թևին համահունչ, որը ներկայացված է ոչ դատավոր անդամների կողմից⁷⁶:

Հայաստանի Հանրապետությունում ԲԳԽ անդամի լիազորությունների կասեցման հարցն առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում հատկապես ԲԳԽ-ին վերապահված լայն լիազորությունների համատեքստում (հոդված 175): ԲԳԽ-ն, ըստ էության, պետք է իր վրա վերցնի նաև դատարանների նախագահների խորհրդին վերապահված լիազորությունների ծավալը, այդ թվում՝ դատարանների գործունեության կազմակերպման և կառավարման հետ կապված վարչարարությունը⁷⁷: Նման ծանրաբեռնվածության պարագայում հարց է առաջանում, թե որքանով ԲԳԽ անդամները, առնվազն ԲԳԽ նախագահը կարող են համատեղել ԲԳԽ-ում իրենց պաշտոնը դատավորի կամ այլ մասնագիտական գործառնությունների գլխավորության հետ: Հետևաբար, առնվազն ԲԳԽ նախագահի լիազորությունների կասեցման հարցը դառնում է խիստ արդիական: Պետք է նշել, որ տարբեր եվրոպական երկրները ևս գնացել են դատական խորհրդի միայն որոշակի անդամների այլ լիազորությունները կասեցնելու ճանապարհով: Հիմնականում խոսքը դատական խորհրդի գործադիր մարմնի անդամների մասին է, օրինակ՝ գլխավոր քարտուղարը՝ Դանիայում, նախագահը՝ Սլովակիայում, բյուրոյի անդամները՝ Բելգիայում, մշտական հանձնաժողովի անդամները՝ Իսպանիայում: Միևնույն ժամանակ ԲԳԽ անդամների համար չպետք է սահմանափակել գիտական, կրթական և ստեղծագործական աշխատանքը⁷⁸, քանի դեռ այն չի ենթադրում, օրինակ, այնպիսի ծանրաբեռնվածություն, որը խոչընդոտ է ԲԳԽ անդամի գործառնությունների իրականացմանը:

Ուշագրավ է, որ սահմանադրական նորմը լիազորությունների կասեցման հնարավորություն ուղղակիորեն նախատեսում է մի-

այն դատավոր անդամների համար, քանի որ կասեցման հարցն առանձնահատուկ կարևորվում է հենց դատավորների սահմանադրական կարգավիճակի համատեքստում: Մինչդեռ ԲԳԽ ոչ դատավոր այլ անդամներն ինքնին սահմանադրական կարգավիճակ չունեն, հետևաբար, 174-րդ հոդվածի 6-րդ մասը չի կարող սահմանափակել օրենսդրի կամքը Դատական օրենսգրքով նաև ոչ դատավոր անդամների պարագայում այլ լիազորությունների կասեցման հնարավորություն նախատեսելու համար: Սակայն ոչ դատավոր անդամների համար այլ լիազորությունների կասեցումն առավելապես պետք է դիտարկել ԲԳԽ անդամի պաշտոնի հետ 174-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված անհամատեղելիության պահանջների շրջանակներում: Մասնավորապես, գործունեության առանձին տեսակների համար, որոնք, օրինակ, կարող են խոչընդոտել որպես ԲԳԽ անդամ լիազորությունների իրականացմանը կամ առաջացնել շահերի բախում, օրենսդրորեն պետք է նախատեսվի պահանջ դադարեցնելու այդ լիազորությունները: Այսինքն՝ այս պարագայում, կասեցումը պետք է հասկանալ ոչ միայն ժամանակավոր, այլ նաև մշտական իմաստով:

Այսպիսով, վերլուծելով 2015թ. խմբագրությամբ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված ԲԳԽ կազմն ու կազմավորման կարգը եվրոպական չափորոշիչների լույսի ներքո՝ կարելի է արձանագրել, որ սահմանադրական նորմերն ընդհանուր առմամբ լիովին համահունչ են ժամանակակից միջազգային մոտեցումներին, ներդրած են Խորհրդի անկախությունը և հավասարակշռումն ապահովող բավարար մեխանիզմներ: Սահմանադրական միայն որոշակի դրույթներ հետագա օրենսդրական մանրամասնեցման կարիք ունեն, մասնավորապես՝ ԲԳԽ ոչ դատավոր անդամներին ներկայացվող պահանջների, ոչ դատավոր անդամների ընտրության կարգի, ԲԳԽ անդամի լիազորությունների կասեցման մասով: Նշված հարցերի օրենսդրական կարգավորումները մեծապես կայայմանավորեն ԲԳԽ շուրջ սահմանադրական լուծումների լիարժեք իմլեմենտացիան և արդյունավետ գործառնությունը:

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (փոփոխություններով), ՀՀՊՏ 2005.12.05/ Հատուկ թողարկում, հոդ. 1426:

2. Քանի որ ԲԳԽ-ին համարժեք մարմնի անվանումը տարբեր երկրներում տարբեր է, ուստի որպես պայմանական անվանում օգտագործվում է «Գատական խորհուրդ» (Council of Judiciary) անվանումը: Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the Service of Society, 23 November 2007, point 2.

3. Council of Europe Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to Member States on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities, Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010, point 26.

4. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE), *ibid*, point 42.

5. Venice Commission, Report on Judicial Appointments, adopted by the Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 16-17 March 2007), CDL-AD(2007)028, point 48.

6. Իր մեկ այլ եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը նշում է, որ դատական խորհրդի ինքնավարությունը և անկախությունը «պետք է լինեն շոշափելի և իրական՝ որպես պետության ներսում իշխանությունների բաժանման հստակ հավաստում և բացահայտ դրսևորում»: Venice Commission, Opinion on Recent Amendments to the Law on Major Constitutional provisions of the Republic of Albania, CDL-INF(1998)009, կետ 5, Venice Commission, Joint Opinion on a Proposal for a Constitutional Law on the Changes and Amendments to the Constitution of Georgia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR, CDL-AD(2005)003, կետ 102:

7. **Պորոյան Վ.** Կառավարման ձևի էվոլյուցիան Հայաստանում. արդյունքներ և հեռանկարներ / Հայկական քաղաքագիտական հանդես 2(2) 2014, էջ 84:

8. «Արդարադատության խորհրդի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է Ազգային ժողովի կողմից 1995թ. հոկտեմբերի 23-ին, Ն-042-Ն, ՀՕ-13, ՀՀԱԺՏ 1995/7, հոդված 3:

9. Council of Europe Recommendation no. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence, Efficiency and Role of Judges, Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1994, տե՛ս, մասնավորապես, սկզբումք 1, մաս 2 (b) և (c):

10. Այս պահանջը նախատեսվել է միայն ՀՀ դատական օրենսգրքով (ընդունվել է 21.02.2007թ., ՀՕ-135-Ն, ՀՀՊՏ 2007.04.18/20(544) Հոդ. 489) 98-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն. «Գատարանի նախագահը, վճռաբեկ դատարանի պալատի նախագահը չեն կարող լինել Արդարադատության

խորհրդի անդամ»:

11. ՀՀ դատական օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 3-րդ մասով իրավաբան-գիտնական անդամի համար նախատեսվում է գիտատնտեսական կազմակերպություններում վերջին հինգ տարվա ընթացքում առնվազն 3 տարվա աշխատանքի փորձի պահանջ, իսկ դատավոր անդամի համար՝ դատավորի պաշտոնում առնվազն 5 տարվա փորձառություն:

12. ՀՀ դատական օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 1.1-րդ մասը միայն 2014թ. հունիսի 10-ի փոփոխությունների արդյունքում սահմանվեց, որ «նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել կամ նշանակվել Արդարադատության խորհրդի անդամ»:

13. Consultative Council of European Judges (CCJE).

14. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE), *ibid*, point 19.

15. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, կետեր 27 և 30, Venice Commission, Opinion on the Seven Amendments to the Constitution of “The Former Yugoslav Republic of Macedonia” Concerning, in particular, the Judicial Council, the Competence of the Constitutional Court and Special Financial Zones, CDL-AD(2014)026, point 76.

16. Venice Commission, Opinion on Draft Constitutional Amendments Concerning the Reform of the Judicial System in “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, CDL-AD(2005)038, կետեր 51 և 52, Venice Commission, Opinion on Recent Amendments to the Law on Major Constitutional provisions of the Republic of Albania, CDL-INF(1998)009, կետեր 9 և 12, Venice Commission, Opinion on the Draft Law on the Review of the Constitution of Romania, CDL-AD(2014)010, point 189.

17. Venice Commission, Opinion on Proposals Amending the Draft Law on the Amendments to the Constitution to Strengthen the Independence of Judges of Ukraine, CDL-AD(2013)034, point 41.

18. Council of Europe Recommendation CM/Rec(2010)12, *ibid*, point 27.

19. European Charter on the Statute for Judges and Explanatory Memorandum, Council of Europe, 8 - 10 July 1998, DAJ/DOC (98) 23, point 1.3.

20. Հանձնաժողովն օգտագործում է «substantial element or a majority» եզրույթը:

21. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, point 29.

22. Venice Commission, Comments on the Draft Opinion of the Consultative Council of European Judges on Judicial Councils, Venice 19-20 October 2007, CDL-AD(2007)032, point 9.

23. Նույն տեղում, կետ 1.3-ի պարզաբանումներ: Հարկ է նկատել, որ Գատական խորհուրդների եվրոպական ցանցը Բուդապեշտի բանաձևում

Սահմանադրական իրավունք

ընդօժե է, որ խառը դատական խորհուրդներում դատավորները կարող են կազմել 50 տոկոս: General Assembly of the European Network of Councils for the Judiciary, “Resolution on Self Governance for the Judiciary: Balancing Independence and Accountability”, Budapest, 21-23 May 2008, point 4 (b).

24. Venice Commission, Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Montenegro, as well as on the Draft Amendments to the Law on Courts, the Law on the State Prosecutor’s Office and the Law on the Judicial Council of Montenegro, CDL-AD(2011)010, կետ 20, Venice Commission, Opinion on Two Sets of Draft Amendments to the Constitutional Provisions Relating to the Judiciary of Montenegro, CDL-AD(2012)024, կետ 20, Venice Commission, Opinion on the Draft Amendments to three Constitutional Provisions Relating to the Constitutional Court, the Supreme State Prosecutor and the Judicial Council of Montenegro, CDL-AD(2013)028, point 9.

25. Venice Commission, First Opinion on the Draft Amendments to the Constitution (Chapters 1 to 7 and 10) of the Republic of Armenia, CDL-AD(2015)037, point 179.

26. Venice Commission, Opinion on the Draft Law on the High Judicial Council of the Republic of Serbia, CDL-AD(2008)006, point 51.

27. Venice Commission, Opinion on the Draft law on the Council for the Selection of Judges of Kyrgyzstan, CDL-AD(2011)019, point 36.

28. Venice Commission, Draft Amendments to Chapters 1 to 7 and Chapter 10 of the Constitution of Armenia, հուլիսի 15, 2015 թ., CDL-REF(2015)023.

29. Սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի կողմից արդեն 2015 թ. օգոստոսի 8-ին հաստատված տարբերակում, որը ևս ներկայացվել է Վենետիկ հանձնաժողովին, յոթ տարվա այս պահանջն արդեն փոփոխվել էր տասը տարվա (հոդված 173, մաս 3), սակայն Վենետիկի հանձնաժողովն իր հետագա եզրակացություններում այս փոփոխությանը չի անդրադարձել և որևէ քննադատության չի ենթարկել: Draft Amendments to the Constitution of Armenia, սեպտեմբերի 10, 2015 թ., CDL-REF(2015)034.

30. Venice Commission, Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE), ibid, point 27.

31. European Charter on the statute for judges, point 1.3.

32. Venice Commission, CDL-AD(2012)024, ibid, point 23.

33. Venice Commission, CDL-AD(2011)010, ibid, point 21.

34. Տեքստը մատչելի է մաև Գերմանական միջազգային համագործակցության ընկերության (GIZ) «Հարավային Կովկասում եվրոպական չափորոշիչներին իրավական համապատասխանե-

ցում» ծրագրի կողմից հրատարակված «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ», Երևան, Տիգրան Մեծ, 2014, էջ 17-66:

35. Venice Commission, Opinion on the Draft Concept Paper on the Constitutional Reforms of the Republic of Armenia, CDL-AD(2014)027, կետ 69: Իր հետագա եզրակացությունում Վենետիկի հանձնաժողովը ողջունել է ՀՀ Սահմանադրության 174-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համապատասխան կարգավորումը: Venice Commission, CDL-AD(2015)037, ibid, point 181.

36. ՀՀ Նախագահի 2012թ. հունիս 30-ի «ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրություն, ՀՀՊՏ 2012.07.11/33(907) Հոդ. 827, կետ 3.3:

37. Սահմանադրական փոփոխությունների մատչագծի հիմնավորումներ, մաս 5 (հասանելի է <http://www.parliament.am> կայքում):

38. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, point 30.

39. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE), ibid., point 22, 24, 32.

40. Venice Commission, Opinion on the Draft Law on the Review of the Constitution of Romania, CDL-AD(2014)010, կետ 189: Venice Commission, Joint Opinion on a Proposal for a Constitutional Law on the Changes and Amendments to the Constitution of Georgia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR, CDL-AD(2005)003, point 102.

41. Venice Commission, CDL-AD(2015)037, ibid, point 179.

42. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, point 32, 33.

43. Opinion no.10 (2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE), ibid, point 23.

44. Venice Commission, CDL-AD (2014)026, ibid, point 76.

45. Venice Commission, CDL-AD(2005)038, նշվ. աշխ., կետ 44:

46. «Հանրային ծառայության մասին» 2011թ. մայիսի 26-ի ՀՀ օրենք, ՀՕ-172-Ն, ՀՀՊՏ 2011.06.17/37(840) Հոդ. 863, հոդված 24, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» 2001թ. դեկտեմբերի 4-ի ՀՀ օրենք, ՀՕ-272, ՀՀՊՏ 2002.01.09/1(176) Հոդ. 1, հոդված 24, «Դատախազության մասին» 2007թ. փետրվարի 22-ի ՀՀ օրենք, ՀՕ-126-Ն, ՀՀՊՏ 2007.04.11/19(543) Հոդ. 455, հոդված 43:

47. 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, հոդված 103:

48. ԲԳԽ անդամի լիազորությունների կատեգորիան հարցին անդրադառնալիս:

49. Ֆրանսիայի Հանրապետության 1958 թ.

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հոկտեմբերի 4-ի Սահմանադրություն, հոդված 65:

50. Law on the Organization and functioning of the High Council of Justice of the Republic of Albania, Nr. 8811, 17/05/2001, article 5.

51. Judiciary System Act, State Gazette No. 64/7.08.2007, article 18.

52. Law on the Kosovo Judicial Council of 30 September 2010, No.03/L-223, article 11.

53. ECHR, Oleksandr Volkov v. Ukraine, (Application no. 21722/11), Judgment of 9 January 2013, point 113.

54. European Charter on the statute for judges, կետ 1գ3; Council of Europe Recommendation CM/Rec(2010)12, point 27.

55. Գեռ 2004թ. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների վերաբերյալ եզրակացությունում Վենետիկի համձնաժողովը նշել է, որ նախընտրելի է, որ Խորհրդի ոչ դատավոր անդամներն ընտրվեն խորհրդարանի և ոչ թե՛ Հանրապետության նախագահի կողմից: Venice Commission, Interim Opinion on Constitutional Reforms in the Republic of Armenia, դեկտեմբերի 6, 2004թ., CDL-AD(2004)044, point 57.

56. Venice Commission, Interim Opinion on the Draft Law on the High Council for judges and Prosecutors (of 27 September 2010) of Turkey, CDL-AD(2010)042, point 34.

57. **Buquicchio G., Džur S. R.** “Volkov vs. Ukraine and the Venice Commission’s Approach to Structural Independence of the Judiciary,” in New Millennium Constitutionalism: Paradigms of Reality and Challenges, 2013, p. 329-330.

58. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, point 29, 31. Comments on the Draft Opinion of the Consultative Council of European Judges on Judicial Councils, CDL-AD(2007)032, point 10.

59. Venice Commission, CDL-AD(2014)026, *ibid*, point 67.

60. Venice Commission, CDL-REF(2015)023, *ibid*.

61. Venice Commission, CDL-AD(2015)037, *ibid*, point 180.

62. Venice Commission, Final Opinion on the Revised Draft Constitutional Amendments on the Judiciary of Albania, CDL-AD(2016)009, point 13, 14.

63. Հոդվածներ 192, 195, 197, 199, 201:

64. «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2016 թ. դեկտեմբերի 16-ին, ՀՕ-9, ՀՀ ՊՏ 2017.01.25/5(1280) Հոդ. 45:

65. Venice Commission, Opinion on the Draft Law on the High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina, CDL-AD(2014)008, point 44.

66. Venice Commission, CDL-AD(2016)009, *ibid*, point 16.

67. Venice Commission, CDL-AD(2013)028, *ibid*, point 13.

68. Venice Commission, Opinion on the Draft Law on the High Judicial Council of the Republic of Serbia, CDL-AD(2008)006, point 48.

69. 2005թ. խմբագրությանը Սահմանադրություն, հոդված 94.1, մաս 3:

70. Opinion no. 10(2007) of the Consultative Council of European Judges, *ibid*, point 33.

71. Venice Commission, Judicial Appointments, CDL-AD(2007)028, point 35, Comments on the Draft Opinion of the Consultative Council of European Judges on Judicial Councils, CDL-AD(2007)032, point 13, Venice Commission, CDL-AD(2012)024, *ibid*, point 22, Venice Commission, Opinion on the Laws on the Disciplinary Liability and Evaluation of Judges of “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, CDL-AD(2015)042, point 66.

72. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges, *ibid*, point 34.

73. Venice Commission, CDL-AD(2005)038, *ibid*, point 44, 45.

74. Venice Commission, Joint Opinion on the Law Amending Certain Legislative Acts of Ukraine in Relation to the Prevention of Abuse of the Right to Appeal by the Venice Commission and the Directorate of Co-operation within the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, CDL-AD(2010)029, point 30.

75. Venice Commission, CDL-AD(2013)034, point 43.

76. Opinion no. 10(2007) of the Consultative Council of European Judges, *ibid*, point 34.

77. Venice Commission, CDL-AD(2015)042, կետ 66, հղում 43:

78. Ներկայումս այն գտնվում է ԳՆԽ իրավասության ներքո (ՀՀ դատական օրենսգրք, հոդված 73, մաս 2, կետ 4) և իրականացվում է Գատական դեպարտամենտի կողմից: Վենետիկի համձնաժողովը ևս արտահայտվել է դատական կառավարման մարմինների բարդ և խճճված կառուցվածքից խտասփելու օգտին՝ գտնելով, որ դատական խորհրդի համապարփակ լիազորությունների և վերջինիս ենթակայության ներքո գործող դատական ադմինիստրացիայի պարագայում աննպատակահարմար է այլ մարմինների գոյությունը: Venice Commission, Opinion on the Draft Law on Judicial Power and Corresponding Constitutional Amendments of Latvia, CDL-AD(2002)026, կետ 11 և 12, Venice Commission, Joint Opinion on the Draft Law on the Judicial System and the Status of Judges of Ukrain, CDL-AD(2010)003, կետ 108:

79. Գատական խորհուրդների եվրոպական ցանցի երկրների մասով ամփոփումները (ENCJ member Fact Sheets) (մատչելի են <https://www.ency.eu> կայքից, այցելվել է 28.01.2017թ.):

80. Venice Commission, CDL-AD(2005)038, point 45.

Սահմանադրական իրավունք

Ռաֆիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր,
Ռուս-հայկական համալսարանի սահմանադրական
և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս,
իրավագիտության թեկնածու,
Ռուս-հայկական համալսարանի դոկտորանտ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ

Մեր ժեղով իշխանությունների բաժանման տեսությունը՝ խորհրդային իրավագիտությունը հրաժարվեց նաև դատական իշխանության դերի հետազոտումից: Միևնույն ժամանակ խորհրդային գաղափարախոսությունը երբեք չէր ժխտում դատարանի հատուկ նշանակությունը հասարակական կյանքում: ԽՍՀՄ-ում դատարանները միշտ գործել են ակտիվ կերպով, իսկ դրանց միջոցով իրականացված արդարադատությունը պաշտոնապես գնահատվել է որպես պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ¹: Դատական գործունեության նման մոտեցումն անխուսափելիորեն կրում էր հակասություն միասնական վարչահրամայական համակարգի սահմաններից դուրս պետական իշխանության մարմնի գոյության հնարավորության և սոցիալ-իրավական վեճերի լուծման համար այդպիսի մարմնի բարձր օգտակարության ճանաչման միջև: Սկզբունքորեն խորհրդային իրավագետները երբեք չէին ժխտում, որ դատարանի արդյունավետության մակարդակը ուղիղ կախված է միայն իրեն հատուկ հասարակական հարաբերությունների կարգավորման մեթոդներից, որոնց հիմքում դատարանի անկախությունն ու ինքնուրույնությունն են:

Նման հակասությունը, որի առաջացումը պայմանավորված էր մի կողմից իշխանությունների բաժանման հայեցակարգի հարկադրաբար ժխտմամբ, հավասարապես դատական իշխանության էության և դատական իշխանության հարաբերությունների

անընթացությամբ, մյուս կողմից՝ պետության ակտիվ և էֆեկտիվ դատական գործունեությամբ, խորհրդային իրավաբանական գիտությանը չհաջողվեց հաղթահարել: Դրա արդյունքում ԽՍՀՄ-ում դատական իշխանության ուսումնասիրումը երկար տարիներ փոխարինվեց դատական պրակտիկայի և դատական կառուցվածքի վերլուծմամբ, իսկ դատական իշխանության գործառնային ուսումնասիրությունը սահմանափակվեց դատարանի դերի հետազոտությամբ կոնկրետ պետական հաստատության կամ նրանց ամբողջության (դատական համակարգի²), այսինքն՝ դատական իշխանության ապարատի: Ցավոք սրտի, նշված գիտական խնդիրը, որ առաջացել է մեկ դար առաջ, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով պայմանավորված, մինչ այսօր էլ բավարար չափով մշակված չէ դատական իշխանության գործառնայինների մասին միասնական մոտեցում կամ հայեցակարգ³:

Այս կապակցությամբ կարևոր իմաստ ունի ժամանակակից դատական իշխանության գործառնայինների էության և հասկացության բացահայտումը, թե դրանցից որոնք են կիրառվում Հայաստանում՝ ներկայիս դատաիրավական և սահմանադրական բարեփոխումների փուլում, ինչպես նաև անհրաժեշտ է պարզել, թե գործունեության որ ուղղությունները դեռևս պետք է հաղթահարեն դատարանները: Տեսական և գործնական կարևոր նշանակություն ունի պարզել, թե ինչպես են դատական իշխանության գործառնայինները հարաբերվում դատական համա-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

կարգի ավանդական ուղղությունների գործունեության հետ ընդհանուր առմամբ, դրա բաղկացուցիչ մասերի՝ սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական, վարչական արդարադատության, հանրապետության դատական համակարգի սուբյեկտների աշխատանքի, ինչպես նաև առանձին վերցված դատարանի (դատավորներ, որպես դատական իշխանության մարմինների, նրա անմիջական կրողների) հետ:

Իր ժամանակին հանցագործների նախնական քննության փուլում դատական վերահսկողության էությունը նվիրված աշխատանքներում⁴ հեղինակի կողմից բազմիցս ներկայացվում էր կարծիք այն մասին, որ դատական իշխանության գործառույթները չեն սահմանափակվում միայն դատարանների կողմից արդարադատության իրականացմամբ: Այս պնդումը աշխատություններում ուներ ոչ այնքան ընդհանուր տեսական, որքան մեթոդաբանական նշանակություն: Չնայած հետազոտությունները նվիրված էին միայն առանձին գործընթացային խնդիրներին, նրանց արդյունքներն ունեին հիմնականում կիրառական նշանակություն: Այս առումով, գտնում ենք, որ անհրաժեշտություն կա հիմնավորել դատարանի վերահսկողության գործառույթը վարչական մարմինների գործունեության օրինակաչափային, մասնավորապես՝ նրանց կողմից ընդունվող իրավական ակտերի օրինակաչափային նկատմամբ:

Այնուամենայնիվ, այն, ինչ ակնառու էր շատերի համար, որոշ դատավարության մասնագետ-իրավաբանների կողմից դժվարությամբ էր ընդունվում: Դրա պատճառն այն էր, որ նրանք չէին ուզում փոխել ձևավորված մտածելակերպը, որոնց համաձայն՝ դատարանի դերը սահմանափակվում էր արդարադատությամբ, որը ենթադրում էր դատարաններում կոնկրետ քաղաքացիական և քրեական գործերի քննություն և լուծում⁵:

Ներկայումս արդեն քչերին է անհանգստացնում այն հանգամանքը, որ իր նպատակներով և խնդիրներով, միջոցներով, մեթոդներով, հետազոտության սահմաններով նախնական հետաքննական մարմինների և վարչարարության օրինակաչափային նկատ-

մամբ վերահսկողությունն արմատապես տարբերվում է այն բանից, որը դատավարական գիտության մեջ ընդունված է ամվանել արդարադատություն:

Դատական իշխանության գործառույթների բնորոշման հանդեպ նման մոտեցման պատճառը պայմանավորված էր տվյալ սոցիալ-իրավական երևույթի թյուրմբռնմամբ, ՀՀ Սահմանադրության դրույթների միակողմանի և կաղապարային մեկնաբանությամբ:

Ի պաշտպանություն մեր դիրքորոշման՝ բերենք հետևյալ փաստարկները.

Դատական իշխանությունը՝ որպես սոցիալ-իրավական երևույթ, ստեղծվել է բավական վաղ ժամանակաշրջանում և գոյություն ունի անկախ ՀՀ Սահմանադրության դրույթներում տեղ գտած կանոններից:

Իշխանությունների տարանջատման կոնցեպցիայի հեղինակները, պնդելով ինքնուրույն և անկախ դատական իշխանության հիմնադրումը, անպայման ենթադրում էին, որ նրա լիազորությունները կլինեն ավելի լայն, քան թե կոնկրետ քրեական, քաղաքացիական գործերի քննում ու լուծում:

Դիմելով ՀՀ Սահմանադրությանը՝ չպետք է մտածել այն մասին, որ նրանում տեղ գտած բոլոր դրույթները լրիվ են, ճիշտ և կատարյալ:

ՀՀ Սահմանադրության տեքստը, ինչպես ամեն մի ուրիշ հիմնական օրենքի տեքստ, կաղապար չէ, այլ «իրավակատարման ձեռնարկ»:

Սակայն ճշմարտության դեմ չմեղանչելով՝ նշենք, որ փոփոխված ՀՀ Սահմանադրության 168-րդ, 171-րդ և 172-րդ հոդվածների բովանդակությունից կարելի է եզրակացնել, որ բացի «արդարադատության» իրականացումից, դատական իշխանությունն օժտված է նաև հետևյալ սահմանադրական լիազորություններով կամ գործառույթներով՝ ա) դատական-սահմանադրական վերահսկողությամբ, բ) օրենքների և մյուս իրավական ակտերի սահմանադրականության հարցերի լուծման լիազորությամբ, գ) միջազգային պայմանագրերի սահմանադրականությամբ, դ) օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան ապահովման լիազորությամբ և ե) մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումների վերացման լիազորությամբ:

Վերոնշյալսով կարելի է ավելացնել նաև դատական քաղաքականության մշակման գործառնությունը (որը բխում է դատական իշխանության բնույթից), իրավական դիրքորոշումների և դատական նախադեպային իրավունքի մշակման գործառնությունը (որոնք բխում են օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության և մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումների վերացման լիազորություններից):

Յավոք սրտի, դատական իշխանության ուսումնասիրողների մեծամասնությունը լռությամբ են անցնում դատական իշխանության նշված գործառնությունների նկատմամբ: Օրինակ՝ հարկ չհամարեցին ոչ Ա.Գ. Բոյկովը⁶, ոչ Վ.Մ. Լեբեդևը⁷, ոչ Յու.Ի. Ստեյնկոյկին⁸, նշված հարցով առանձին հանդես գալ իրենց հիմնական աշխատություններում, ոչ «Դատական իշխանության»⁹ կոլեկտիվ մենագրության հեղինակները նշված խնդրին չեն անդրադառնում և շատ այլ հեղինակներ, որոնք ուսումնասիրել են «Դատական իշխանություն» հասկացությունը:

Սակայն, Վ.Ա. Ռժևսկին և Ն.Մ. Չեպուրովան «Դատական իշխանությունը» աշխատության մեջ ընդունում էին, որ արդարադատության հետ մեկտեղ գոյություն ունեն մաս «Դատական իշխանության այլ գործառնություն»:¹⁰ Դրանց թվին են դասվում «բարձր դատական ատյանների կողմից ստորադաս ատյանների նկատմամբ վերահսկողություն»¹¹, «դատական մարմինների աշխատանքի կազմակերպման վերահսկողություն»¹², «իշխանության մարմինների և դրանց պաշտոնական անձանց ակտերի և գործողությունների օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողություն»¹³, ինչպես նաև «դատական իշխանության դրսևորման բարձր ձև՝ սահմանադրական վերահսկողություն»¹⁴:

Դատական իշխանության գործառնությ-

ների մասին իրենց ուսումնասիրություններն ավարտելով՝ արդարադատության հասկացության մշակմամբ, որի հիմքում նրանց կողմից այն միտքն էր դրված, որ դա իրավունքի և սոցիալ-իրավական վեճերի դատական լուծման մեխանիզմ է, Վ.Ա. Ռժևսկին և Ն.Մ. Չեպուրովան արժանացան սուր և ընդհանուր առմամբ արդար քննադատության:

Այսպիսով, Վ.Ա. Լազարևան բառացիորեն մեկ տարի հետո հրատարակած իր «Դատական իշխանությունը և նրա կիրառումը քրեական դատավարության մեջ» աշխատության երրորդ՝ «Դատական իշխանության գործառնությունների կիրառման ձևերը» ենթագլխում արդարացիորեն նկատել է, որ բարձր դատական ատյանների վերահսկողությունը ցածրերի նկատմամբ չի հանդիսանում դատական իշխանության ինքնուրույն գործառնությ, քանի որ դա ոչ այլ ինչ է, քան դատավարության գործունեության տեսակետ¹⁵:

Ենթադրում ենք, որ նշված հարցում¹⁶ կարելի է համաձայնել Վ.Ա. Լազարևայի հետ: Սեր կարծիքով, վերջինիս կողմից արված «մարդու քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը դատական իշխանության միակ գործառնությն է»¹⁷ եզրակացությունը բավականին խորը չէ:

Չնայած Վ.Ա. Լազարևայի աշխատության ամբողջ չորրորդ¹⁸ ենթագլուխը նվիրված է տվյալ գործառնության վերլուծությանը, եկան պնդելու, որ հեղինակին չի հաջողվել նշված հարցի մասին ոչ մի բան ասել: Իր հաջորդ՝ «Դատական պաշտպանության տեսություն և պրակտիկան» աշխատությունում, «դատական պաշտպանության գործառնությ»¹⁹ դիտարկում է միաժամանակ նաև որպես «պետության ինքնուրույն գործառնությ»²⁰ և որպես «դատական իշխանության գործառնությ»²¹: Որպես իր դիրքորոշման հիմնավորում՝ նա մեջ է բերում Ի.Յա. Ֆոյնիցկու, Ս. Ի. Վիկտորսկու և Ն.Ն. Պոլյանսկու աշխատությունները:

Անհրաժեշտ է նշել, որ դեռևս Ի.Յա. Ֆոյնիցկին ոչ առանց հիմքի, կարծում է, որ «դատական իշխանության» խնդիրը օրենքով

Սահմանադրական իրավունք

տրված իրավունքների պաշտպանումն է բոլոր իրավախախտներից²²: Այս առումով, նա նշում էր, որ «դատարանը պաշտպանում է պետության, հասարակության և անձնական իրավունքները»: Այդ պատճառով բնական է, որ դատական իշխանության կարևորագույն գործառնություններից մեկը համարվում է անձի ազատության պաշտպանությունը, որի հսկողությունն ստանձնում է դատարանը, որպեսզի քննարկի ոսնձգությունները, որոնք ուղղված են անհատի, հասարակական անվտանգության և պետության դեմ»²³:

Ինչպես տեսնում ենք, նույնիսկ հեղինակի կողմից բերվող Ի.Յա. Ֆոյնիցկու աշխատություններից մեջբերման մեջ խոսքը գնում է պետական միայն մեկ, թեկուզև ամենակարևոր, գործառնության մասին՝ արդարադատության: Հաշվի առնենք նաև այսպիսի ոչ պակաս կարևոր հանգամանք՝ Ի.Յա. Ֆոյնիցկին դատական պաշտպանության մասին գրել է միայն քրեական դատավարության կիրառման մասին: Ավելին, հիշեցնենք, որ նա իշխանությունների տարանջատման կոնցեպցիայի կողմնակիցներից էր: Ի.Յա. Ֆոյնիցկին դատական իշխանությունը դիտարկում էր միայն որպես իշխանության մաս:

Այսինքն, եթե խոսենք ժամանակակից լեզվով, Ի.Յա. Ֆոյնիցկու աշխատություններում խոսքը գնում էր ոչ թե դատական իշխանության ողջ գործառնությունների մասին, այլ դատական իշխանության հիմնական գործառնության՝ արդարադատության մասին:

Համոզիչ չէ նաև Ն. Տոպորինի տեսակետից Վ.Ա. Լազարևայի մեջբերումը. «Անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության դատարանի գործառնությունը հիմնավոր և տրամաբանորեն գերիշխելու է իր ամբողջ գործունեության մեջ»²⁴, քանզի նրա աշխատությունում խոսքը գնում է նորից ոչ միայն հնարավոր, այլ գերիշխող, այսինքն՝ դատական իշխանության բազմաթիվ գործառնություններից՝ արդարադատության մասին:

Իհարկե, մենք չենք կարող համաձայնվել Վ.Ա. Լազարևայի այն եզրահանգման հետ, որ նրա կողմից ընտրված «դատական իշխանության հասկացությունը համապա-

տասխանում է սոցիալ-երևույթների ուսումնասիրությանն ուղղված համակարգային մոտեցման սկզբունքներին, մի կողմից՝ դատական պաշտպանության գործառնությունը ինքնուրույն կատեգորիա է, որը չի կլանում մյուս պետական գործառնությունները և չի կլանվում նրանց կողմից, մյուս կողմից՝ այն սերտ կապված է նրանց ընդհանուր վերջնական նպատակներով»²⁵:

Վ.Ա. Լազարևայի հետ կարելի է համաձայնել միայն այն բանում, որ «դատական պաշտպանության գործառնությունը բազմահամակարգային է, այն նոր կապեր է ստեղծում շատ իրավական բարիքների հետ»²⁶, այնուամենայնիվ նա հաշվի չի առնում, որ յուրաքանչյուր համակարգի դրսևորում, ինչպես նաև արդարադատությունը, ուղղակի անիմաստ է առանց ճյուղավորված ներքին կառուցվածքի՝ նրանց միջև կապերի և տարրերի:

Ուշագրավ է, որ դատարանի կողմից Սահմանադրության վերահսկողության լիազորության հնարավորության մասին Վ.Ա. Ռժևսկու և Ն.Մ. Չեպուրովայի կասկածների առկայության առնչությամբ բավականաչափ հստակ է արտահայտվել Լ.Վ. Լազարևը: Նա իրավագիտորեն նկատում է. «Նման պնդումների հեղինակները հաշվի չեն առնում, որ Սահմանադրական դատարանի գործունեության նկատմամբ տարածվել է նաև արդարադատության հասկացությունը»²⁷: Չարգասցած իրավական համակարգերում դատարանների դերը հասարակական կյանքում չի սահմանափակվում միայն քրեական և քաղաքացիական գործերի քննմամբ և լուծմամբ, այն ավելի լայն է ու բազմանշանակ:

Դատական իշխանության գործառնությունների հարցն անխուսափելիորեն վեր է գոյանում այն հետազոտողների առջև, ովքեր ցանկանում են բացահայտել նրա բովանդակությունն ամբողջ ծավալով: Չարմանալի չէ, որ դատական իշխանության գործառնությունների խնդիրը հստակ զարգացում է ստացել «Դատական իշխանություն» կոլեկտիվ մենագրությունում, որը լույս է տեսել 2003 թվա-

Սահմանադրական իրավունք

կանին Ի.Լ. Պետրովսիևի խմբագրությամբ²⁸:

Նրանում տեղ գտած դատական իշխանության մասին կարծիքները պատկանում են Ի.Բ. Սիխայրովսկուն: Նա մասնավորապես գրում է. «Նոր որակի ի հայտ գալը դատական համակարգում, նրա վերափոխումը դատական իշխանության, նախատեսում է նրա անկախ գործունեությանը վերաբերող պայմանների առկայությամբ: Դա նշանակում է, որ ապահովող գործառույթների (նյութատեխնիկական, կադրային տեղեկատվավերլուծական և այլն) կիրառումը պետք է տեղի ունենա դատական իշխանության բարձրագույն մարմինների գլխավորությամբ և կախված չլինի այլ իշխանությունների որոշումներից»²⁹:

Միաժամանակ նաև նշում է. «Ամեն սոցիալ համակարգի կազմակերպություն, բացի իր հիմնական գործառույթներից, ունի նաև ապահովող (ներքին) գործառույթներ, որոնք համակարգին թույլ են տալիս հասնել դրված նպատակներին»³⁰:

Չնայած ամենևին հասկանալի չէ, թե ինչ նկատի ունեն հեղինակը՝ հաստատելով, թե դատական համակարգը (ամբողջ հիմնարկները) վերածվել են «դատական իշխանության» (պետական-իշխանական տարատեսակ) ոչ ոք չի վիճում, որ նրա կողմից առաջարկված դատական իշխանության գործառույթի դասակարգումը բնական է: Ինչպես արդեն բազմիցս նշվել է վերևում, գիտնականներին առաջին հերթին հետաքրքրում են դատական իշխանության արտաքին գործառույթները, հետո նոր ներքինները: Առավել ևս, որ Ի.Բ. Սիխայրովսկայան փաստորեն ընթերցողին առաջարկում է ինքնուրույն «վնասել այն չափանիշները, որոնք տարբերակում են դատական իշխանության էությունը դատական համակարգի հասարակական գործունեությունից»³¹:

Այս առիթով նա գրում է. «Առաջինը արդարադատության իրականացումը հանդիսանում է դատարանի բացառիկ արտոնությունը: Դատական իշխանության լիազորությունները կարող են ներառել նաև այլ գործառույթներ, բայց դրանք չեն տարբերակում

դատական իշխանությունները օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից»³²: «Երկրորդ՝ դատավարությունը դատական իշխանության հիմնական գործառույթն է, քանի որ նրա սոցիալ նշանակությունը իրականանում է միայն դատավարության տեսքով»³³: Նման դատողությունը Ի.Բ. Սիխայրովսկուն բերում է միանշանակ եզրահանգման առ այն, որ դատական իշխանություններն իրականացնում են ինչպես հիմնական գործառույթ՝ արդարադատության իրականացումը, այնպես էլ մի շարք օժանդակ գործառույթներ:

Դատական իշխանության գործառույթների մասին իրավաբանական գիտության «ձեռքբերումների» ցանկը կլինի թերի, եթե անտեսենք նշված խնդրի մասին Ա.Ի. Վլասովի կողմից հայտնված կարծիքը³⁴: Բանավիճելով Գ.Ն. Չերոտարևի հետ, որը խառնում է դատական իշխանությունը արդարադատության հետ, նա գրում է. «Արդարադատությունը թեև հին, բայց դատական իշխանության գործառույթն է, այսինքն, կրկնեմ նրա գործունեության ուղղություններից մեկը, այդ պատճառով էլ «արդարադատության» և «դատական իշխանության» հասկացությունները նույնական չեն:

Գիտական գրականություն մեջ, բացի նշված արդարադատության գործառույթից, նշվում են նաև դատական իշխանության այնպիսի գործառույթներ ինչպիսիք են՝ դատական Սահմանադրության վերահսկողություն, որի դերն այն է, որ ստուգի օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի սահմանադրականությունը, այսինքն՝ դրանց կամ դրանց առանձին մասերի համապատասխանությունը հիմնական օրենքին, դատավարության մեթոդների կիրառման օրինակառության և հիմնավորվածության նկատմամբ դատական վերահսկողության, իրավական նորմերի մեկնաբանում, իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատում, քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և այլ իրավասուբյեկտիվություն սահմանափակում, դատական կորպուսի ձևավորում, դատական պրակտիկայի միասնականության ապահովման, կազմակերպական և դաստիարակական գործա-

Սահմանադրական իրավունք

ռույթներ:

Ուշադրություն դարձնենք, որ առաջինը՝ գործունեության այս բոլոր ուղղությունները հաստուկ են դատական իշխանությանը և երկրորդ՝ դրանք կամ ուղիղ կապված են արդարադատության և դատական Սահմանադրության վերահսկողության հետ, հանդիսանալով դրանց անբաժանելի մասը, կամ էլ բխում են դրանցից որպես այս երկու հիմնական գործառնությունների իրականացման դրական հետևանքը»³⁵:

Սի փոքր այլ կերպ է դատական իշխանության գործառնությունները վերաբերվում Ե.Վ. Կոլայիին: Նա դրանք բնորոշում է որպես «առանձին դատական մարմնի և դատական մարմինների համակարգերի գործունեության հիմնական ուղղություններ»: Դրանցից առանձնացնում է քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության բացատրության իրավապահ, իրավակիրառական, դատարարական գործառնությունները»³⁶:

Դատական իշխանության գործառնությունների հարցում հաստուկ են ներկայացնում բարձրագույն դատարանների արտահայտությունները: Ինչպես վերը նշվեց, գործառնությունների խնդիրը նրանց կողմից երբեք հաստուկ չի ուսումնասիրվել, սակայն, տվյալ հարցի շուրջ նրանց որոշ նկատառումներ հրապարակվել են:

Այսպես, պրոֆեսոր Վ.Մ. Լեբեդևը գրում է. «Դատական իշխանության խնդիրների արդիականությունը նախևառաջ պայմանավորված է այն դերով, որը դրված է իրավական պետության մեջ պետական իշխանության այս ճյուղի վրա: Այն պետք է ապահովի քաղաքացիների և հենց իրավունքի պաշտպանությունը բոլոր իրավախախտ որոշումներից և գործողություններից, ումից էլ, որ դրանք բխեն իշխանության արտոնություններ ունեցող պաշտոնատար անձանցից, պետությունից ընդհանրապես, այսինքն՝ պիտի ապահովի իրավունքի գերակայությունը»³⁷:

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ դատական իշխանության իրավասությունը, բացի

«ավանդականներից»³⁸ բերում է միակ, թող լինի սկզբունքորեն նոր՝ քաղաքացիների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության գործառնություն: Ակնհայտ է, որ տվյալ գործառնությամբ բազմակողմ, բազմաապեկտ է, սակայն նրա կառուցվածքը հեղինակի կողմից չի բացվում:

Պրոֆեսոր Վ.Մ. Ժոյկովը, վերլուծելով դատական իրավաստեղծման օրինակազան խնդիրը, հենց իր հռետորական հարցին, թե գոյություն ունի իրավական հիմք դատական պրակտիկան ճանաչելու իրավունքի աղբյուր, միանգամից վստահ պատասխանում է, որ ենթադրում է՝ այո:

Նրա կարծիքով դատարանը հանդիսանում է պետական իշխանության կրողը նոր, շատ լայն լիազորություններով: Դատարանը պետք է բացառի իրավունքին հակասող նորմատիվ ակտերի ընդունումը: Այդ պատճառով դատարաններին ենթակա են նորմատիվ ակտերի վիճարկման գործերը: Դատարանի կողմից նորմատիվ ակտի անվավեր ճանաչելը և այդ կերպ նրան իրավական ուժից զրկելը հավասարազոր է այլ նորմական ակտի ընդունման, որով չեղարկվում է նախորդը: Նման հարցերով ակտերն ունեն ընդհանուր նշանակություն և պարտադիր կիրառելի են պետական իշխանության բոլոր մարմինների և պաշտոնատար անձանց համար: Դատարանը ձեռք է բերել օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի գնահատման գործառնություն: Հետո հեղինակը, ըստ էության, հաստատում է, որ դատարանները ստանձնել են նոր՝ իրավաստեղծ գործառնություն»³⁹:

Ե. Մարտինչիկը և Ն. Կորոկովը նկատում են, որ անկախ դատական իշխանական տեսանկյունից նրա գործառնությունները չեն կարող սահմանափակվել «միայն արդարադատություն իրականացնելու լիազորությամբ»⁴⁰:

Դատական իշխանության գործառնություն ուսումնասիրված վերոնշյալ գիտնականների աշխատությունների վերլուծությունը թերի կլինի, եթե չնշվի այն եզրակացությունների մասին, որոնք ընդգրկված են Ա.Ն. Սաչկովի իրավաբանական գիտությունների թեկնա-

Սահմանադրական իրավունք

ծուի գիտական աստիճանի հայցման «Ռուսասկան հաշտարար արդարադատությունը ինստիտուցիոնալ իրավական չափման մեջ» ատենախոսությունում, որի պաշտպանությունը պատրաստվել է հայտնի տեսաբան Պ.Պ. Բարանովի ղեկավարությամբ քաղաքական ինստիտուտներ, էթնոքաղաքական կոնֆլիկտոլոգիա, ազգային և քաղաքական պրոցեսներ և տեխնոլոգիաներ (իրավաբանական գիտությունների) 23.22.02 մասնագիտացմամբ:

Ա.Ն. Մաչկովը իր «Հաշտարար արդարադատություն ինստիտուտի դատական գործունեությունը և դատավարության կառուցվածք»⁴¹ ենթագլխում, վերլուծելով դատական իշխանության գործառույթը, այդ թվում նաև հիմնվելով Ն.Ա. Կոլոկոլովի ուսումնասիրության որոշ եզրահանգումների վրա⁴², մեթոդաբանորեն հիմնավորված առաջին հերթին մտորում է «դատական իշխանության գործառույթի»⁴³ կիրառման նպատակահարմարության և իրավականության խնդիրների մասին, երկրորդ՝ մանրամասն քննարկում է «դրանց ապացույցների բազմազանության (բազմաֆունկցիոնալության)»⁴⁴ վրա:

Նրա կողմից կիրառված ուսումնասիրության մեթոդը հեղինակին թույլ տվեց գալ եզրահանգման, որ արդարադատության գործառույթի հետ միասին նույնիսկ համաշխարհային արդարադատության մակարդակի դատական իշխանությանը բնորոշ են հետևյալ գործառույթները⁴⁵: Ճիշտ է, Ա.Ն. Մաչկովը վերապահում է անում, որ նշված գործառույթներն իրականանում են միայն արդարադատության ոլորտում⁴⁶: Նա նաև առաջարկում է իր կողմից մշակված դատական իշխանության գործառույթների դասակարգումը՝ դրանք բաժանելով հիմնականի (ամենակարևոր) և լրացուցչի: Առաջինին վերագրում է արդարադատության իրագործումը, քաղաքական և սոցիալական գործառույթները⁴⁷: Նրա կարծիքով՝ դատական գործառույթների թվին են պատկանում մեթոդաբանական, կառավարչական, ինֆորմացիոն և վերահսկող գործառույթները: Հեղինակի

դասակարգման հիմքում դրվել են փորձագիտության ուսումնասիրությունների և իր անձնական դատողությունների արդյունքները:

Գտնում ենք, որ Ա.Ն. Մաչկովի կողմից արված դատական իշխանություն գործառույթների դասակարգման հետ համաձայնել չի կարելի, քանի որ դրա հիմքում դրված են ոչ թե հասարակական կյանքի կազմակերպման փորձագիտական ուսումնասիրության արդյունքները, այլ հեղինակի սուբյեկտիվ մտահղացումները: Փորձենք ամփոփել դատական իշխանության մասին քննարկումները, առաջինը՝ մի շարք իրավագետներ արդարացիորեն կարծում են, որ դատական իշխանությունները, բացի կոնկրետ քննումից և լուծումից, այսինքն՝ արդարադատությունից, դատավարությունից, դատական իշխանությունն իրականացնում է նաև այլ գործառույթներ: Դեռևս բաց է մնում այն հարցը, թե կոնկրետ ինչ այլ գործառույթներ է իրականացնում: Ինչպես տեսնում ենք, Վ.Վ. Վլասովը դրանց շարքին է դասում դատական սահմանադրական վերահսկողությունը:

Երկրորդ՝ տեսակետ, ըստ որի՝ դատական իշխանությունն իրականացնում է ինչ-որ բազմագործառույթ, բայց չէ՞ որ դա նույն բանն է, ինչ և մի շարք առանձին գործառույթներ: Կարևոր է սահմանել, թե ինչ գործառույթներ են մտնում այդ ամբողջության մեջ:

Երրորդ՝ չնայած դատական իշխանությունն ունի մի քանի գործառույթներ, բայց դրանցից մեկը, հիմնականը՝ արդարադատությունն է, որն իրականացվում է դատավարության տարբեր տիպերի միջոցով, քանի որ հենց այն է էսպես տարբերակում դատական իշխանությունն իշխանական այլ տեսակների լիազորություններից, իսկ մնացած գործառույթները ոչ պակաս կարևորություն ունեն, օրինակ՝ դատական վերահսկողություն, օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի միատեսակ կիրառման ապահովում և այլն:

Չորրորդ՝ դատական իշխանության հիմնական գործառույթն արդարադատության իրականացումն է, սակայն չպետք է նսեմացնել մյուս գործառույթների սոցիալ-իրավական նշանակությունը:

1. Суд и правосудие в СССР/Под. ред. М.П. Шаламова. М., 1974.
2. **Бойков А.Д.** Значение социалистического правосудия и место суда в системе государственных органов // Курс советского уголовного процесса. Общая часть /Под ред. А.Д. Бойкова и И.И. Карпеца. М., 1989, с. 13-18.
3. **Бойков А.Д.** Опасность негативного правотворчества: Научный доклад. М., 2000, с. 8-9.
4. Судебный контроль: некоторые проблемы истории и современности: Монография. Курск, 1996, с. 58. Судебный контроль на предварительном расследовании (сравнительно-правовое исследование): Монография. Курск, 1997, с. 68.
5. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / Под ред. А.Д. Бойкова и И.И. Карпеца. М., 1989, с. 22.
6. **Бойков А. Д.** Третья власть в России: Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990-196 гг. М., 1997; Он же. Третья власть в России. Книга вторая продолжение реформ. М., 2002.
7. **Лебедев В.М.** Становление и развитие судебной власти в Российской Федерации. М., 2010.
8. **Стецковский Ю.И.** Судебная власть: Учебное пособие. М., 1999.
9. Судебная власть / Под ред. ИЛ. Петрухина. М., 2003.
10. **Ржевский В.А.** Судебная власть в Российской Федерации: конституционные основы Организации и деятельности / В.А. Ржевский, Н.М. Чепурнова. М., 1998, с. 96.
11. Նույն տեղը, էջ 97:
12. Նույն տեղը, էջ 99:
13. Նույն տեղը, էջ 101:
14. Նույն տեղը, էջ 105:
15. **Лазарева В.А.** Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара, там же, 1999, с. 32.
16. Спустя пять лет в критике позиции В.А. Ржевского и Н.М. Чепурновой примерно те же доводы будут использованы и И.Б. Михайловской. См. подробнее? **Михайловская И.Б.** Общая теория судебной власти. Судебная власть в системе разделения властей // Судебная власть / Под ред. ИЛ. Петрухина. М., 2003, с. 24-26.
17. **Лазарева В.А.** Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара, там же, 1999, с. 45.
18. Նույն տեղը, էջ 45-50:
19. Նույն տեղը, էջ 17:
20. **Лазарева В.А.** Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе. Самара, 2000, с. 17.
21. Նույն տեղը:
22. **Фойницкий И.Я.** Курс уголовного судопроизводства. СПб., 1996, Т. 2, с. 183-184.
23. Նույն տեղը:
24. **Топорнин Б.** Суд и разделение властей // Вестник Верховного Суда СССР, 1991, №6, с. 26.
25. **Лазарева В.А.** Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе. Самара, 2000, с. 19.
26. Նույն տեղը, էջ 18:
27. **Лазарев Л.В.** Правовые позиции Конституционного Суда России. М., 2003, с. 23.
28. Судебная власть // Под.ред. ИЛ. Петрухина. М., 2003.
29. **Михайловская И.Б.** Общая теория судебной власти. Судебная власть в системе разделения властей // Судебная власть / Под ред. ИЛ. Петрухина. М., 2003, с. 17.
30. Նույն տեղը:
31. **Михайловская И.Б.** Общая теория судебной власти. Судебная власть в системе разделения властей // Судебная власть / Под ред. ИЛ. Петрухина. М., 2003, с. 18.
32. Նույն տեղը, էջ 22:
33. Նույն տեղը:
34. **Власов В.И.** История судебной власти. Книга первая (1019-1917). М., 2003.
35. **Власов В. И.** История судебной власти. Книга первая (1019-1917). М., 2003, с. 75-76.
36. **Кладий Е.В.** Судебная власть в системе государственной власти Российской Федерации: Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 2002, с. 9.
37. **Лебедев В.М.** Проблемы становления и развития судебной власти в Российской Федерации: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. М., 2000, с. 3; см. также: **Лебедев В.М.** Судебная власть в современной России: проблемы становления и развития. СПб., 2001, с. 5.
38. Նույն տեղը, էջ 6:
39. **Жуйков В.М.** К вопросу о судебной практике как источнике права // Судебная практика как источник права. М., 1997, с. 18-20.
40. **Мартыничук Е.** Прецедентное право: от советской идеологии к международной практике / Е. Мартыничук, Э. Колоколова // Российская юстиция, 1994, №12, с. 20.
41. **Сачков А.Н.** Российская мировая юстиция в институционально-правовом измерении: Дис... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2006, с. 97.
42. **Колоколов Н.А.** Идеология и политика - неотъемлемые функции современной судебной власти // Российский судья, 2000, №9, с. 4-9.
43. **Сачков А.Н.** Российская мировая юстиция в институционально-правовом измерении: Дис... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2006, с. 104.
44. Նույն տեղը, էջ 106:
45. **Сачков А.Н.** Российская мировая юстиция в институционально-правовом измерении: Дис... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2006, с. 108-109.
46. Նույն տեղը, էջ 109:
47. Նույն տեղը, էջ 111:

Левон САРГСЯН

Аспирант Российско-Армянского университета

КОМПЕНСАЦИЯ ПО ДЕЛАМ О ЗАЩИТЕ ПРАВ НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ

Институт защиты прав на интеллектуальную собственность, предполагающий взыскание компенсации, весьма распространен за рубежом. Его эффективность не вызывает никаких сомнений, подтверждением чего является обширная практика в таких странах, как РФ и США. Однако в РА подобный институт отсутствует, за исключением положения о компенсации в двукратном размере гонорара или вознаграждения, которые правообладатель мог бы получить, если бы правонарушитель имел разрешение на использование объекта авторского права.

В связи с этим считаем целесообразным обратиться к данному способу защиты исключительных прав.

Как отмечают некоторые исследователи, институт компенсации призван упростить и ускорить рассмотрение сложных споров о правах на интеллектуальную собственность¹.

Доказывание вреда в форме реального ущерба и упущенной выгоды составляет одну из самых сложных задач для правообладателя по делам о защите прав на интеллектуальную собственность.

В связи с указанными трудностями доказывания в ГК России закреплена норма, распространяющаяся на отдельные виды результатов интеллектуальной деятельности и освобождающая правообладателя от доказывания причиненных ему убытков при требовании выплаты

компенсации.

Так, В России на данный момент, компенсация как способ защиты исключительных прав применяется в отношении следующих объектов:

- объектов авторских прав;
- объектов смежных прав;
- товарных знаков и знаков обслуживания;
- наименований мест происхождения товаров.

В научной литературе бытует мнение, согласно которому в связи с тем, что компенсация носит штрафной, карательный характер, она не соответствует сути гражданско-правовой ответственности.

Сторонники указанного мнения отмечают, что компенсация не укладывается в рамки гражданского права и что этот способ защиты носит не восстановительный (компенсационный), а штрафной (наказательный) характер².

В этой связи мы склонны согласиться с мнением тех авторов, которые считают что штрафная функция характерна для гражданско-правовой ответственности³.

Так, Суханов Е.А. утверждает, что гражданско-правовая ответственность, помимо основной ее функции: компенсационной и восстановительной, - как и любая юридическая ответственность, выполняет также превентивную, стимулирующую и штрафную функции⁴.

Приведенные точки зрения подтверждают, что функции граждан-

ко-правовой ответственности отражают ее сущность именно как ответственности субъектов гражданского оборота.

При этом важно отметить, что повышенная степень гражданской ответственности представляет собой правовой инструмент обеспечения интересов более слабой стороны правоотношений.

Следует также согласиться с мнением Сергеева А.П., который отмечает, что повышенная гражданско-правовая ответственность стимулирует субъектов гражданского оборота к надлежащему поведению⁵.

Согласно статье 1252 ГК РФ, компенсация подлежит взысканию при доказанности факта правонарушения. При этом правообладатель, обратившийся за защитой права, освобождается от доказывания размера причиненных ему убытков. Размер компенсации определяется судом в пределах, установленных ГК России, в зависимости от характера нарушения и иных обстоятельств дела с учетом требований разумности и справедливости.

Как отмечает Сергеев А.П., при определении конкретного размера компенсации суды должны учитывать предполагаемый размер убытков потерпевшего, размер извлеченных нарушителем доходов, масштабность нарушения, количество потерпевших, степень вины нарушителя и некоторые другие факторы⁶. Всестороннее исследование обстоятельств дела имеет огромное значение для предотвращения злоупотребления правообладателем института компенсации.

При этом возможно целесообразно регулировать норму таким образом, что если правообладатель просит суд взыскать компенсацию в

размере выше установленного законом минимума, то он должен обосновать истребуемую сумму, если же правообладатель никак не обосновывает сумму истребуемой им компенсации, суд вправе, при доказанности факта нарушения, присудить компенсацию по минимуму.

Таким образом, кроме фактов, для разрешения объема ответственности судом должен быть рассмотрен комплекс обстоятельств, характеризующих нарушение права на интеллектуальную собственность, включаемых в предмет доказывания для обоснования размера взыскиваемой компенсации.

Как мы отмечали ранее, согласно действующему ГК России, законодатель освобождает лицо, обратившееся в нашем случае за защитой права на интеллектуальную собственность и требующее компенсации, от доказывания размера причиненных убытков.

Следовательно, в процессе доказывания мы сталкиваемся с правовым явлением, близким к доказательственной презумпции.

При этом отсутствие у правообладателя бремени доказывания размера убытков не означает поражение ответчика, он вправе доказывать их реальный размер (в том числе, путем истребования доказательств цены нарушенного права у истца, обладающего необходимыми доказательствами).

В США согласно § 504 (с) Кодекса США (The code laws of USA), правообладатель по своему усмотрению в любой момент до вынесения окончательного судебного решения вправе потребовать вместо взыскания реальных убытков и упущенной выгоды присуждения статутных убытков (statutory damages) за все

Гражданское право

нарушения на сумму от 750 до 30000 долларов США, по делам о защите авторских прав, и от 1000 до 2000000 долларов США, согласно Акту Ленама (The Lenham (Trademark) act) по делам о защите товарных знаков.

Институт статутных убытков в США выполняет следующие функции:

1. Возмещение убытков;
2. Карающее и превентивное воздействие на нарушителя;
3. Укрепление общего правопорядка⁷.

Критерии судебного усмотрения для определения размеров статутных убытков в судебной практике сформировались следующим образом:

- Сумма присуждаемых судом статутных убытков ограничивается установленным законом минимумом и максимумом, в коих пределах важное значение имеет усмотрение суда и справедливость⁸.

- Для определения суммы статутных убытков суду нужно учитывать: сбереженные расходы и полученные нарушителем прибыли, воспитательный эффект компенсации, а также умысел нарушителя⁹.

- Сумма статутных убытков должна разумно соотноситься с реальными убытками, но, исходя из обстоятельств нарушения, сумма статутных убытков может значительно увеличиться¹⁰.

- Если сумму реального ущерба невозможно оценить, суд учитывает поведение ответчика¹¹.

Учитывая зарубежный опыт по эффективному регулированию защиты прав на интеллектуальную собственность посредством указанного института, было бы целесообразно ввести в ГК РА институт компенсации за нарушение прав на ин-

теллектуальную собственность с закреплением в ней презюмируемого факта причиненного вреда.

Предлагаем следующую редакцию: «При нарушении исключительного права правообладатель вправе вместо возмещения убытков требовать от нарушителя выплаты компенсации за нарушение указанного права. Компенсация подлежит взысканию при доказанности факта противоправного поведения нарушителя. При этом правообладатель, обратившийся за защитой права, освобождается от доказывания факта причинения ему убытков. Нарушитель может быть освобожден от выплаты компенсации, если докажет, что его противоправное поведение не причинило убытков правообладателю. Размер компенсации определяется судом в пределах, установленных настоящим ГК, в зависимости от характера нарушения и иных обстоятельств дела с учетом требований разумности и справедливости».

Подобная норма может решить проблему распределения обязанностей по доказыванию. Применяя в процессе доказывания указанную редакцию нормы, бремя доказывания отсутствия вреда (убытков) между противоправным поведением и причиненными убытками ляжет на нарушителя, правообладатель будет лишь указывать на убытки, без доказывания наличия таковых, сохраняя за собой обязанность доказывания противоправного поведения нарушителя¹².

Взыскание же минимальной компенсации в случае доказанности факта отсутствия вреда будет отдано на усмотрение суда в зависимости от характера нарушения и иных обстоятельств дела.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Ахметов Р.Р.* Правовая природа компенсации как способа защиты исключительных прав Вестник Пермского университета. Юридические науки. №3. 2011.
 2. *Гаврилов Э.* Некоторые актуальные вопросы авторского права и смежных прав // Хозяйство и право. №1. 2005.
 3. *Жагорина С.А.* Некоторые проблемы доказывания при применении мер ответственности в спорах о незаконном использовании товарного знака // Юридический мир. 2010. №2.
 4. *Садиков О.Н.* Убытки в гражданском праве Российской Федерации. М., 2009.
 5. *Сергеева А.П.* Гражданское право: учебник; в 3 т., Т. 1. М., 2009.
 6. *Суханов Е.А.* Гражданское право: учебник; в 4 т., Т. 1. М., 2008.
 7. *Robert A. Gorman. Jane C. Ginsburg.* Copyright: cases and materials. - Charlottesville, Virginia, 2000.
- Судебные Решения
8. 734 F.2d 1329 (1984).
 9. 991 F.Supp. 543 (1997).
 10. 517 F. Supp. 900 (1981).
 11. 602 F.Supp. 151 (1984).

-
1. *Садиков О.Н.* Убытки в гражданском праве Российской Федерации. М., 2009, с. 221.
 2. *Гаврилов Э.* Некоторые актуальные вопросы авторского права и смежных прав // Хозяйство и право. 2005, №1, с. 20-36.
 3. *Ахметов Р.Р.* Правовая природа компенсации как способа защиты исключительных прав (Вестник Пермского университета. Юридические науки Выпуск, №3 /2011), с. 66-71.
 4. *Суханов Е.А.* Гражданское право: учебник; в 4 т. М., Т. 1. 2008, с. 736.
 5. *Сергеева А.П.* Гражданское право: учебник; в 3 т. Т. 1. М., 2009, с. 1008.
 6. Там же, с. 383-384.
 7. *Robert A. Gorman. Jane C. Ginsburg.* Copyright: cases and materials. - Charlottesville, Virginia, 2000. p. 741.
 8. 734 F.2d 1329 (1984)
 9. 991 F.Supp. 543 (1997)
 10. 517 F. Supp. 900 (1981)
 11. 602 F.Supp. 151 (1984)
 12. *Жагорина С.А.* Некоторые проблемы доказывания при применении мер ответственности в спорах о незаконном использовании товарного знака // Юридический мир. 2010. №2, с. 43-46.

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր,

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն վարիչ

Արսեն ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՄԻԱՅՄԱՆ ՁԵՎՈՎ ՎԵՐԱԿԱԶՄԱԿԵՐԴՎՈՂ ԲԱՆԿԻ

ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց շարքում իրենց առանձնահատուկ տեղն ունեն բանկային գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունները, որոնք ներկայիս ֆինանսական շուկայի հիմնական մասնակիցներն են ու հաճախ բանկերն են թելադրում այդ խաղի կանոնները: Արդի շուկայական տնտեսությունը և շուկայական հարաբերություններն այլևս հնարավոր չէ պատկերացնել առանց բանկերի մասնակցության: Ընդհակառակը, հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում, թեկուզ մեկ բանկի ֆինանսական վիճակի վատթարացումն իր բացասական ազդեցությունն է ունենում տնտեսական հարաբերությունների և ֆինանսական շուկայի կայունության վրա: Ինչպես աշխարհի բոլոր երկրներում, Հայաստանի Հանրապետությունում ևս բանկերի գործունեությունը ենթարկվում է առանձնահատուկ կարգավորման, որը վերաբերում է նաև բանկերի միացման ձևով վերակազմակերպումներին, ինչպես նաև վերակազմակերպվող բանկի մասնակիցների իրավունքներին և դրանց պաշտպանության երաշխիքներին:

Այսպես, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի¹ (այսուհետ՝ Բանկերի մասին օրենք) 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ բանկի կամ մի քանի բանկերի՝ մեկ այլ բանկի միանալու դեպքում միացող բանկերը կնքում են միացման պայմանագիր՝ ստանալով Կենտրոնական բանկի

նախնական հավանությունը: Միացման պայմանագրի կնքման նախնական համաձայնություն ստանալու համար բանկը Կենտրոնական բանկի սահմանած ձևով, կարգով և ժամկետներում Կենտրոնական բանկ է ներկայացնում գործարքի էական պայմանները, անհրաժեշտ փաստաթղթերը և տեղեկությունները:

Կենտրոնական բանկի խորհրդի 2011 թվականի հուլիսի 19-ի «Բանկերի միացման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 190-Ն որոշմամբ² (այսուհետ՝ թիվ 190-Ն որոշում) սահմանվում են բանկերի կողմից միացման պայմանագրի կնքման նախնական հավանություն ստանալու համար Կենտրոնական բանկ ներկայացվող տեղեկությունները, դրանց ներկայացման կարգը, ձևը և ժամկետները, միացման պայմանագրի հաստատման համար ներկայացվող փաստաթղթերը և տեղեկությունները և այլ հարաբերություններ:

Միաժամանակ, Կենտրոնական բանկի խորհրդի 2016 թվականի նոյեմբերի 8-ի «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի խորհրդի 2011 թվականի հուլիսի 19-ի թիվ 190-ն որոշման մեջ փոփոխություն և լրացում կատարելու մասին» թիվ 193-Ն որոշմամբ³ Կենտրոնական բանկը սահմանել է, որ բանկի միացման ձևով վերակազմակերպվելու դեպքում բացի բաժնետոմսերի փոխարկման դասական եղանակներ կիրառելուց, միացող բանկի բաժնետերերին իրենց բաժնետոմսերի դիմաց կարող են տրամադրվել ինչ-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

պես պահպանվող բանկի բաժնետոմսեր կամ այլ արժեթղթեր, այնպես էլ դրամական հատուցում:

Նոր փոփոխությունը նշանակում է, որ բանկերի միացման դեպքում կարող է տեղի ունենալ ոչ միայն բաժնետոմսերի փոխարկում, որի արդյունքում միացող բանկի բաժնետերերը դառնում են պահպանվող բանկի բաժնետեր, այլ նաև այդ նույն բաժնետերերին կարող են տրամադրվել իրենց բաժնետոմսերին համարժեք դրամական հատուցում, որի արդյունքում այդ բաժնետերերն այլևս կորցնում են իրենց մասնակցության իրավունքը պահպանվող բանկում:

Հետաքրքրական է, որ թիվ 193-Ն որոշմամբ որպես նման փոփոխության հիմնավորում առաջին հերթին մատնանշվում է միջազգային իրավական փորձը: Մասնավորապես նշվում է, որ զարգացած կորպորատիվ իրավունք ունեցող երկրների օրենսդրությունները (օրինակ՝ Delaware General Corporation Law (Title 8, Chapter 1 of the Delaware Code), UK Companies Act 2006) միացման իրականացման տարբերակներ չեն պարտադրում կողմերին, ընդհակառակը, վերջիններս թույլատրում կամ սահմանում են կորպորատիվ միացումների և ձեռքբերումների հնարավոր բազմաթիվ եղանակներ: Բացի այդ, որպես հիմնավորում նշվում է, որ ներպետական իրավական կարգավորումները չեն սահմանափակում, թե ինչ եղանակով կամ ինչ բիզնես կառուցակարգերի կիրառմամբ կողմերը պետք է իրականացնեն միացումը, այդ թվում՝ դրա դիմաց վճարումները, իսկ օրենսդրական կարգավորումների տրամաբանությունն այն է, որ եթե գործարքը համապատասխանում է պատշաճ ընթացակարգի (Due Process) և արդար գնի (Fair Price) միջազգային պրակտիկայում ճանաչված սկզբունքներին, և եթե բավարարվել են վերահսկող մարմնի կողմից ներկայացված պահանջները, ապա գործարքի պայմանները, այդ թվում՝ միացող բանկի բաժնետերերին՝ իրենց բաժնետոմսերի դիմաց հատուցման եղանակը կամ միջոց-

ները, կարող են ազատորեն որոշել միացման կողմերը:

Այսինքն՝ բանկերի միացման ձևով վերակազմակերպման գործընթացում բանկերին տրվել է գրեթե բացարձակ ազատություն՝ որոշելու պահպանվող բանկի բաժնետերերի շրջանակը:

Նման պայմաններում հարց է առաջանում, թե միացման ձևով վերակազմակերպվող բանկի մասնակիցներին իրենց բաժնետոմսերի դիմաց դրամական հատուցում տրամադրելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները, կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձ համարվող բանկերի միացման ձևով վերակազմակերպման գործընթացում դրանց մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության և երաշխավորման գործող իրավակարգավորումների համատեքստում, ապահովում են արդյոք ողջամիտ հավասարակշռություն բանկերի (միացող և պահպանվող) կորպորատիվ շահերի, խոշոր և փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների միջև:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի⁴ (այսուհետ՝ Բաժնետիրական ընկերությունների մասին) 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վերակազմակերպման միջոցով ստեղծվող կամ միացման հետևանքով ընդլայնվող ընկերության բաժնետոմսերը (բաժնեմասերը) փոխարկման եղանակով համամասնորեն տեղաբաշխվում են վերակազմակերպման մասին որոշումն ընդունելու պահին այդ որոշումն ընդունած իրավաբանական անձանց բոլոր մասնակիցների միջև՝ բաժնետոմսերի շուկայական արժեքով: Ընդ որում, փոխարկման հարաբերակցությունը պետք է նույնը լինի տվյալ տեսակի (դասի) յուրաքանչյուր բաժնետոմսի (բաժնեմասի) համար: Եթե վերակազմակերպվող ընկերություններից որևէ մեկի միևնույն տեսակի (դասի) արժեթղթերի սեփականատերերի քանակը 50 կամ ավելի է, ապա վերակազմակերպվող յուրաքանչյուր ընկերության արժեթղթերի շուկայա-

Կորպորատիվ իրավունք

կան արժեքի սահմանումը պարտադիր է անկախ գնահատողի կողմից:

Բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքի այս կարգավորումը ցույց է տալիս, որ վերակազմակերպման գործընթացում, այդ թվում՝ միացման ժամանակ բաժնետոմսերի կամ բաժնեմասերի փոխարկումը պարտադիր է և բաժնետոմսերի դիմաց դրամական հատուցման կարգ չի նախատեսում:

Միաժամանակ, Բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքի 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ներդրումային, ապահովագրական և այլ գործունեության բնագավառներում բաժնետիրական ընկերությունների ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման կարգի և իրավական վիճակի առանձնահատկությունները սահմանվում են այլ օրենքներով և իրավական ակտերով:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ արժեթղթերի փոխարկման միասնական հասկացություն սահմանված չէ, տեսական գրականության մեջ և արժեթղթերի փոխարկման հասկացությունը չունի հստակ բանաձևում: Մասնավորապես՝ Մինենկոն փոխարկումը բնութագրում է որպես նոր թողարկված արժեթղթերի տեղաբաշխման միջոց հին արժեթղթերի հետ փոխանակելու և դրանք շրջանառությունից հանելու տեսքով⁵: Այլ տեսակետի համաձայն՝ արժեթղթերի փոխարկման գործընթացը բնութագրվում է որպես իրավաբանական անձի մեկ տեսակի արժեթղթերի փոխանակում մեկ այլ կազմակերպության նույն տեսակի կորպորատիվ արժեթղթերի հետ⁶: Ժդանովը, անդրադառնալով վերակազմակերպման դեպքում բաժնետոմսերի փոխարկման խնդիրներին, այդ գործընթացը բնութագրում է որպես բաժնետոմսերի տեղաբաշխման միջոց, որի արդյունքում վերակազմակերպման գործընթացում մասնակցող կազմակերպությունների արժեթղթերը փոխարկվում են վերակազմակերպման արդյունքում ստեղծվող կազմակերպություններ

րի արժեթղթերի կամ շարունակում են գոյություն ունենալ և ենթակա են մարման⁷: Փոխարկումը դիտարկվում է նաև որպես նովացիա, որը տեղի է ունենում արժեթղթերի թողարկման գործընթացում⁸: Արժեթղթերի փոխարկումը տեսության մեջ ներկայացվում է նաև որպես բաժնետոմսերի տեղաբաշխման ձևերից մեկը⁹:

Վերը նշվածը թույլ է տալիս բաժնետոմսի փոխարկումը ամենալայն իմաստով բնութագրել որպես բաժնետոմսի փոխակերպում այլ անվանական արժեք ունեցող կամ մեկ այլ ընկերության կողմից թողարկված բաժնետոմսերի:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ կարող ենք փաստել, որ թիվ 190-Ն որոշմամբ սահմանված միացման ձևով վերակազմակերպվող բանկի մասնակիցներին իրենց բաժնետոմսերի դիմաց դրամական հատուցում տրամադրելու գործընթացը չի կարելի դասական իմաստով դիտարկել որպես արժեթղթերի փոխարկում, քանի որ արժեթղթերի փոխարկումը ենթադրում է մեկ արժեթղթի, տվյալ դեպքում բաժնետոմսի (բաժնեմասի) փոխակերպում այլ արժեթղթի (բաժնետոմս, բաժնեմաս), իսկ քննարկվող դեպքում, ըստ էության, բանկի փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի համար տեղի է ունենում բաժնետոմսի առուվաճառքի հարկադիր գործընթաց, որի վրա ազդելու որևէ իրական հնարավորություն վերջիններս, ըստ էության, չունեն:

Հաջորդ կարևոր խնդիրն այն է, թե միացման ձևով վերակազմակերպվող բանկի մասնակիցներին իրենց բաժնետոմսերի դիմաց դրամական հատուցում տրամադրելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները որքանով են երաշխավորում փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի, մասնավորապես՝ վերակազմակերպման մասին որոշմանը դեմ քվեարկած կամ քվեարկությանը չմասնակցած բաժնետերերի իրավունքները:

Բանկերի մասին օրենքի 36-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ բանկի ձայնի իրավունք տվող բաժնետոմսերի սեփական

նատերերը (մասնակիցները) իրավունք ունեն քանակից պահանջելու մասնակցության հետզնման գնի որոշում և իրենց պատկանող բաժնետոմսերի (բաժնեմասերի, փայերի) կամ դրանց մի մասի հետզնում, եթե որոշում է ընդունվել բանկի վերակազմակերպման, նախապատվության իրավունքի կասեցման կամ խոշոր գործարք կնքելու մասին, և տվյալ մասնակիցները քվեարկել են բանկի վերակազմակերպման, նախապատվության իրավունքի կասեցման կամ խոշոր գործարք կնքելու դեմ կամ այդ հարցերով քվեարկությամբ չեն մասնակցել:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բոլոր առևտրային բանկերի կանոնադրությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ բոլոր բանկերում վերակազմակերպման մասին որոշման ընդունման համար նախատեսում է դրան մասնակցող՝ քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի ձայների 3/4-ը, որը նույն օրենքով սահմանված նվազագույն չենն է: Միաժամանակ, օրենքով սահմանվում է, որ ժողովի իրավասու է (քվորում ունի), եթե ժողովի մասնակիցների գրանցման ավարտի պահին գրանցվել են ընկերության բաժնետերերը (նրանց ներկայացուցիչները), որոնք համատեղ տիրապետում են ընկերության տեղաբաշխված քվեարկող բաժնետոմսերի 50-ից ավելի տոկոսին:

Նման պայմաններում ստացվում է, որ իրավաբանական անձի վերակազմակերպման վերաբերյալ ժողովի որոշումը կարող է ընդունվել կազմակերպության կանոնադրական կապիտալում ընդամենը 40 տոկոս մասնակցություն ունեցող մասնակիցների ձայներով: Այսինքն՝ կարող է առաջ գալ կազմակերպության առավելագույնը 60 տոկոս մասնակիցների և նվազագույնը 25 տոկոս մասնակցություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության խնդիր:

Սեր կարծիքով, եթե բանկը միացման կարգում նախատեսում է դրամական (փողային) հատուցման տրամադրում միացող բանկի բաժնետերերին կամ դրամական

հատուցում և թիվ 190-ն որոշման նախատեսված այլ եղանակների համակցություն, ապա վերակազմակերպման վերաբերյալ որոշման քվեարկությանը չմասնակցած կամ դեմ քվեարկած մասնակիցների՝ բաժնեմասի հետզնում պահանջելու իրավունքը չի կարող համարվել բավարարելաշիք հետևյալ պատճառով:

Բանկը նախատեսում է, որ իր բաժնետերերը կամ դրանց մի մասը միացումից հետո բաժնետոմսերի կամ բաժնեմասերի փոխարկման արդյունքում ոչ թե դառնալու են պահպանվող բանկի մասնակից, այլ իրենց բաժնեմասի դիմաց ստանալու են դրամական հատուցում: Նման պարագայում իմաստագուրկ է դառնում, օրինակ, որոշմանը դեմ քվեարկած մասնակցի կողմից իր բաժնեմասի հետզնում պահանջելը, քանի որ առանց դրա էլ նա ստանալու է դրամական հատուցում: Եվ կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ բաժնետերը, չցանկանալով մտնել դատական գործընթացների մեջ և գիտակցելով, որ դրամական հատուցումը քիչ, թե շատ ողջամիտ է, դեմ չի քվեարկի իր իրավունքներն ըստ էության խախտող որոշման դեմ:

Բացի այդ, Բանկերի մասին օրենքով սահմանված են բաժնետոմսի հետզնման այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք գործնականում անիրատեսական են դարձնում այդ իրավունքի իրացման հնարավորությունը:

Այսպես, Բանկերի մասին օրենքի 36-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ մասնակցության հետզնման համար անհրաժեշտ է Կենտրոնական բանկի խորհրդի համաձայնությունը: Կենտրոնական բանկը կարող է մերժել այդ համաձայնություն տալը, եթե մասնակցության հետզնման դեպքում բանկն ի վիճակի չի լինի լրիվ բավարարելու իր պարտատերերի պահանջները կամ կխախտի հիմնական տնտեսական նորմատիվները կամ էլ մասնակցության հետզնումը կհանգեցնի Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի ապակայունացմանը:

Այսինքն՝ պրակտիկայում հնարավոր

Կորպորատիվ իրավունք

են դեպքեր, երբ վերը նշված հիմքերից մեկով Կենտրոնական բանկը համաձայնություն չտա մասնակցության հետզմանը, որի արդյունքում բանկի միացմանը դեմ քվեարկված մասնակիցը գրկվում է իր իրավունքների պաշտպանության օրենսդրական մեխանիզմների արդյունավետ օգտագործման հնարավորությունից:

Թիվ 190-Ն որոշման հավելվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ անհրաժեշտ փաստաթղթերն ու տեղեկությունները ստանալուց հետո բանկերի միացման նախնական հավանության վերաբերյալ որոշման կայացման (ընդունման) հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են Բանկերի մասին օրենքի 68-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված կարգով:

Բանկերի մասին օրենքի 68-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Կենտրոնական բանկի խորհուրդը սույն հոդվածի 2-րդ կետում նշված համապատասխան գործարքի էական պայմանները, անհրաժեշտ փաստաթղթերը և տեղեկություններն ստանալու պահից՝ մեկամսյա ժամկետում կայացնում է համապատասխան որոշում:

Սույն օրենքի 4-րդ մասի համաձայն՝ Կենտրոնական բանկի խորհուրդը կարող է հավանություն չտալ միացման պայմանագրի կնքմանը, եթե բանկի (բանկերի) վերակազմակերպումը կամ ներկայացված փաստաթղթերը հակասում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը, պահանջվող փաստաթղթերը չեն ներկայացվել պատշաճ կարգով և ձևով կամ ներկայացվել են թերի, միացման արդյունքում պահպանվող բանկի ֆինանսական վիճակն է ապես կվտանգվի, միացման արդյունքում բանկը բանկային շուկայում ձեռք կբերի գերիշխող կամ մենաշնորհ դիրք, գործարքի արդյունքում կողմերից որևէ մեկի ավանդատուների, այլ պարտատերերի շահերը կվտանգվեն:

Նշված հիմքերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս ենթադրել, որ եթե թիվ 190-Ն որոշմամբ պահանջվող տեղեկությունները և այլ փաստաթղթեր (օրինակ՝ միացման կարգը, պայմաններն ու ժամկետները, հա-

մատեղ ժողովում քվեարկության և որոշումների ընդունման կարգը, միացմանը մասնակցող բանկերի համատեղ ժողովի գումարման ժամկետը, հրավիրման և անցկացման կարգը և այլն) համապատասխանում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության պահանջներին, չեն հանգեցնում բանկի ֆինանսական վիճակի վատթարացման, մրցակցության և ավանդատուների շահերի համար չեն ունենում բացասական ազդեցություն, Կենտրոնական բանկը տալիս է նախնական համաձայնություն:

Նշվածը, իր հերթին, ենթադրում է, որ Կենտրոնական բանկն իրավասու չէ բանկին պարտավորեցնել միացման կարգը սահմանել որևէ կոնկրետ ձևով, իհարկե բացառությամբ հենց օրենքով և թիվ 190-Ն որոշմամբ սահմանված պահանջների: Դրա մասին է վկայում թիվ 193-Ն որոշման հիմնավորման մեջ նշված այն դրույթը, որի համաձայն՝ եթե գործարքը համապատասխանում է Պատշաճ ընթացակարգի (Due Process) և Արդար գինի (Fair Price) միջազգային պրակտիկայում ճանաչված սկզբունքներին և եթե բավարարվել են վերահսկող մարմնի կողմից ներկայացված պահանջները, ապա գործարքի պայմանները, այդ թվում՝ միացող բանկի բաժնետերերին՝ իրենց բաժնետոմսերի դիմաց հատուցման եղանակը կամ միջոցները, կարող են ազատորեն որոշել միացման կողմերը:

Պատշաճ ընթացակարգ (Due Process) և արդար գին (Fair Price) կատեգորիաները միջազգային իրավունք են մտել անգլիական ընդհանուր իրավունքից¹⁰:

Ամենաընդհանուր բնորոշմամբ պատշաճ ընթացակարգն անձի իրավունքները պահպանելու պետության պարտականությունն է հասարակական հարաբերությունների բոլոր ոլորտներում, որը առաջին հերթին ներառում է մարդու սահմանադրական իրավունքների պաշտպանությունը և դրանց իրացման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը (լսված լինելու, ողջամիտ ժամկետում պատաս-

Կորպորատիվ իրավունք

խան ստանալու, իր իրավունքներին միջամտող որոշումները բողոքարկելու և այլն)¹¹:

Բանկերի միացման գործընթացում արդեն պատշաճ ընթացակարգը ենթադրում է միացման գործարքի կնքման ժամանակ միջազգայնորեն ճանաչված բոլոր սկզբունքների, գործարար շրջանառության սովորույթների և իրավական ակտերով սահմանված պարտադիր նյութական և ընթացակարգային նորմերի պահպանումը¹²:

Ինչ վերաբերում է արդար գնին, ապա պետք է նշել, որ այն ավելի համալիր և բազմակողմանի կատեգորիա է և ընդհանուր իրավունքի տարբեր դատական գործերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դատարանները շատ դեպքերում դժվարություններ են ունենում արդար գնի որոշման ժամանակ, քանի որ պետք է հաշվի առնեն բազմաթիվ տնտեսական գործոններ¹³:

Ընդհանրացնելով ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք փաստել, որ արդար գինը միջազգային իրավունքում ընկալվում է որպես տնտեսական կոնցեպցիա, որի դեպքում գնի մեջ հաշվարկվում են միայն տնտեսապես հիմնավորված ծախսերը, իսկ գործարքից հասույթը չի գերազանցում միջին շուկայական արժեքը¹⁴:

Արդար գնի կողքին շատ հաճախ կիրառում են նաև արդար արժեք (fair value) տերմինը, որը բնութագրվում է որպես գին, որը կվճարվեր սովորական գործարքի շրջանակներում ակտիվի, բաժնետոմսի գնահատման ժամանակ¹⁵:

Այս սկզբունքների պահպանումը որոշակի առումով տալիս է բանկի բաժնետերերին երաշխաբիներ առ այն, որ միացման այս կամ այն կարգ սահմանելիս իրենք կստանան լաված լինելու և իրենց դիրքորոշումն արտահայտելու համար, որը կարող է ապահովվել պատշաճ ծանուցման և որոշումների կայացմանը մասնակից դարձվելու միջոցով: Բացի այդ, արդար գնի և արդար արժեքի սկզբունքների պահպանումն էլ բանկի մասնակիցներին

հնարավորություն է տալիս սպասելու իրենց բաժնեմասի կամ բաժնետոմսի դիմաց արդար գին ստանալուն, որը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական կարգավորումների համատեքստում կարելի է համարել բաժնետոմսի շուկայական արժեքը:

Վերը թվարկված երաշխիքներն արդյունավետ կարող են գործել այն դեպքերի համար, երբ բաժնետերերն առանց արտաքին ճնշումների և այլ կողմնակի ազդեցության կողմ են քվեարկել վերակազմակերպման մասին որոշմանը՝ չցանկանալով այլևս մնալ պահպանվող բանկի բաժնետեր և սպասում են միայն արդար հատուցում ստանալուն, իսկ այն դեպքերում, երբ բանկի մասնակիցը դեմ է քվեարկել միացման մասին որոշմանը, ապա քննարկվող երաշխիքներն արդյունավետ համարել չի կարելի:

Նախ, եթե ենթադրենք, որ դատական գործընթացի արդյունքում կպարզվի, որ խախտվել է արդար գնի սկզբունքը և բաժնետիրոջը չի տրամադրվել իր բաժնեմասին համապատասխան չափով հատուցում, ապա դրա արդյունքում բանկի վերակազմակերպման հետադարձ տեղի չի ունենա, այլ միայն պահպանվող բանկը ստիպված կլինի փոխհատուցել միացող բանկի բաժնետիրոջը:

Ուստի գտնում ենք, որ պատշաճ ընթացակարգի և արդար գնի սկզբունքներն ապահովում են, ըստ էության բանկի միացմանը դեմ չարտահայտված մասնակիցների՝ ողջամիտ հատուցում ստանալու իրավունքը և չեն լուծում քվեարկությանը չմասնակցած կամ դեմ քվեարկած մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության հարցը:

Անդրադառնալով թիվ 193-Ն որոշման հիմքում դրված միջազգային իրավական փորձին, մասնավորապես՝ Մեծ Բրիտանիայի Կոմպանիաների մասին 2006 թվականի ակտին՝ պետք է նշել հետևյալը:

Անգլիական իրավունքում նախատեսված է վերակազմակերպման գործընթացում վերակազմակերպվող կորպորացիա-

Կորպորատիվ իրավունք

յի իրավունքների պաշտպանության առավել արդյունավետ և բազմաստիճան համակարգ, որի պայմաններում միացող բանկի բաժնետերերին իրենց բաժնեմասի դիմաց դրամական հատուցում տրամադրելը կարելի է համարել ողջամիտ և արդարացված:

Վերակազմակերպման մասին անգլիական իրավունքի հիմքը կազմում է երեք տարր՝ վերակազմակերպմանը մասնակցող կողմերի կշռադատված որոշումը, վերակազմակերպման մասին որոշման՝ ձայների որակյալ մեծամասնությամբ ընդունում և դատարանի վճռորոշ դերը: Վերակազմակերպման նախագիծը քննարկվում է դատարանի կողմից, որը, լսելով բոլոր շահագրգիռ կողմերին, որոշում է թույլատրել վերակազմակերպումը, թե արգելել այն: Դատարանը գնահատում է այն ռիսկեր, որը ողջամտորեն կարող են կրել վերակազմակերպվող իրավաբանական անձի ներդրումները: Եթե կազմակերպության մասնակիցները կամ պարտատերերը գտնում են, որ չեն ստացել վերակազմակերպման մասին բավարար տեղեկատվություն կամ համաձայն չեն միացման կարգի նախագծին, ապա կարող են դիմել դատարան: Վերակազմակերպման մասին որոշումն ընդունվում է կազմակերպության 3/4 քվեարկող բաժնետոմսերին տիրապետող մասնակիցների ձայներով, ընդ որում գնահատվում է ոչ թե յուրաքանչյուր մասնակցի անհատական ձայնը, այլ համանման շահեր հետապնդող խմբերի դիրքորոշումը: Բոլոր դեպքերում, վերակազմակերպման վերաբերյալ վերջնական որոշումը կայացնում է դատարանը¹⁶:

Այս ամենի արդյունքում վերակազմակերպման գործընթացը ներառում է տեղեկատվության բացահայտման, հրապարակայնության, գնահատման, հաշվապահական հաշվառման վարման և բոլոր մասնակիցների նկատմամբ հավասար վերաբերմունք ցուցաբերելու ողջամիտ կառուցակարգեր, որի պայմաններում, բացի գուտ բաժնետոմսերի փոխարկումից, բաժնետերերին նաև դրամական հատու-

ցում տրամադրելու կանոնակարգումներ սահմանելը կարելի է համարել արդարացված:

Ընդհանրապես, ցանկացած օրենսդրական փոփոխություն կատարելիս անհրաժեշտ է ցուցաբերել համակարգային մոտեցում, չդեկավարվել իրավիճակային լուծումներ տալու մասնավոր դեպքերով¹⁷, անպայմանորեն պարզել կատարվող փոփոխության արդյունքում փոփոխվող նորմերի կետ համակարգային առումով ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կապված նորմերի իրացվելիության մակարդակի հնարավոր փոփոխությունները, կարգավորվող իրավահարաբերության մասնակիցների իրավունքների ապահովման հնարավորությունը, ինչպես նաև պրակտիկ կիրառելիության ողջամտությունն ու նպատակահարմարությունը: Ցանկացած միջազգային կամ արտասահմանյան փորձի իմպլեմենտացում կատարելիս պետք է դիտարկել ոչ միայն հենց իմպլեմենտացվող նորմը կամ կանոնը դիսկրետ, այլ համակարգային կապի մեջ տվյալ պետության իրավական համակարգի, իրավական մշակույթի, իրավական նորմերի պրակտիկ իրացման և ընկալման առանձնահատկությունների հետ, վեր հանել համապատասխան իրավական կանոնը սահմանող մարմնի կամքը և նպատակը, ինչպես նաև անպայմանորեն ուսումնասիրել տվյալ նորմի կիրառման վիճակագրությունը: Միայն այդ դեպքում միջազգային փորձի ներառումը կարելի է համարել արդարացված:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ Կենտրոնական բանկի կողմից թիվ 193-Ն որոշմամբ առաջարկվող փոփոխությունները, որոնց համաձայն՝ միացման ձևով վերակազմակերպող բանկի բաժնետերերին իրենց բաժնետոմսերի դիմաց կարող է տրամադրվել դրամական հատուցում, որի արդյունքում նրանք այլևս չեն կարող լինել պահպանվող բանկի բաժնետեր, համարվում են ռիսկային և անարդյունավետ կազմակերպության մասնակիցների իրավունքների

պաշտպանության գործող իրավակարգավորումների պայմաններում, չեն ապահովում բանկի կորպորատիվ շահերի և դրա մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության միջև ողջամիտ հավասարակշռություն, ինչպես նաև իրական հնարավորություն են ստեղծում պահպանվող բանկի բաժնետերերի (ինչու չէ նաև հենց միացող

բանկի որոշ բաժնետերերի) համար միացող բանկի բաժնետոմսերը ձեռք բերելու միջոցով գրկելու «անցանկալի բաժնետերերին» պահպանվող բանկի կանոնադրական կապիտալում հետագա մասնակցության իրավունքից՝ առանց վերջիններիս էական հակազդեցությանը հանդիպելու:

1. ՀՀ օրենքը «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ընդունված 30.06.1996, ուժի մեջ է մտել 29.08.1996, ՀՀԱԺՏ 1996/12:

2. Ընդունվել է 2011 թվականի հուլիսի 19-ին, ուժի մեջ մտել 2011 թվականի սեպտեմբերի 11-ին, ՀՀԳՏ 2011.09.01/21(404) Հոդ. 331:

3. Ընդունվել է 2016 թվականի նոյեմբերի 8-ին, ուժի մեջ մտել 2016 թվականի նոյեմբերի 25-ին, ՀՀԳՏ 2016.11.15/23(566) Հոդ. 299:

4. ՀՀ օրենքը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին», ընդունվել է 25.09.2001թ., ուժի մեջ է մտել 27.10.2001: ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166):

5. **Синенко А. Ю.** Эмиссия корпоративных ценных бумаг: правовое регулирование, теория и практика. М., Статут, 2002, с. 138.

6. **Ломакин Д. В.** Некоторые вопросы размещения акций при реорганизации акционерных обществ// Законодательство. 2000, N4, с. 16.

7. **Жданов Д. В.** Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. М., Лекс-Книга, 2002, с. 153.

8. **Жуков А. С. Лукьянцев А. А.** Анализ недействительности/незаконности выпуска акций//Рынок ценных бумаг. 2004, N5, с. 39.

9. **Ալիբաբայան Վ. Գ.** Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), մենագրություն, ԵՊՀ հրատ., Եր, 2013, էջ 166:

10. Պատշաճ ընթացակարգի առաջին լեզվաբնորոշումը ասհմանվել է «Մագնա Կարտայում» (“The Magna Carta”), մասնավորապես՝ 39-րդ բաժնում, հետևյալ ձևակերպմամբ՝ ոչ ոք չի կարող ձեռքակալվել կամ բանտարկվել առանց պատշաճ իրավական և դատական ընթացակարգի: Աղբյուրը՝ www.bl.uk:

11. Black’s Law Dictionary, Sixth Edition, էջ 500:

12. Mergers and acquisitions in the new era of Companies Act, 2014, էջ 12:

13. Նշվածի մասին առավել մանրամասն տես հետևյալ դատական գործերը՝ Rosenblatt v. Getty Oil Co., 493 A.2d 929, 942 (Del. 1985), Kahn v. Tremont Corp., No. Civ. A. 12339, 1996 WL 145452, at *9 (Del. Ch. Mar.21, 1996), Ryan v. Tad’s Enters., Inc., 709 A.2d 682, 693 n.14 (Del. Ch. 1996), Coggins

v. New England Patriots Football Club, Inc.:

14. Նշված մասին առավել մանրամասն տես Rutheford B. Campbell Jr. Fair Value and Fair Price in Corporate Acquisitions, University of Kentucky, 1999, էջ 128:

15. Rutheford B. Campbell Jr, նշված աշխատությունը, էջ 118:

16. UK Companies Act, 2006, աղբյուրը՝ <http://www.legislation.gov.uk/>:

17. Հարկ է նշել, որ բանկերի միացման գործընթացները նորություն չեն Հայաստանի ֆինանսական շուկայում, իսկ Կենտրոնական բանկի խորհրդի 2014 թվականի դեկտեմբերի 30-ի թիվ 376-Ն որոշման ընդունումից հետո, երբ բանկերի համար կանոնադրական կապիտալի նվազագույն չափը 5 միլիոնից բարձրացվեց 30 միլիոնի, դրանք ավելի ինտենսիվացան, որի վառ օրինակն է այն փաստը, որ նախկինում գործող 21 առևտրային բանկերից 2017 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ մնացել են միայն 18-ը (աղբյուրը՝ cba.am): Այդ երկու տարվա ընթացքում Կենտրոնական բանկը որևէ փոփոխություն չի կատարել թիվ 190-Ն որոշման մեջ: Եվ միայն 2016 թվականի նոյեմբերի 8-ին Կենտրոնական բանկի խորհուրդը թիվ 193-Ն որոշմամբ ասիմանեց քննարկվող իրավակարգավորումը, որի հիմնավորումների մեջ բացակայում են նախկինում մնամ կարգավորումների բացակայության արդյունքում առաջացած խնդիրները, որոնց լուծմանն էլ պետք է ուղղված լինի առաջակվող իրավակարգավորումը: Ընդ որում, այդ փոփոխությունն ուժի մեջ է մտել 2016 թվականի նոյեմբերի 25-ին, որին անմիջապես հաջորդել է «Հայկական զարգացման բանկ» ԲԲԸ-ի և «Արարատ բանկ» ԲԲԸ-ի միացման գործընթացը: Մասնավորապես, 2016 թվականի նոյեմբերի 25-ին «Հայկական զարգացման բանկ» ԲԲԸ-ն որոշում է միանալ «Արարատ բանկ» ԲԲԸ-ին, իսկ 2016 թվականի դեկտեմբերի 15-ին Կենտրոնական բանկի խորհուրդը հաստատել և գրանցել է նշված բանկերի միացումը: Այս ամենի արդյունքում թիվ 193-Ն որոշմամբ կատարված փոփոխությունը թվում է տարօրինակ և տպավորություն է ստեղծվում, որ այն, ըստ էության, նպատակ է հետապնդել ապահովելու «Հայկական զարգացման բանկ» ԲԲԸ-ի և «Արարատ բանկ» ԲԲԸ-ի միացման գործընթացը:

Սերգեյ ՍԵՂՐՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅՅԱՅԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳՈՎ ՔՆՆՎՈՂ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԸ ՀԱՎԱՔԵԼՈՒ (ՆԵՐԿԱՅԱՅՆԵԼՈՒ) ԿԱՌՈՒՅՈՒՄԸ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍՈՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄ՝

Քաղաքացիական գործերի տևական քննությունն էական խոչընդոտ է պետության կողմից իր քաղաքացիներին իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ տրամադրելու համար: Արդյունավետ դատական պաշտպանությունը ենթադրում է ոչ միայն ըստ էության ճիշտ դատական ակտի կայացում, այլ նաև այդպիսի դատական ակտի կայացում ողջամիտ ժամկետներում:

Ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունքն անձի արդար դատաքննության իրավունքի կարևոր բաղադրատարրերից մեկն է, որի խախտումը սոցիալական մեծ չարիք է: Վերջինս անդառնալի վնաս է պատճառում ոչ միայն դատական քննության առարկա վեճի մասնակիցներին, այլ նաև իրեն իրավական, ժողովրդավարական և սոցիալական հռչակած պետությանը:

ՀՀ-ում ստեղծված և տարիների փորձառություն անցած դատավարական ընթացակարգերի կատարելագործման նկատառումներից ելնելով՝ ՀՀ Նախագահի 30.06.2012թ. կարգադրությամբ հաստատվեց ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը (այսուհետ՝ Ռ-ազմավարական ծրագիր)², որով, ի թիվս այլոց, կարևորվել է ողջամիտ ժամկետներում քաղաքացիական գործերի քննությունն ապահովելուն

ուղղված մի շարք միջոցառումների անցկացման անհրաժեշտությունը:

Դատական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դատարաններում քաղաքացիական գործերի կուտակման և դանդաղ քննության պատճառները տարաբնույթ են: Դրանց թվում կարելի է նշել, օրինակ, դատարանների վարությամբ գտնվող գործերի և դատավորների քանակի անհամապատասխանությունը, գործին մասնակցող անձանց չներկայանալը դատական նիստերին, գործերի քննության պարզեցված դատավարական ընթացակարգերի բացակայությունը, դատական ծանուցումների ոչ կատարյալ կառուցակարգերը, գործին մասնակցող անձանց կողմից իրենց դատավարական իրավունքները չարաչափելու լայն հնարավորությունների առկայությունը, մի շարք դատավարական պարտականությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար դատավարական սանկցիաների բացակայությունը և այլն:

Ողջամիտ ժամկետներում քաղաքացիական գործերի քննությանը խոչընդոտող կարևորագույն պատճառներից է այն իրողությունը, որ դատավարական օրենսդրությունը չի պարունակում գործը դատաքննության նախապատրաստելու, այդ թվում՝ գործի ապացուցողական նյութը (գործի լուծման համար նշանակու-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՎԵՍՏԻՐՈՒՄ

Քաղաքացիական դատավարութուն

թյուն ունեցող փաստերը, դրանք հաստատող ապացույցները, ինչպես նաև դրանց ձեռքբերմանն ուղղված միջնորդությունները) դատավարության տվյալ փուլի ընթացքում օպերատիվ ձևով և հնարավորինս լրիվ ծավալով հավաքելու հատակ, կանխատեսելի, գործուն և հավասարակշռված կառուցակարգեր:

Ակնհայտ է մեկ բան՝ որքան ուշ է կողմը ներկայացնում իր նյութափրավական պահանջների կամ առարկությունների հիմքում ընկած փաստերը, դրանք հաստատող ապացույցները և դրանց ձեռքբերմանն ուղղված միջնորդությունները, այնքան ուշ է հակառակ կողմը դրանց կապակցությամբ ներկայացնում իր պատասխան դիրքորոշումն ու այն ամբաստանող ապացուցողական նյութը: Որպես հետևանք՝ հետաձգվում է դատարանի կողմից անհրաժեշտ նախապատրաստական գործողությունների կատարումը, և համապատասխանաբար ձգձգվում է գործը դատաքննության նշանակելու մասին որոշման կայացումը:

Իրավիճակն ավելի է բարդանում այն դեպքերում, երբ, օգտվելով դատավարական օրենսդրության անկատարությունից, գործին մասնակցող անձն իր դիրքորոշումը (օրինակ՝ հայցադիմումի պատասխանը) ներկայացնում կամ լրացնում է գործի դատաքննության ընթացքում՝ իր պահանջների և առարկությունների հիմքում դնելով նոր փաստեր և նոր ապացույցներ կամ ներկայացնելով տարաբնույթ միջնորդություններ, որոնց նպատակը նոր ապացուցողական նյութի ձեռքբերումն է: Նման գրեթե անսահմանափակ հնարավորության առկայությունը, որպես կանոն, դատաքննության ընթացքում ստեղծում է իրավիճակ, երբ դատարանն ստիպված է լինում կրկին անդրադառնալ հարցերի, որոնք կարծես թե պետք է լուծված լինեին նախնական դատական նիստի ընթացքում, այդ թվում՝ կողմերի պահանջների և առարկությունների, ինչպես նաև դրանց հիմքերի ճշգրտմանը, վիճելի իրավահարաբերու-

թյան բնույթը և կիրառելի իրավունքը պարզելուն, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը ճշգրտելուն, ապացուցման բեռը բաշխելուն, ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված առանձին գործողություններ կատարելուն և այլն:

Ապացուցողական (փաստական) նյութը ժամանակին չներկայացնելու, այն գործը դատաքննության նախապատրաստելու ընթացքում, ինչպես նաև դատաքննության ընթացքում մաս-մաս ներկայացնելու դեպքում (իսկ նման իրավիճակ ներկայումս առկա է գրեթե բոլոր գործերով) կողմերի իրական դիրքորոշումները՝ վեճի բուն բովանդակությունը, դատարանը պարզում է ոչ թե վարույթի սկզբնական շրջանում, այլ վարույթի ողջ ընթացքում: Արդյունքում վերջինս վեր է ածվում անընդհատ հետաձգվող և մեծ ընդմիջումներով միմյանց հաջորդող այնպիսի դատական նիստերի շարքի, որոնք ըստ էության օգտագործվում են գործի առանձին հանգամանքներ պարզելու, դրա առանձին դրվագների կապակցությամբ կողմերի դիրքորոշումները հասկանալու, այդ դիրքորոշումների հիմքում դրված փաստերն ու դրանք հաստատող ապացույցները բացահայտելու, մրցակցային փաստաթղթերը փոխանակելու համար: Արդյունքում գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող ապացուցողական նյութը դատարանում հավաքվում է չափազանց դանդաղ, որպես հետևանք՝ գործը նախապատրաստվում և ըստ էության քննվում է դանդաղ և մի շարք դատական նիստերում:

Դատավարության մեծ ոչ ռացիոնալ ժամանակատար բնույթը ոչ միայն հանգեցնում է գործի լուծման ձգձգման, այլ նաև բացասաբար է անդրադառնում դատավորի ընդհանուր ծանրաբեռնվածության և, համապատասխանաբար, նրա վարույթում գտնվող այլ գործերի քննության տևողության վրա:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ ՀՀ արդարադատության նախարարու-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

թյան և Եվրոպայի խորհրդի փորձագիտական խմբի կողմից մշակված և ներկայումս շրջանառության մեջ դրված «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծում³ (այսուհետ՝ «Նախագիծ») առաջարկվել և ներդրվել են մի շարք լուծումներ, որոնք ամփոփ կերպով ներկայացվում են ստորև:

1) Նախագծի շրջանակներում չափազանց կարևոր նշանակություն է տրվել գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի հստակ և մանրակրկիտ կարգավորմանը: Ի տարբերություն գործող ՔԳՕ-ի՝ Նախագծի 151-րդ հոդվածում ամրագրվել է այն հայեցակարգային դրույթը, որ հայցալին վարույթի բոլոր գործերը պարտադիր պետք է նախապատրաստվեն դատաքննության նախնական դատական նիստում, որի ընթացքում դատարանը պետք է կատարի է 153-րդ հոդվածի 1-ին մասում տրամաբանական հաջորդականությամբ թվարկված նախապատրաստական գործողությունները, ինչպես նաև գործի դատաքննության արդյունավետ նախապատրաստություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ այլ գործողություններ: Բացառություն են կազմում այն գործերը, որոնք դատարանի որոշմամբ քննության են առնվում պարզեցված վարույթի կամ արագացված դատաքննության կարգով: Նման իրավակարգավորումն ի սգբանե բացառում է ներկայումս ոչ հազվադեպ իրավիճակները, երբ դատարանը ձեռնամուխ է լինում գործի դատաքննության առանց դրա համար օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ մի շարք նախապատրաստական գործողություններ կատարելու, այդ թվում՝ կողմերի պահանջների և առարկությունների շրջանակը ճշգրտելու, դրանց հիմքում դրված փաստական և ապացուցողական նյութի, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների վերաբերյալ հստակ և վերջնական պատկերացում ունենալու:

Ընդ որում, ի տարբերություն գործող օրենսդրության, Նախագծով հստակ կանոնակարգվում են ոչ միայն նախնական դատական նիստ նշանակելու, այլ նաև այն հրավիրելու (անցկացնելու) ժամկետները: Սասնավորապես, 152-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը որոշում է կայացնում նախնական դատական նիստ նշանակելու վերաբերյալ պատասխանողից հայցադիմումի պատասխան ստանալու, իսկ այդպիսին չներկայացվելու դեպքում պատասխան ուղարկելու համար սահմանված ժամկետն ավարտվելու, ինչպես նաև վերադաս դատարանից նոր քննության նպատակով գործն ստանալու օրվան հաջորդող եռօրյա ժամկետում: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը դատարանի վրա իմպերատիվ պահանջ է դնում հրավիրելու նախնական դատական նիստ այն նշանակելու մասին որոշման կայացմանը հաջորդող երեսօրյա ժամկետում:

Ուշագրավ է, որ Նախագծով գործը դատաքննության նախապատրաստելու որոշակի ժամկետ չի սահմանվել, նախնական դատական նիստի տևողությունը չի սահմանափակվել, սակայն ողջամիտ ժամկետում գործը դատաքննության լիարժեք նախապատրաստելու համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու նկատառումներից ելնելով՝ Նախագիծը գործը քննող դատարանին վերապահել է մի շարք կազմակերպչական բնույթի լիազորություններ, իսկ գործին մասնակցող անձանց համար սահմանել է իրենց պահանջները և առարկությունները, ինչպես նաև դրանց հիմքում դրված փաստական և ապացուցողական նյութը ներկայացնելու, այլ լրացնելու և ճշգրտելու, ապացույցներ ձեռք բերելու նպատակով միջնորդություններ ներկայացնելու այնպիսի պայմաններ, որոնք հնարավորինս կբացառեն հայցը փոփոխելու, վարույթի ընթացքում նոր պահանջներ ներկայացնելու, հայցի դեմ առարկելու, այդ առարկությունների դեմ առարկելու, ապա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

ցույցներ ներկայացնելու և մի շարք այլ դատավարական իրավունքների հնարավոր չարաշահումները, որոնք, ինչպես բազմիցս նշվել է, դատավարությունը տևական դարձնող հիմնական գործոններից են:

2) Չափազանց կարևոր և մեր կարծիքով առաջադիմական քայլ է գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում դատարանի կազմակերպչական գործառույթների հստակեցումը և ընդլայնումը: Նախագիծը, ըստ էության, դատարանի վրա պարտականություն է դրել իրականացնել օրենքով նախատեսված բոլոր այն գործողությունները, որոնց նպատակն է նախքան դատաքննության անցնելը հստակեցնել գործին մասնակցող անձանց շրջանակը, նրանց պահանջներն ու իրավական դիրքորոշումները, հայտարարված պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած փաստերի շրջանակը, ապահովել դատավարության տվյալ փուլում գործին վերաբերող փաստական և ապացուցողական նյութի ներկայացումն ու բացահայտումն ամբողջ ծավալով:

Նախագծի 153-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը նախնական դատական նիստում, ի թիվս այլ նախապատրաստական գործողությունների, պետք է պարզի հայցի առարկա, հայցի փաստական և իրավական հիմքերը, պատասխանողի առարկությունների փաստական և իրավական հիմքերը, վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, կիրառելի իրավական նորմերը, գործին մասնակցող անձանց հետ քննարկի գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը, ապացուցման պարտականությունը նրանց միջև բաշխելու հարցը, գործին մասնակցող անձանց կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը: Նշված հարցերը նախնական դատական նիստում քննարկելուց հետո դատարանը պետք է կայացնի ապացուցման պար-

տականությունը բաշխելու մասին որոշում՝ դրանում սահմանելով՝ 1) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը, 2) ապացուցման կարիք չունեցող փաստերը, 3) ապացուցման ենթակա փաստերը, 4) գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի վրա դրված ապացուցման պարտականությունը, 5) գործին մասնակցող անձանց կողմից ապացույցներ և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը:

Հատկանշական է, որ Նախագիծը չի հրաժարվել այն ելակետային գաղափարից, որ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա՝ ղեկավարվելով վիճելի իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառելի իրավական նորմերով: Ակհայտ է, որ գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը դատարանը կարող է որոշել, իսկ ապա նաև բաշխել դրանք ապացուցելու պարտականությունը ներկայացված հայցի վերաբերյալ պատասխանողի և վարույթի մյուս հնարավոր մասնակիցների դիրքորոշումների, ներառյալ՝ դրանց հիմքում դրված փաստական հանգամանքների վերաբերյալ հստակ, հնարավորինս լիարժեք ու գրեթե վերջնական տեղեկությունների առկայության պայմաններում: Թերևս դրանով են պայմանավորված Նախագծի այն լուծումները, որոնց նպատակն է որոշակի ժամկետներով սահմանափակել գործին մասնակցող անձանց կողմից մի շարք տնօրինչական գործողություններ կատարելու հնարավորությունը: Մասնավորապես՝ նախատեսվել է՝

ա) հայցի առարկայի և հիմքի կամ դրանցից յուրաքանչյուրի փոփոխությունը թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը կարող է ներկայացվել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը (155-րդ

Քաղաքացիական դատավարութիւն

հողված, մաս 1),

բ) հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը փոփոխելու վերաբերյալ հայցվորի միջնորդությունը բավարարելու դեպքում առաջին ատյանի դատարանը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը պատասխանողին տրամադրում է փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու ողջամիտ ժամկետ (128-րդ հոդված, մաս 8),

գ) պատասխանողն իրավունք ունի մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը հակընդդեմ հայց հարուցել ընդդեմ հայցվորի՝ սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու համար (129-րդ հոդված, մաս 1),

դ) վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձինք կարող են հայցադիմում ներկայացնելու միջոցով գործի մեջ մտնել մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը (34-րդ հոդված, մաս 1),

ե) ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին դատարանի որոշումը կայացնելուց հետո, որպես ընդհանուր կանոն, գործին մասնակցող անձինք գրվում են իրենց նյութափրավական պահանջները և առարկությունները հիմնավորելու համար նոր փաստ վկայակոչելու իրավունքից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ներկայացվել է հայցային վաղեմություն կիրառելու մասին գրավոր դիմում կամ նոր փաստ վկայակոչելու անհրաժեշտությունն առաջացել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո սահմանված կարգով կատարված դատավարական գործողության կամ միջնորդության քննության արդյունքում (156-րդ հոդված):

Թվարկված իրավանորմերի նպատակը կողմերի տնօրինչական բնույթի գործողությունների իրականացման ժամկետային սահմանների ռացիոնալ

սահմանափակումն է, որը պայմանավորված է վարույթի ընթացքում նոր պահանջներ ներկայացնելու, հայտարարված պահանջները փոփոխելու, ներկայացված պահանջների դեմ առարկելու և, որպես հետևանք, նոր նյութափրավական փաստեր դատական քննության առարկա դարձնելու և այդպիսով գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակի վրա ազդելու հաճախ չհիմնավորված ու ոչ հազվադեպ չարաշահվող հնարավորությունը սահմանափակելու անհրաժեշտությամբ:

Նախագիծը, փաստորեն, պահանջներ ներկայացնելու, ինչպես նաև դրանք հիմնավորելու համար նյութափրավական փաստեր վկայակոչելու համար սահմանել է որոշակի վերջնաժամկետ, որը լրանալուց հետո, ընդհանուր կանոնի սահմանում են վերջնական, իսկ կողմերի վրա դրված «հաստատման բեռը» իրենց պահանջները և առարկությունները հիմնավորելու համար նյութափրավական նշանակություն ունեցող փաստեր վկայակոչելու հնարավորությունը, իրացված: Բնականաբար, ապացուցման պարտականությունը կողմերի միջև բաշխելու մասին որոշումը դատարանը պետք է կայացնի կողմերի բոլոր դատավարական իրավունքների և երաշխիքների պահպանմամբ:

Հարկ է նշել, որ Նախագիծը մշակելիս հիմք է ընդունվել գործի շրջանակներում «ակտիվ դեր ունեցող դատավորի», «գործի կառավարչի» գաղափարը, որը որպես ելակետային դրույթ ընկած է Ամերիկյան իրավունքի ինստիտուտի (ELI) կողմից 2004 թվականի մայիսին և Մասնավոր իրավունքի միասնականացման միջազգային ինստիտուտի (UNIDROIT) կողմից 2004 թվականի ապրիլին ընդունված «Անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներ»-ի⁴, ինչպես նաև Եվրոպական իրավունքի ինստիտուտի (ELI) և UNIDROIT-ի կողմից ներկայումս մշակվող «Քաղաքացիական

Քաղաքացիական դատավարութուն

դատավարության եվրոպական կանոններ»-ի⁵ հիմքում:

Ուշագրավ է, որ տվյալ մոտեցումը հայեցակարգային նշանակություն ունի նաև եվրոպական առաջադեմ երկրների, այդ թվում նաև Անգլիայի և Ռեյխի դատավարական համակարգերի կատարելագործման ուղղությամբ ներկայումս կատարվող աշխատանքներում⁶:

Հիշյալ զարգացումների լույսի ներքո Նախագծի հեղինակային խումբը չի բավարարվել 10-րդ հոդվածի 1-ին մասում դատավարության մրցակցային ձևի «հռչակմամբ», այլ նաև նույն հոդվածի 2-րդ մասում ձևակերպել է ելակետային դրույթ առ այն, որ դատարանը, պահպանելով անկախություն, օբյեկտիվություն և անաչառություն, ղեկավարում է դատավարությունը, գործի քննության ընթացքում գործին մասնակցող անձանց պարզաբանում է նրանց իրավունքները և պարտականությունները, նախագոյացնում է դատավարական գործողությունները կատարելու կամ չկատարելու հետևանքների մասին, նրանց աջակցում է իրենց իրավունքների իրացման հարցում, պայմաններ է ստեղծում գործի փաստական հանգամանքների պարզման, ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման և օրենսդրության ճիշտ կիրառման համար: Թերևս տվյալ դրույթն է հիմք հանդիսացել Նախագծի հետագա հոդվածներում դատարանի մի շարք կազմակերպչական բնույթի գործառույթների ամրագրման համար: Մասնավորապես, կատարված փոփոխությունների ընդհանուր տրամաբանությունից բխում է, որ դատարանը ոչ միայն պետք է հավասար պայմաններ ստեղծի, այլ նաև ամեն կերպ նպաստի, որպեսզի կողմերը ժամանակին և լրիվ ծավալով ներկայացնեն իրենց պահանջները, առարկությունները, հակափաստարկները և այլն: Եթե կողմը չի ներկայացրել իր դիրքորոշումը կամ ներկայացված դատավարական նյութը պարունակում է էական թերություններ, օրինակ՝

ձևակերպված պահանջը հստակ չէ, չի վկայակոչվել նման պահանջ կամ առարկություն ներկայացնելու համար նյութական օրենսդրությամբ կարևորվող փաստը, չեն պահպանվել հայցադիմումի պատասխանի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները և այլն, դատարանը պետք է մատնացույց անի այդ բացթողումները, պարզաբանի կողմին նրա իրավունքները և պարտականությունները, նախագոյացնի դատավարական գործողությունները կատարելու կամ չկատարելու հետևանքների մասին, այլ ոչ թե բավարարվի որոշակի թերությունների արձանագրմամբ⁷: Փաստը, որը վրիպել է կողմի ուշադրությունից կամ որը կողմը չի արժևորել, կարող է դրվել վճռի հիմքում միայն այն դեպքում, երբ դատարանը նախնական նիստում կողմերի հետ քննարկել է դրա վերաբերելիությունը, մտցրել է այն ապացուցման առարկայի մեջ և կողմին տվել է հնարավորություն դրա վերաբերյալ ներկայացնել իր դիրքորոշումը:

Նախնական դատական նիստում նախքան ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակի և այդ հանգամանքներն ապացուցելու բեռը բաշխելու հարցերը կողմերի հետ քննարկելու պարտականությունը դատարանի վրա դնելը և նշված որոշումը կայացնելուց հետո վկայակոչված նոր նյութաիրավական փաստեր ներկայացնելու արգելքն իրենց ամբողջության մեջ հանդես է գալիս որպես դատավարական գործիք, որը, լիովին համապատասխանելով «ակտիվ դեր ունեցող և գործի քննությունը կազմակերպող դատարանի» ժամանակակից կոնցեպցիային, թույլ է տալու օր առաջ ճիշտ կողմնորոշվելու վարույթի ուղղվածությունը որոշելու, իրենց թերացումներն ուղղելու հարցերում, ինչպես նաև կողմերի համար խթանիչ նշանակություն է ունենալու իրենց պահանջների և առարկությունների հիմ-

Քաղաքացիական դատավարութուն

քում ընկած ամբողջ վերաբերելի փաստական նյութը դատարան ներկայացնելու և գործին մասնակցող մյուս անձանց առջև բացահայտելու հարցերում*։ Այն նաև թույլ է տալիս նախքան դատաքննության անցնելն ուրվագծելու վերաբերելի փաստերի շրջանակը և, հետևաբար նաև՝ վերահսկելու ապացուցողական նյութի հոսքը՝ խուսափելով գործի համար նշանակություն չունեցող փաստական և ապացուցողական ծավալում նյութեր դատական քննության առարկա դարձնելուց։

Նախագծի շրջանակներում ոչ միայն սահմանվել է կողմերի պահանջների և առարկությունների «հաստատման ծանրությունը» կատարելու ժամկետ, այլ նաև էապես կատարելագործվել են ապացուցման պարտականությունը կատարելու նպատակով իրենց պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած փաստերը հաստատող ապացույցները դատարան ներկայացնելու կանոնները։ Ապացուցողական նյութը դատարան ներկայացնելու համար հատակ ժամկետային սահմանափակումների բացակայությունը, կողմերին տալիս է ապացույցները և դրանք ձեռք բերելու միջնորդությունները ուշ կամ մաս-մաս ներկայացնելու, վարույթը, այդ թվում՝ գործի նախապատրաստումը դիտավորյալ ձգձգելու հնարավորություն։ Որոշակի ժամկետային սահմանակումների բացակայությունը կարող է նաև պարարտ հող ստեղծել դատարանի կողմից գործն անփույթ նախապատրաստելու համար և բացասաբար անդրադառնալ կողմերի դատավարական զգոնության և կարգապահության վրա։

Ճիշտ է, գործող ԲԳՕ-ի 149.8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ապացուցման առարկան և ապացուցման բեռը բաշխելու հարցերը քննարկելուց հետո դատարանը սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետներ, սակայն որևէ դրույթ չի պարունակում սահմանված ժամկետների խախտմամբ այդ ապա-

ցույցները ներկայացնելու հետևանքների վերաբերյալ։ Արդյունքում կիրառվում է գործող օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 8-րդ մասի կարգավորումը, որի համաձայն՝ ապացույցները պետք է ներկայացվեն մինչև գործով դատաքննությունն սկսելը։ Նման կարգավորումը գործնականում չի բացառում ապացուցողական նյութի ներկայացումը ոչ միայն ապացույցներ ներկայացնելու համար դատարանի կողմից սահմանված ժամկետների խախտմամբ, այլ նաև գործը դատաքննության նշանակելու մասին որոշումը կայացնելուց հետո մինչև գործով դատաքննությունը փաստացի սկսելու ժամանակահատվածում։ Ներկայումս դատական պրակտիկայում այդ կապակցությամբ ծագում են բազմաթիվ հարցեր՝ կարո՞ղ է արդյոք դատարանը չընդունել իր կողմից սահմանված ժամկետի խախտմամբ ներկայացված ապացույցները, ո՞ր պահից է դատաքննությունը համարում սկսված՝ գործը դատաքննության նշանակելու, նշանակելու մասին որոշումը գործին մասնակցող անձի կողմից ստանալու, դատաքննության օրը, դատական նիստը փաստացի սկսելու օրը, թե դատական նիստում գործի ըստ էության քննությանն անցնելու պահը, ինչպե՞ս պետք է վարվի դատարանը նախնական դատական նիստն ավարտելուց և գործը դատաքննության նշանակելուց հետո նոր փաստական և/կամ ապացուցողական նյութեր, այդ թվում՝ ապացույցների ձեռքբերմանն ուղղված միջնորդություններ ներկայացվելու դեպքում, կարո՞ղ է արդյոք նշանակել նոր նախնական նիստ (պրակտիկայի տերմինոլոգիայով՝ «վերադառնալ նախապատրաստական փուլ») և այլն։

Ակնհայտ է, որ վարույթը ճիշտ կազմակերպելու, ապացուցողական նյութը ժամանակին՝ մինչև նախնական դատական նիստի ավարտը ներկայացնելուն դրդելու և կողմերի դատավարական կարգապահության մակարդակը բարձրացնելու համար, նպատակահարմար է համապատասխան փոփոխություններ կա-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութուն

տարել ոչ միայն «գործը կառավարող» դատարանի գործառույթներում, այլ նաև նախատեսել ապացույցները ներկայացնելու ժամկետային սահմանափակումների հավասարակշռված, որոշակի և կանխատեսելի համակարգ, այդ թվում՝ սահմանված ժամկետների խախտմամբ ապացուցողական նյութը դատարան ներկայացնելու դատավարական հետևանքներ: Տվյալ հարցը քննարկելիս ելակետային նշանակություն է ունեցել «Անդրագային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներ»-ի 7-րդ հոդվածում ձևակերպված այն սկզբունքային գաղափարը, որ ողջամիտ ժամկետներում վեճի վերաբերյալ վճիռ կայացնելու դատարանի պարտականությունն է կատարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու նպատակով «ընթացակարգային կանոններով և դատարանի կարգադրություններով կարող են սահմանվել ողջամիտ ժամկետներ և դատավարական անկցիաներ կողմերի և նրանց ներկայացուցիչների նկատմամբ նման կանոնները չպահպանելու և կարգադրությունները չկատարելու համար, ինչը չի կարող ներման արժանանալ առանց հիմնավոր պատճառի»:

Առաջին հերթին, Նախագիծը հրաժարվել է հայցադիմումին և հայցադիմումի պատասխանին կից կողմի տիրապետության ներքո գտնվող բոլոր վկայակոչված ապացույցները ներկայացնելու՝ գործող օրենսգրքի պահանջից: Նման մոտեցման հիմքում դրվել է այն տրամաբանությունը, որ քանի դեռ դատարանն իր որոշմամբ չի սահմանել ապացուցման առարկան, չի բաշխել ապացուցման բեռը՝ կողմերի համար որոշակիացնելով, թե ով որ փաստն ապացուցելու համար պետք է ներկայացնի ապացույցներ, վարույթի տվյալ փուլում ապացույցներ ներկայացնելու պահանջը ոչնչով հիմնավորված չէ:

Այնուհետև, Նախագծի 59-րդ հոդվածը որպես ապացույցներ ներկայացնելու վերջնաժամկետ սահմանել է ապացուց-

ման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետի ավարտը: Ըստ հիշյալ հոդվածի 2-րդ մասի՝ գործին մասնակցող անձը պարտավոր է մինչև ապացուցման պարտականություն բաշխելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետի ավարտն առաջին ատյանի դատարանի և գործին մասնակցող մյուս անձանց առջև բացահայտել ու հնարավորության դեպքում տրամադրել տվյալ պահին իրեն հայտնի այն ապացույցները, որոնց վրա նա հղում է կատարում որպես իր պահանջների և առարկությունների ապացուցման հիմք: Ընդ որում, ապացույցները դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում ներկայացնելու պարտականությունը Նախագիծն ամրապնդել է դատավարական անկցիայով՝ որպես ընդհանուր կանոն, ժամկետի խախտմամբ ներկայացված ապացույցները, անկախ գործի համար դրանց նշանակությունից, չեն ընդունվում: Նախագծի 59-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է. «Առաջին ատյանի դատարանն ապացուցման պարտականություն բաշխելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետի ավարտից հետո գործին մասնակցող անձի ներկայացրած լրացուցիչ ապացույցն ընդունում է, իսկ ապացույց ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդությունը բավարարում է, եթե դրանք ներկայացնողը հիմնավորում է դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում տվյալ ապացույցը կամ միջնորդությունը ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով»:

Հատկանշական է, որ, ի տարբերություն գործող ԶԳ-ի, Նախագիծն ապացույցներ ներկայացնելու կարգը (ներառյալ՝ ժամկետային սահմանափակումները) ուղղակիորեն տարածում է նաև ապացույցներ ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդությունների վրա (ապացույցներ պահանջելու, փորձաքննություն նշանակելու, վկա կանչելու, տեղազննություն կատարելու մասին և այլն): Ապացուցողական նյութի ձեռքբերմանն ուղղված

Քաղաքացիական դատավարութիւն

նման միջնորդությունները ևս պետք է ներկայացվեն մինչև ապացուցման պարտականություն բաշխելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետի ավարտը, հակառակ պարագայում նման միջնորդություն ներկայացնող անձը պետք է հիմնավորի դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում տվյալ միջնորդությունը ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

3) Նախագծով սահմանվել են նաև վերադաս դատական ատյանի կողմից բեկանված և նոր քննության ուղարկված գործի քննության ընթացքում փաստական և ապացուցողական նյութեր ներկայացնելու կանոնները: Նախ՝ ամրագրվել է՝

ա) գործի նոր քննությունը դատարանում իրականացվում է դատարանում գործերի քննության համար սույն օրենսգրքով սահմանված կանոններով՝ հաշվի առնելով սույն գլխի առանձնահատկությունները (370-րդ հոդված, մաս 1),

բ) գործի նոր քննության ժամանակ չեն կարող փոփոխվել հայցի առարկան կամ հիմքը, ինչպես նաև չի կարող ներկայացվել հակընդդեմ հայց (370-րդ հոդված, մաս 2),

գ) դատարանում գործի նոր քննությունն իրականացվում է գործը նոր քննության ուղարկելու մասին որոշմամբ սահմանված ծավալով (371-րդ հոդված, մաս 1),

դ) գործի նոր քննության ժամանակ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանի կողմից տվյալ գործով կիրառման ենթակա նորմերի վերաբերյալ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները պարտադիր են գործը քննող դատարանի համար, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ (371-րդ հոդված, մաս 2),

ե) մինչև գործի նոր քննությունը գործով հաստատված փաստերը գործի նոր

քննության ժամանակ պարտադիր են դատարանի համար, բացառությամբ գործն ամբողջ ծավալով քննելու դեպքերի (371-րդ հոդված, մաս 3):

Գործով փաստական նյութին վերաբերող նշված կանոնների սահմանմամբ, որպես ընդհանուր կանոն, բացառվել է գործի նոր քննության ընթացքում նոր փաստական և որպես հետևանք նաև՝ ապացուցողական նյութի ներկայացումը դատարան:

Նախագծի 371-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործի նոր քննության ժամանակ գործին մասնակցող անձը կարող է ներկայացնել նոր ապացույցներ, և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ միայն այն դեպքում, երբ դատարանն ապացուցման պարտականությունը բաշխելիս այդ անձի վրա դրել է այնպիսի փաստ ապացուցելու պարտականություն, որը գործի նախորդ քննության ժամանակ նրա վրա չէր դրվել: Բացի այդ սահմանվել է, որ հաստատող կամ մերժող նոր ապացույց կարող են ներկայացնել նաև գործին մասնակցող մյուս անձինք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ գործի նախորդ քննության ժամանակ այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը դրված է եղել նրանց վրա:

Այսպիսով, Նախագծի շրջանակներում, մեր կարծիքով, բավականին հաջողված փորձ է կատարվել վերահսկելի դարձնել գործով առաջին ատյանի դատարանն ապացույցներ ներկայացնելու ընթացակարգը՝ բացառելով ապացույցներ ներկայացնելու դատավարական իրավունքի չարաշահման, ինչպես նաև գործի նոր քննությունը կրկնակի լրիվ ծավալով քննության վերածելու կողմերի հնարավորությունները:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է հետևություն անել, որ Նախագծի շրջանակներում ապացուցելու և ապացույցներ ներկայացնելու ընթացակարգի կատարելագործման նպատակով նախատեսված իրավակարգավորումները, միտված լինելով գործը դատաքննության

ՀՈՒՆՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212) ՓԵՏՐՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն 76

Քաղաքացիական դատավարութուն

նախապատրաստելու փուլի ընթացքում վերաբերելի փաստական և ապացուցողական նյութն օպերատիվ և լրիվ ծավալով հավաքելու դատարանի գործառույթը կատարելու համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելուն, բավականին լուրջ առաջադիմական քայլ են վարույթի ընթացքի կանխատեսելիության, դատարանի կազմակերպչական գործառույթների ուժեղացման, կողմերի դատավարական կարգապահության աստիճանի բարձրացման, ինչպես նաև դատարանի ու

կողմերի դատավարական վարքագծի արդյունքում անհարկի ձգձգվող դատավարությունները կանխելու, ողջամիտ ժամկետում գործի քննություն ու լուծումն իրականացնելու խնդիրներ լուծման տեսանկյունից: Նման կարգավորումը, վերջին հաշվով, զգալի չափով կնպաստի նաև դատավորների գերձանրաբեռնվածության, դատական պաշտպանության արդյունավետության և որակի բարձրացման հիմնախնդրի լուծմանը:

1. Սույն հոդվածի շրջանակներում «դատավարական նյութ» եզրույթի ներքո նկատի ունենք գործին մասնակցող անձանց ներկայացրած նյութաիրավական պահանջները, փաստական նյութը՝ կողմերի պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած (վկայակոչված) փաստերը, ինչպես նաև վերջիններիս հաստատման նպատակով ներկայացվող ապացուցողական նյութը՝ ապացույցները և դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջոցառումները: Հոդվածի շրջանակներում չեն քննարկվում հատուկ վարույթների, ինչպես նաև քաղաքացիական գործերի քննության պարզեցված ընթացակարգերի շրջանակներում դատավարական նյութը հավաքելու (ներկայացնելու) դատավարական կարգի առանձնահատկությունները:

2. ՀՀ ՊՏ 2012.07.11/33(907) Հոդ.827:

3. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ:

http://moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_525118627441_Qagh.dat_final-11.01.2016.pdf.

4.<http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>.

5.http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=179508&cHash=f55b9b03751e4ac4f928b654d7329d96.

6. Reform of the Armenian Code of Civil Procedure, Report by prof. dr. C.H. van Rhee, Maastricht University, November 2015, p. 11-13.

7. Նախագծից կարելի է բերել նման ակտիվության մի շարք օրինակներ: Այսպես, 128-րդ հոդվածի 7-րդ մասով սահմանվում է. «Սույն հոդվածի 2-րդ, 4-րդ և 5-րդ մասերի պահանջների խախտմամբ ներկայացված պատասխանը համարվում է չներկայացված: Առաջին ատյանի դատարանը եռօրյա ժամկետում պատասխան ներկայացրած անձին տեղեկացնում է այդ մասին՝ նրան պարզաբանելով մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը նշված խախտումները վերացնելու իրավունքը»: Ենթադրվում է, որ դատարանն ըստ անհրաժեշտության կողմերին պետք է պարզաբանի նաև հայցի (հակընդդեմ հայցի) փոփոխման իրավունքը, դրա իրացման կարգը, հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքը, այն չներկայացնելու հետևանքները, մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը «հաստատման պարտականությունը» կատարելու անհրաժեշտությունը և նշված ժամկետը լրանալուց հետո նոր նյութաիրավական փաստեր ներկայացնելու անթույլատրելիությունը և այլն:

8. Նման տեսակետ են արտահայտում նաև գերմանական դատավարագիտության ներկայացուցիչներ Ե. Շներդերը, Ֆ. Հելբիգը: **Schneider E.** Schriftsatznachlab zu unerheblichem Vorbringen // Monatsschrift für Deutsches Recht. 1998. N3, p. 137, 138, Helbig F. Das Verbot von Überraschungsentscheidungen nach §278 III ZPO. Freiburg im Breisgau, 1979, p. 161-163, 168-170.

9.<http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>.

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆԱԳՐԻ 141-ՐԴ, 142-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ

Որոշակի բարդություններ կան ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 141-րդ, 142-րդ հոդվածների որակման, միմյանցից սահմանազատման, ինչպես նաև այլ հանցակազմների հետ համակցությամբ որակման տեսանկյունից: Բացի այդ, նշված հոդվածների դիսպոզիցիաները կատարելագործման անհրաժեշտություն ունեն: 141-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում 18 տարին լրացած անձի կողմից ակնհայտ 16 տարին չլրացած անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու համար կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելու համար ակնհայտ 16 տարին չլրացած անձի նկատմամբ՝ քրեական օրենսգրքի 138-րդ կամ 139-րդ հոդվածներով կամ 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքների հատկանիշների բացակայության դեպքում: Հոդվածի դիսպոզիցիայից պարզ է դառնում, որ հանցանքը կատարելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցավորը հստակ գիտակցի տուժողի 16 տարին լրացած չլինելու հանգամանքը, և սեռական հարաբերությունը պետք է տեղի ունենա տուժողի համաձայնությամբ, հակառակ դեպքում արարքը կորակվի 138-րդ հոդվածով կամ 139-րդ հոդվածով: Ի տարբերություն գործող օրենսգրքի՝ ՀԽՍՀ 1961թ. քրեական օրենսգրքը պատասխանատվություն էր նախատեսում 16 տարեկան չդարձած կամ արքունքի չհասած անձի հետ սեռական հարաբերության համար: Դիսպոզիցիայի նման կառուցվածքը, մեր կարծիքով, արդարացիորեն քննադատվել է քրեագետների կողմից: Ըստ նրանց՝ դատական պրակտիկայում հաճախ բարդություններ էին առաջանում արքունքի հասնելու, այսինքն՝ սեռական հատմանության հասած լինելու հանգամանքը սահմանելու հետ կապված: Լինում էին

նաև օբյեկտիվ մեղսայնացման դեպքեր: Հաճախ հանցավորն ի վիճակի չէր լինում հասկանալ, թե տուժողը հասել է արքունքի, թե ոչ¹: Բացի այդ, այս հանգամանքը պահանջում էր յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքով հատուկ փորձաքննության անցկացում՝ պարզելու, թե տուժողը հասե՞լ է արքունքի, թե ոչ: Ինչպես գրում է Մ.Վ. Կախին, դա օրենսդրության բացթողումն էր, քանի որ ըստ էության տեղի էր ունենում օբյեկտիվ մեղսայնացում սուբյեկտիվ կողմը հիմնավորել չկարողանալու հետևանքով: Քրեական օրենսգրքում հստակ տարիքի ամրագրումն իրավական կարգավորման լուրջ ձեռքբերում է²:

142-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում տասնութ տարին լրացած անձի կողմից ակնհայտ տասնվեց տարին չլրացած անձի նկատմամբ կամ տասնվեց տարին լրացած անձի կողմից տասնչորս տարին չլրացած անձի նկատմամբ անառակաբար գործողություններ կատարելու համար: Փաստորեն, հոդվածի դիսպոզիցիան ելնելով տուժողի տարիքից՝ հանցագործության սուբյեկտի համար սահմանում է տարբեր տարիքներ: Մեր համոզմամբ միայն տուժողի տարիքը բավարար չէ հանցագործության սուբյեկտի համար տարիք սահմանելու հարցում: Այս արարքի հակաիրավականության և հանրային վտանգավորության աստիճանի ոչ ակնհայտ լինելու պատճառով, կարծում ենք, հարկավոր է հանցագործության սուբյեկտ համարել 18 տարին լրացած անձանց: Այդ պատճառով առաջարկում ենք 142-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի երկրորդ հատվածը հանել քրեական օրենսգրքից:

Քննարկվող հանցակազմների հետ կապված հետաքրքրություններ կայացնող մյուս հարցն առնչվում է այս արարքները

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

միայնացից և սեռական բնույթի այլ հանցագործություններից սահմանազատմանը և այլ արարքների հետ համակցությամբ որակելուն: Որոշ հեղինակներ համարում են, որ եթե անառակաբարո գործողությունները նախորդում են բռնաբարությանը, կատարվածն առաջացնում է բռնաբարության և անառակաբարո գործողությունների համակցություն³: Սակայն կան հեղինակներ, ովքեր այլ կարծիքի են: Օրինակ՝ Յու. Ա. Օստրովեցկայան պնդում է, որ անառակաբարո գործողությունների վերաճելը բռնաբարության կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների պարագայում արարքը հարկավոր է որակել միայն 138-րդ հոդվածով կամ 139-րդ հոդվածով: Այստեղ ևս հանցակցությունը բացակայում է⁴:

Կարծում ենք՝ այս հարցերին ճիշտ պատասխանելու համար անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել սուբյեկտիվ կողմի՝ հատկապես հանցավորի մտադրության ձևավորման պահի վրա: Անառակաբարո գործողությունները կորակվեն 138-րդ հոդվածի կամ 139-րդ հոդվածի հետ համակցությամբ այն դեպքում, երբ մեղավորի մոտ տուժողի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու մտադրությունն առաջացել է անառակաբարո գործողություններ կատարելուց հետո կամ դրա ընթացքում: Սինչդեռ, եթե հանցավորն ի սկզբանե ցանկացել է բռնաբարել տուժողին, ապա անառակաբարո գործողություններն այդ դեպքում դառնում են բռնաբարության հանցակազմի բաղկացուցիչ մասը՝ նրա սկզբնական փուլը և համակցությունը տվյալ պարագայում բացակայում է: Նույն կերպ պետք է վարվել նաև 141-րդ և 142-րդ հոդվածների որակման հարցում: Եթե հանցավորն անառակաբարո գործողություններ է կատարում 16 տարին չլրացած անձի հետ, որից հետո նրա մոտ մտադրություն է առաջանում սեռական հարաբերություն ունենալ այդ անձի հետ, տվյալ դեպքում այդ արարքները կորակվեն համակցությամբ: Իսկ 141-րդ հոդվածը համակցությամբ չի կարելի որակել 138-րդ, 139-րդ հոդվածների հետ, եթե խոսքը միևնույն տուժողին է վերաբերվում,

քանի որ այս հանցակազմերը, ի տարբերություն 141-րդ հոդվածի, ենթադրում են սեռական հարաբերություն տուժողի կամ քին հակառակ: Այստեղ համակցությունը, որպես կանոն, բացակայում է այն պատճառով, որ հնարավոր չէ տուժողը նույն սեռական ակտի ընթացքում միաժամանակ և՛ ցանկանա, և՛ դեմ լինի սեռական հարաբերություն ունենալուն: Այդ արարքները համակցությամբ կորակվեն, եթե տեղի է ունեցել երկու սեռական ակտ 16 տարին չլրացած անձի նկատմամբ, որոնցից մեկը եղել է տուժողի կամքին հակառակ: Մեր կարծիքով 16 տարին չլրացած անձի հետ մեկ սեռական հարաբերությունը (ակտը) կարող է առաջացնել 138-րդ և 141-րդ հոդվածների համակցություն միայն այն դեպքում, երբ սեռական հարաբերությունն սկսվել է տուժողի համաձայնությամբ, բայց հարաբերության ընթացքում վերջինս փոխում է իր մտադրությունը և հանցավորին հայտնում կամ այլ կերպ ցույց է տալիս, որ չի ցանկանում շարունակել սեռական ակտը: Ընդ որում, արարքը նաև 138-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ է, որ մեղավորը հատկապես գիտակցի, որ գործում է տուժողի կամքին հակառակ և ֆիզիկապես հնարավորություն ունենա դադարեցնելու սեռական ակտը: Ավարտելով այս հարցի վերլուծությունը՝ նշենք, որ խնդրի կարգավորման համար սկզբունքային նշանակություն ունի հանցավորի մտադրության ձևավորման պահը որոշելը:

Խնդրահարույց են նաև այս հանցակազմերի որոշ ծանրացնող հանգամանքները: Մասնավորապես՝ 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին կետը և 142-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը պատասխանատվություն են սահմանում նույն արարքի համար, որը կատարվել է 21 տարին լրացած անձի կողմից: Մեր կարծիքով հանցավորի տարիքային տարբերությունը (հատկապես այդքան փոքր՝ 3 տարվա), չի կարող ունենալ այնպիսի վճռորոշ նշանակություն, որ այն ազդի արարքի որակման վրա: Անհասկանալի է, թե ինչու պետք է 21 տարեկան անձի հետ սեռական հարաբերությունը կամ

Քրեական իրավունք

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

80

անառակաբար գործողություններն ավելի մեծ վնաս պատճառեն տուժողին, քան նույն գործողությունները, որոնք կատարվել են 18 տարեկան անձի կողմից այն դեպքում, երբ խոսքը միևնույն գործողությունների մասին է: Իսկ եթե օրենսդիրը, 21 տարին նշելով, առաջնորդվել է հանցավորի սեռական հասունացման աստիճանը հաշվի առնելով, հարկ է նշել՝ որպես կանոն 18 տարեկան անձն արդեն հասած է լինում սեռական հասունացման մակարդակին, բացի այդ, տվյալ հանգամանքը կապված է ոչ միայն տարիքային, այլ նաև անհատական առանձնահատկություններից՝ գենետիկ տվյալներ, ֆիզիկական ակտիվություն, սննդակարգ և այլն: Ընդ որում, 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ի տարբերություն առաջին մասի, էական խիստ պատիժ է սահմանում՝ ընդհուպ մինչև 10 տարվա ազատազրկում: Սեր կարծիքով, այս հարցերի կապակցությամբ ավելի ճիշտ մոտեցում է ցուցաբերել ՌԳ- օրենսդիրը՝ ՌԳ- քրեական օրենսգրքում սահմանելով այսպիսի նորմ. «Այն դեպքում, եթե տուժողի և հանցավորի միջև տարիքային տարբերությունը 4 տարուց պակաս է, վերջինիս նկատմամբ ազատազրկման ձևով պատիժ չի նշանակվում սույն հոդվածի առաջին և 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի համար»: Այս մոտեցումը համարում ենք ավելի խելամիտ, քանի որ տվյալ դեպքում հանցավորի տարիքը չի ազդում արարքի որակման վրա, այլ այն հաշվի է առնվում պատիժ նշանակելիս: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք առավել նպատակահարմար կլիներ ոչ թե հաշվի առնել տուժողի և հանցավորի միջև տարիքային տարբերությունը, այլ ազատազրկման ձևով պատժից ազատել որոշակի տարիքի՝ օրինակ հենց մինչև 21 տարին չլրացած անձանց: Հստակ տարիքի սահմանումն արդարացի մոտեցում է, քանի որ տարիքային տարբերությամբ առաջնորդվելու պարագայում հնարավոր է՝ մի դեպքում անձն ազատվի ազատազրկումից, իսկ մեկ այլ գործով այն չտարածվի նույն տարիքի անձի վրա: Այսպիսի դրույթի ներառումը քրեական օրենսգիրք կարելի է համարել մարդասիրական

վերաբերմունքի դրսևորում երիտասարդների և պատանիների հանդեպ: Ուստի, առաջարկում ենք 141-րդ հոդվածում ավելացնել այսպիսի դրույթ. «141-րդ հոդվածի առաջին մասով և 142-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արարքներն առաջին անգամ կատարած անձի նկատմամբ ազատազրկման ձևով պատիժ չի նշանակվում, եթե հանցանք կատարելու պահին վերջինիս 21 տարին լրացած չի լինում»:

141-րդ հոդվածը որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսում է արարք, որը կատարվել է 14 տարին չլրացած անձի նկատմամբ: Այս ծանրացնող հանգամանքի մեկնաբանությունը ցույց է տալիս, որ այն տարածվում է 12 տարին չլրացած անձանց վրա, ինչի հետ դժվար է համաձայնել: Քանի որ իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս արտահայտվել է այն միտքը, որ մինչև 12 տարեկան անձի նկատմամբ սեռական հարաբերությունը պետք է որակել որպես բռնաբարություն կամ այլ բռնի սեռական գործողություններ՝ հաշվի առնելով, որ կապված տարիքից այդպիսի անձը գտնվում է անօգնական վիճակում, այսինքն՝ չի կարող գիտակցել իր նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը⁵: Այսպիսի դրույթ նախատեսված է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 138-րդ հոդվածում: Ուստի, առաջարկում ենք 141-րդ հոդվածում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսել նույն արարքը, որը կատարվել է 12-ից 14 տարեկան անձի նկատմամբ: Նման կարգավորումը թույլ կտա խուսափել որակման հետ կապված բարդություններից:

Քննարկվող երկու հոդվածներում էլ որպես ծանրացնող հանգամանք նշված է արարքի կատարումը միևնույն անձի նկատմամբ պարբերաբար: Հարկ է նշել, որ պարբերաբար ասելով՝ հարկավոր է հասկանալ արարքի կատարումը 3 և ավելի անգամ: Ընդ որում, 3 և ավելի անգամ պետք է կատարվի միևնույն արարքը: Այսինքն, եթե հանցավորը 2 անգամ 16 տարին չլրացած նույն անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենա, այնուհետև նույն անձի նկատմամբ

2 անգամ էլ անառակաբար գործողություններ կատարի, ապա այս ծանրացնող հանգամանքը բացակայում է, և այդ արարքները պետք է որակել 141-րդ հոդվածի առաջին մասի և 142-րդ հոդվածի առաջին մասի համակացությամբ:

142-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը պատասխանատվություն է սահմանում անառակաբար գործողությունների համար՝ էլեկտրոնային ցանցի կիրառմամբ: Այս ծանրացնող հանգամանքի նախատեսումը տեղին չենք համարում, քանի որ մեր կարծիքով անառակաբար գործողությունների կատարումն էլեկտրոնային ցանցի կիրառմամբ օժտված չէ ավելի մեծ հանրային վտանգավորությամբ, քան նույն գործողությունների կատարումը տուժողի հետ անմիջական կոնտակտի միջոցով կամ նրա ներկայությամբ:

Կարծում ենք՝ 141-րդ և 142-րդ հոդվածներում որպես ծանրացնող հանգամանք պետք է նախատեսել նույն արարքի կատարում 2 և ավելի անձանց նկատմամբ:

Ավարտելով այս հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքների վերլուծությունը՝ նշենք, որ 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան չափազանց խիստ է: Մասնավորապես՝ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքների համար սահմանված է 4-10 տարվա ազատազրկում: Համեմատության համար նշենք, որ նույնպիսի պատիժ է նախատեսված նաև քրեական օրենսգրքի 138-րդ, 139-րդ հոդվածների ծանրացնող տեսակների համար, մինչդեռ այդ հոդվածները վտանգավորության և ծանրության տեսանկյունից համեմատելի չեն 141-րդ

հոդվածի հետ: Մեր համոզմամբ 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան վերանայման (մեղմացման) կարիք ունի:

Հետաքրքիր է նաև այն, որ ուսումնասիրվող հոդվածներով վերջին տարիներին ոչ մի կին չի դատապարտվել: Այսպես, 2014թ-ի ընթացքում 141-րդ հոդվածով դատապարտվել է 34, իսկ 142-րդ հոդվածով՝ 3 անձ, և նրանց մեջ ոչ մի կին չկա՞:

Կարծում ենք՝ սա պայմանավորված է հասարակության և նույնիսկ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների մոտ առկա այն թյուր պատկերացմամբ, թե այս հանցակազմերով կատարողներ պետք է լինեն տղամարդիկ, իսկ տուժողներ՝ կանայք: Մինչդեռ, հենց մարմնավաճառները նշում են, որ իրենց հաճախորդների շրջանում լինում են անչափահասներ, այդ թվում՝ 16 տարին չընկած տղաներ: Բացի այդ, մեր կողմից հարցված քաղաքացիներից շատերը նշում են, որ առաջին անգամ մարմնավաճառի ծառայությունից օգտվել են 14-18 տարեկան հասակում: Հարկ է նշել, որ մեր կատարած հարցազրույցների ժամանակ մարմնավաճառներից շատերը հայտնում էին, որ իրենք տեղյակ չեն, որ 16 տարին չընկած անձի հետ սեռական հարաբերություն ունենալը հանցագործություն է: Ուստի, ճիշտ կլիներ, որ իրավապահ համակարգի աշխատակիցներն այս հարցին առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնեին և մարմնավաճառների հետ բացատրական աշխատանքներ կատարելիս հստակ բացատրեին, որ մինչև 16 տարեկան անձանց հետ սեռական հարաբերություն օրենքով պատժելի է:

1. Уголовное право. Особенная часть. Отв. Ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов. М., ИНФРА-М, НОРМА, 1998, с. 138.
2. *Кахий М. В.* Соотношение изнасилования и полового сношения и иных действий сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста// Вопросы ювенальной юстиции. 2007, N5, с. 22.
3. *Дыдо А. В.* Изнасилование: проблемы уголовно-правовой квалификации: Дисс. Канд. Юрид. Наук. Владивосток. 2008, с. 182.

4. *Островецкая Ю. А.* Развратные действия: проблемы квалификации.//Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Право. Выпуск 24, 2010, N38, с. 64.
5. *Островецкая Ю. А.* Развратные действия: проблемы квалификации.//Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Право. Выпуск 24, 2010, N38 (214), с. 63-66.
6. www.court.am/գրադարան/ դատական պրակտիկայի նյութեր:

Քրեական դատավարութիւն

Արթուր ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ,
Հայ-թուսական համալսարանի պետության և
իրավունքի տեսության ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության դոկտոր

ՂԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ՂԵՎՈԼՈՒՏԻՎ ԱՉՂԵՃՈՒԹՅՈՒՆԸ (EFFET DEVOLUTIF) ԵՎ ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱՎԵՐԱՅՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՂԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

Բողոքարկման վարույթի անաչառու-
թյունն ապահովելու նպատակով ՀՀ
քր. դատ. օր-ի 103-րդ հոդվածի 1-ին մասում
սահմանված է, որ քննիչի և հետաքննության
մարմնի աշխատակցի գործողությունները և
որոշումները կարող են բողոքարկվել համա-
պատասխան դատախազին, դատախազի
որոշումները և գործողությունները՝ վերադաս
դատախազին, դատարանին՝ վերադաս դա-
տարան: Իր կամ այլ անձանց գործողություն-
ների կամ որոշումների դեմ բողոքն ընդունող
դատարանը, ինչպես նաև հետաքննության
մարմինը, քննիչը, դատախազը պարտավոր
են անմիջապես, ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ըն-
թացքում, եթե օրենսգրքով այլ ժամկետ սահ-
մանված չէ, բողոքն ուղարկել ըստ ենթակա-
յության: Այս ընդհանուր կանոնից բխում է, որ
քրեական վարույթի հանրային մասնակիցնե-
րի և դատարանի գործողությունների և որոշ-
ումների դեմ բերված բողոքը պետք է քննի
անաչառ մարմինը և ոչ թե այն անձը, ում գոր-
ծողությունը կամ որոշումը բողոքարկվում է:

Կախված նրանից, թե որ ատյանի դատա-
րանն է վերանայում բողոքարկվող դատա-
կան ակտը՝ առանձնացնում են դեվոլուտիվ, ոչ
դեվոլուտիվ և խառը բողոքարկման տեսակ-
ներ¹: Դեվոլուտիվ (լատիներեն՝ iudex ad quem
նշանակում է՝ դատարան, որին հասցեագր-
ված է) բողոքարկման դեպքում գործը փո-
խանցվում է բարձր ատյանի դատարան, ուս-
տի գործը վերանայում է ոչ թե այն դատարա-
նը, որը կայացրել է դատական ակտը, այլ,
օրինակ՝ վերաքննիչ ատյանի դատարանը
(effet devolutif):

Ոչ դեվոլուտիվ (լատիներեն՝ iudex a quo
նշանակում է՝ դատարան, որից բխում է կամ

առաջին ատյանի դատարան) բողոքարկման
դեպքում դատական ակտը վերանայում է
նույն դատարանը, որը կայացրել է բողո-
քարկվող ակտը: Ոչ դեվոլուտիվ բողոքարկու-
մը, որոշակի վերապահումներով, կարելի է
համարել դատական ինքնավերահսկողու-
թյան ձև, ինչը նշանակում է տվյալ գործով
դատարանի ընդունած որոշումների կամ գոր-
ծողությունների նկատմամբ նույն դատարա-
նի վերահսկողական լիազորությունների իրա-
կանացում, որի արդյունքում դատարանը
կողմերի բողոքի (միջնորդության) հիման վրա
վերհանում և վերացնում է իր թույլ տրված
դատական սխալները (այս մասին ստորև):

Հնարավոր է նաև բողոքարկման խառը
ձև, երբ առկա են ոչ դեվոլուտիվ և դեվոլուտիվ
բողոքարկման տարրեր: Օրինակ՝ գերմանա-
կան քրեական դատավարությունում օրենքով
նախատեսված միջանկյալ դատական ակտը
բողոքարկվում է այն դատարան, որը կայաց-
րել է այդ որոշումը (iudex a quo): Այս դեպքում,
դատական ակտ կայացրած դատավորը հնա-
րավորություն ունի ստուգելու և փոփոխելու
կամ վերացնելու իր որոշումը: Եթե դատավո-
րը կարծում է, որ բողոքը հիմնավոր չէ, ապա
պարտավոր է բողոքն անհապաղ փոխանցել
վերադաս դատական ատյան (effet devolutif)²:

ՀՀ քրեադատավարական իրավունքում
դատական ակտերի բողոքարկումն ունի
առավելապես դեվոլուտիվ ազդեցություն: Այս-
պես՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 377-րդ հոդվածի հա-
մաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանների
դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ
բողոքներով գործերը քննում է քրեական վե-
րաքննիչ դատարանը: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 405-
րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ դատա-

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՂՋԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

րանի՝ գործն ըստ էության լուծող և գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերը, ինչպես նաև վերաքննիչ դատարանի կողմից գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքում կայացված որոշումները վերանայում է վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը՝ նախագահի և առնվազն երեք դատավորի կազմով:

Դատական ակտերի բողոքարկման դեպքում ազդեցությունը քննարկելիս պետք է նկատի ունենալ ստորև նշված հանգամանքները:

Առաջին՝ դատական ակտ կայացրած դատարանը դատական ակտի բողոքարկումից հետո դեռևս օժտված է որոշակի լիազորություններով: Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 378-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վերաքննիչ բողոքը ներկայացվում է վերաքննիչ դատարան, իսկ դրա պատճենը՝ դատական ակտ կայացրած դատարան³: Բողոքի պատճենն առաջին ատյանի դատարան ներկայացնելու պահանջը պայմանավորված է այն հանգամանքներով, որ դատական ակտ կայացրած դատարանը դատական ակտը բողոքարկելուց հետո դեռևս իրականացնում է որոշակի լիազորություններ: Դատական ակտը կայացրած դատարանը՝

1) ներկայացված բողոքի մասին ծանուցում է օրենքով նախատեսված անձանց,

2) օրենքով սահմանված անձանց պարզաբանում է վերաքննիչ բողոքի պատասխան ներկայացնելու հնարավորությունը և ներկայացնելու ժամկետը,

3) բողոքարկման համար սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո գործը՝ բողոքների վերաբերյալ ստացված պատասխանների հետ, ուղարկում է վերաքննիչ դատարան, որի մասին հայտնվում է կողմերին:

Երկրորդ՝ ՀՀ օրենսդրությունում նախատեսված են եղել (կամ նախատեսված են) դեպքեր, երբ դատական ակտը վերանայել է (վերանայում է) այն դատարանը, ով կայացրել է դատական ակտը (ոչ դեպքում բողոքարկում): Այսպես՝

1) ՀՀ քր. դատ. օր-ում 18.12.2007թ. ՀՕ-270-Ն օրենքով լրացվեց 426.1-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ դատական ակտը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայում է դատական ակտ կայացրած այն առաջին ատյանի դատարանը, որը քննել է համապատասխան գործը կամ նյութը: Ինչպես նկատում ենք, նոր և նոր երևան եկած հան-

գամանքներով, դատական ինքնավերահսկողության շրջանակներում, դատական ակտը վերանայում էր առաջին ատյանի դատարանը, որը քննել էր քրեական գործը (ոչ դեպքում բողոքարկում): Այս կարգավորման խոցելի կողմն այն էր, որ եթե առաջին ատյանի դատարանի ակտը բողոքարկվել էր վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարան, ապա նոր երևան եկած հանգամանքների առկայության դեպքում առաջին ատյանի դատարանը վերանայում էր նաև վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանի ակտերը:

Նոր և նոր երևան եկած հանգամանքներով նույն ատյանի դատարանի կողմից դատական ակտի վերանայման կարգավորումը երկար կյանք չունեցավ: 26.12.2008թ. ՀՕ-237-Ն օրենքով ՀՀ քր. դատ. օր-ի 426.1-րդ հոդվածը ներկայացվեց նոր խմբագրությամբ, որի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը՝ բողոքի հիման վրա (դեպքում բողոքարկում):

2) ՀՀ քր. դատ. օր-ի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախկինում մահապատժի դատապարտված անձանց վերաբերյալ դատական կարգով չվերանայված դատական ակտերը վերանայելու նպատակով, դատախազը համապատասխան միջնորդություն է ներկայացնում դատարան մինչև 2006 թվականի օգոստոսի 1-ը: Իրավակիրառ պրակտիկայում դատախազը դատական ակտը վերանայելու միջնորդություն ներկայացնում էր դատավճիռը կայացրած դատարան:

3) ՀՀ քր. օր-ի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասը դատարանի կողմից կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե դատարանը գտնի, որ նրա ուղղվելը հնարավոր է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ: Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ եթե անչափահասը դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցից պարբերաբար խուսափում է, ապա տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ նյութերն ուղարկվում են դատարան՝ նշա-

Քրեական դատավարություն

նակված միջոցը վերացնելու (ընդգծումը՝ հեղ.) և անչափահասին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելու համար: Իրավակիրառ պրակտիկայում միջնորդությունը և նյութերն ուղարկում են դատական ակտը կայացրած դատարան:

Ոչ դեռուտիվ բողոքարկման համակարգի արգելափակումը ՀՀ բարձր դատարանների քաղաքականությանը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը և ՀՀ սահմանադրական դատարանն անդրադարձել են դատավարության առանձին տեսակներում նախատեսված ոչ դեռուտիվ բողոքարկման անթույլատրելիությանը: ՀՀ սահմանադրական դատարանը 28.11.2007թ. ՍԳՈ-719 որոշման մեջ նշել է. «Բողոքարկման ինստիտուտի ողջ տրամաբանությունը՝ ընդհանրապես, և արդարադատության համակարգի ներսում՝ մասնավորապես, հանգում է նրան, որ մի օղակի ապօրինի վարքագծի վիճարկումը հասցեագրված լինի բացառապես՝ վերադաս ատյանին: Այս տրամաբանությամբ է կառուցված ՀՀ արդարադատական համակարգի ներսում բողոքարկման ողջ մեխանիզմը»:

ՀՀ վարչական դատավարությունում նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով՝ միջանկյալ դատական ակտերի համար նախատեսված է ոչ դեռուտիվ բողոքարկում, քանի որ այդ ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքները քննում է նույն ատյանի դատարանը կողեգիալ՝ 5 դատավորի կազմով: Այսպես՝ ՀՀ վարչ. դատ. օր-ի՝ «Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով վարչական դատարանի կազմը» վերտառությամբ 196-րդ հոդվածը սահմանում էր. «1. Սույն գլխով նախատեսված գործերը, ինչպես նաև այդ գործերով վարչական դատարանի միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքները քննում և լուծում է վարչական դատարանը՝ կողեգիալ՝ 5 դատավորի կազմով»: Թեև օրենսդիրը վարչական դատավարությունում նախատեսել է ոչ դեռուտիվ բողոքարկման ինստիտուտ, սակայն ՀՀ բարձր դատարանները հետևողականորեն մերժել են օրենսդրի մոտեցումը: Այսպես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 27.07.2015թ. թիվ ՎԳ/6478/05/14 վարչական գործով նշել է. «...Դատավարության մասնակիցները պետք է հնարավորություն ունենան վիճարկելու ... որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը վերադաս

դատական ատյանում՝ ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանում, քանի որ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր բաղադրիչներից մեկը բողոքարկման իրավունքն է, և նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով վարչական դատարանի միջանկյալ դատական ակտի բողոքարկման իրավական հնարավորության բացակայությունը, անձին ոչ իրավաչափորեն գրկում է դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի բաղադրատարր հանդիսացող դատական ակտը վերադաս դատական ատյանում բողոքարկելու իրավունքից»:

ՀՀ վարչ. դատ. օր-ի քննարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցը քննարկելիս ՀՀ սահմանադրական դատարանը 06.10.2015թ. ՍԳՈ-1231 որոշմամբ ոչ դեռուտիվ բողոքարկման վերաբերյալ նշել է.

Առաջին՝ ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան (2005թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրություն) Հայաստանում գործում է եռաստիճան դատական համակարգ՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանները և վարչական դատարանը, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը: ՀՀ Սահմանադրության 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանների լիազորությունները, կազմավորման ու գործունեության կարգը սահմանվում են Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Դատական ատյանների աստիճանակարգությունն առաջին հերթին կոչված է ապահովելու դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության վերահսկողությունը վերադաս դատարանների կողմից, դատական սխալների ժամանակին ուղղումը, որն էլ երաշխավորում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց օրինական շահերի և իրավունքների առավել պաշտպանությունը:

Երկրորդ՝ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով վարչական դատարանի միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքները նույն դատարանի կողմից քննելու պարագայում դատարանի անկողմնակալության գնահատման խնդիրը: Գործի քննությունն անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագր-

ված արդար դատաքննության իրավունքի հիմնարար երաշխիքներից մեկը: ՀՀ սահմանադրական դատարանը վիճահարույց է համարել ՀՀ վարչ. դատ. օր-ի 196-րդ հոդվածով ամրագրված իրավադրույթը դատարանի կողմնակալությունը գնահատելու տեսանկյունից՝ արդյոք կարող է անկողմնակալ լինել դատարանն իր իսկ կայացրած դատական ակտի վերանայման հարցում:

Երրորդ՝ վարչական դատարանն ստիպված է իրականացնել վերաքննության գործառույթը, որն ի սկզբանե իրենը չէ՝ խախտելով դատական համակարգի աստիճանակարգությունը:

Կարծում ենք, որ դատական ակտերի ոչ ղեկուսով բողոքարկման (դատական ինքնավերահսկողության) անթույլատրելիության վերաբերյալ՝ ՀՀ բարձր դատարանների քաղաքականությունը, համալիր գիտական վերլուծության կարիք ունի: Մասնավորապես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման հետևողական պահպանման դեպքում սահմանադրական վերահսկողության տիրույթ կարելի է բերել նաև քաղաքացիական դատավարությունում ավանդաբար գործող ոչ ղեկուսով բողոքարկման վերաբերյալ նորմերը, օրինակ՝ անձին անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու մասին վճիռը նույն դատարանի կողմից վերացնելու մասին դրույթների սահմանադրականությունը:

Դատական ինքնավերահսկողության (ինքնօգնության) ինստիտուտը քրեական դատավարությունում: Դատավարությունում առկա է մոտեցում, որի համաձայն՝ դատարանի պարտականությունները չկատարելու հետևանքով մարդու խախտված իրավունքների լիարժեք վերականգնումը հնարավոր է երեք տարբեր կառուցակարգերի միջոցով՝ դատական ակտը կայացրած դատարանի կողմից ինքնավերահսկողության ինստիտուտը, դատական ակտերի բողոքարկման ինստիտուտը և արդարադատություն իրականացնելիս դատարանի կողմից թույլ տված խախտման համար պետության պատասխանատվությունը⁴: Ինչպես նկատում ենք՝ հեղինակը տարանջատում է դատական ակտերի բողոքարկումը և դատական ինքնավերահսկողությունը: Նկատի ունենալով, որ սույն աշխատությունում դատական ինքնավերահսկողությունն ընկալվում է նույն դատարանի կողմից իր որոշումների և գործողությունների

նկատմամբ վերահսկման այնպիսի գործընթաց, որն իրականացվում է կողմերի ներկայացրած բողոքի (միջնորդության) առկայության դեպքում, ուստի դատական ինքնավերահսկողությունը դիտարկվում է դատական ակտերի բողոքարկման տիրույթում⁵:

Դատական ինքնավերահսկողության ինստիտուտն առավել զարգացած է քաղաքացիական դատավարությունում⁶: Ինչպես նշվեց, քաղաքացիական գործերով դատարանն ինքնավերահսկողության շրջանակներում կարող է վերացնել, օրինակ՝ անձին անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու մասին վճիռը, վճարման կարգադրագիրը: Այսպես՝ ՀՀ քաղ. դատ. օր-ի 182-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչված քաղաքացու ներկայանալու դեպքում դատարանը նրա դիմումի հիման վրա վճիռ է կայացնում նախկինում կայացրած իր վճիռը վերացնելու մասին: Այդ վճիռի հիման վրա վերացվում է գույքի նկատմամբ խնամակալությունը, և չեղյալ է համարվում քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցամատյանում նրա մահվան վերաբերյալ գրառումը: ՀՀ քաղ. դատ. օր-ի 204.7-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանված ժամկետում վճարման կարգադրության վերաբերյալ դատարանում առարկություն ստացվելու դեպքում կարգադրությունը վերանում է: Այդ դեպքում պահանջը կարող է ներկայացվել ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով:

Քրեական դատավարության գիտության մեջ նույնպես առկա են դատարանի ինքնավերահսկողության (ինքնօգնության) մասին մոտեցումներ: Այսպես՝ նախահեղափոխական ժամանակաշրջանում քրեական դատավարության հայտնի մասնագետ Ի. Ֆոինիցկին նշում էր դատական ինքնավերահսկողության մասին՝ օգտագործելով «դատական ինքնօգնություն» հասկացությանը: Հեղինակի կարծիքով հանդիպում են դեպքեր, երբ դատական ակտերի վերանայման հարցը բարձրացվում է ոչ թե դատավորի մեղավոր սխալի (նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտման) կապակցությամբ, այլ դատավարության բնույթով (դարսվածքով) բացատրվող սխալի կապակցությամբ, որը կարող է ուղղվել, եթե փոփոխվի դատավարության դարսվածքը: Օրինակ՝ դատական ակտի վերանայումը կարող է պայմանավորված լինել նոր երևան եկած հանգամանքներով, որոնք նախկինում հայտնի չեն եղել, իսկ

Քրեական դատավարություն

հայտնի լինելու դեպքում կարող էին հանգեցնել այլ որոշման: Այս պարագայում չկա որևէ պատճառ կասկածելու, որ դատարանը, ով կայացրել է այդ որոշումը, չի ուղղի անճշտությունը: Այն դեպքերը, երբ դատական սխալի ուղղումը կատարում է դատավճիռ կայացրած դատարանը, կարելի է անվանել դատական ինքնօգնություն, որը թույլատրվում է հեռակա կարգով անձին դատապարտելու դեպքում և մասնավոր որոշումների կապակցությամբ⁷:

Լիովին ընդունելի է հետխորհրդային ժամանակաշրջանում հնչեցված այն կարծիքը, ըստ որի՝ նոր երևան եկած հանգամանքների բացառիկությունը (ֆենոմենը) այն է, որ կասկածի տակ չի դնում գործը քննած դատավորի օբյեկտիվությունը, քանի որ նոր երևան եկած հանգամանքների իրավական բնույթն այնպիսին է, որ դատավորին, ով չգիտեր նոր հանգամանքների մասին, ոչ արդարացի դատավճիռ կայացնելու համար հանդիմանելու առիթ չէ: Այդ պատճառով դատական ակտ կայացնելու պահին ակտի իրավաչափությունը կասկած չէր հարուցում: Այսպիսով՝ դատավորը հարգելի պատճառով չի կարողացել վերհանել ապացույցների թերությունները, գործին մասնակցող անձանց գործունեության հանցավոր բնույթը: Եթե դատավորը մեղավոր չէ թույլ տրված դատական սխալի համար, ուստի նրա անաչառությունը և ձեռնհատությունը որևէ կասկած չի հարուցում, նրան կարելի է վստահել դատական ակտի սխալի ուղղումը⁸:

Մեկ այլ առիթով քրեական դատավարության առանձին մասնագետներ նշում են. «Ընդունելի չէ որոշում կայացրած արդարադատության մարմնին գրկելու իր որոշումը վերացնելու կամ փոփոխելու հնարավորությունից: Հնարավոր են իրավիճակներ, երբ որոշման անօրինականությունը պարզում է որոշումը կայացրած մարմինը: Մի՞թե արդարացված է նրան հարկադրել իր որոշումների անօրինականության փաստի վերաբերյալ վերադաս մարմին ուղարկել եզրակացություն: Ակնհայտ է, որ մեծ կարգը չի համապատասխանում դատավարական տնտեսման և կոնկրետ դատական մարմնի հեղինակության պահանջներին: Հոգեբանության օրինաչափությունները մկտի ունենալով՝ պետք է գիտակցել, որ դժվար թե պետական իշխանության որևէ մարմին, այդ թվում՝ դատարանը ցանկություն ունենա վերադաս մարմնին հայտնել իր ակտերի անօրինականության

կամ անհիմն լինելու մասին: Ավելին, այդ կանոնի բացարձակացումը կհանգեցնի նրան, որ արդարադատության մարմինները կփորձեն ծածկել այդ փաստերը: Հեղինակը կարծում է, որ ինքնավերահսկողությունը չպետք է լինի անվերապահ, քանի որ այն պարունակում է կամայականության վտանգներ: Ինքնավերահսկողությունը նույնպես կարիք ունի վերահսկողության, որը պետք է իրականացնի վերադաս մարմինը»⁹:

Դատարանի ինքնավերահսկողության առավելությունները գտնվում են պրագմատիկ հարթությունում: Նույն դատարանի կողմից դատական սխալի ուղղումը կատարվում է առավել արագ, քան վերադաս դատարանի կողմից գործի վերանայման դեպքում: Բացի այդ, վերանայման մեծ եղանակը կնպաստի նաև բարձր ատյանի դատարանների ծանրաբեռնվածության թեթևացմանը: Միևնույն ժամանակ չպետք է մոռանալ դատական ինքնավերահսկողության բացասական կողմերի մասին, մասնավորապես՝ նույն դատարանի կողմից իր որոշումների վերահսկման դեպքում խիստ խոցելի է դառնում այդ գործընթացի անաչառությունը: Այս առումով բողոքարկման վարույթի օբյեկտիվությունն ու անաչառությունն ապահովելու նպատակով օրենսդրությամբ կարելի է նախատեսել հետևյալ կանոնները.

Առաջին՝ դատական ինքնավերահսկողությունը կարող է կիրառվել օրենքով ուղղակի նախատեսված սահմանափակ թվով դատական ակտերի համար, դատական ինքնավերահսկողության օբյեկտ կարող են լինել՝ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերը: Այս ընդհանուր կանոնից կարելի է բացառություն նախատեսել նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման համար, որը կարող է բողոքարկվել նույն ատյանի դատարան, ով կայացրել է վերջնական դատական ակտը:

Երկրորդ՝ այս գործընթացի օբյեկտիվ անաչառությունն առավել տեսանելի կլինի, եթե ինքնավերահսկողության գործընթաց նախաձեռնի ոչ թե դատական ակտ կայացրած դատարանը, այլ դատական վարույթի կողմը՝ միջնորդություն կամ բողոք ներկայացնելով: Դատական ինքնավերահսկողության գործընթաց նախաձեռնող կողմերի միջնորդությունը կամ բողոքը պետք է քննարկվի օրենքով նախատեսված դատավարական ձևի շրջանակներում:

Երրորդ՝ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի ինքնավերահսկողության դեպքում կարելի է փոխառնել գերմանական մոդելը, որը պարունակում է դեկլուտիվ և ոչ դեկլուտիվ բողոքարկման տարրեր: Եթե դատավորը կարծում է, որ իր որոշման դեմ բերված բողոքը հիմնավոր չէ, ապա այն փոխանցում է վերադաս դատարան: Օրինակ՝ առաջին ատյանի դատարանն իր նախաձեռնությամբ որոշում է կայացնում կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին: Պաշտպանության կողմը որոշմանը ծանոթանալուց հետո բողոքը ներկայացնում է դատական ակտը կայացրած դատարանին (ոչ դեկլուտիվ բողոքարկում), ով ծանոթանալով բողոքում նշված փաստարկներին, կարող է վերացնել իր որոշումը: Եթե առաջին ատյանի դատարանը չի համաձայնվում բողոքում նշված փաստարկներին հետ, ապա բողոքը և այն քննելու համար անհրաժեշտ նյութերն օրենքի ուժով փոխանցում է բարձր ատյանի դատարան (դեկլուտիվ բողոքարկում):

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել՝

1. Գատական ակտերի բողոքարկման դեկլուտիվ ազդեցությունը պայմանավորված

է դատական ակտերի վերանայման օբյեկտիվության և անաշտության ապահովման պահանջով: Քրեական դատավարությունում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի (դատավճիռ, վարույթը կարճելու մասին որոշում) բողոքարկումը պետք է ունենա դեկլուտիվ ազդեցություն: Նշված կարգից բացառություն կարելի է նախատեսել նոր երևան եկան հանգամանքներով դատական ակտերի բողոքարկման համար:

2. Գատական համակարգի արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով օրենսդրությամբ կարելի է նախատեսել դատական ինքնավերահսկողության (ոչ դեկլուտիվ բողոքարկման) բացառիկ դեպքեր: Ընդ որում, դատական ինքնավերահսկողության օբյեկտ կարող են հանդիսանալ գործն ըստ էության չլուծող առանձին դատական ակտերը, իսկ նոր երևան եկած հանգամանքների դեպքում՝ նաև գործն ըստ էության լուծող ակտերը: Եթե դատարանը որոշում է, որ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտի դեմ բերված բողոքն անհիմն է, ապա օրենքի ուժով պարտավոր է բողոքը փոխանցել բարձր ատյանի դատարան:

1. Ֆրանսիական իրավունքում դեկլուտիվ բողոքարկման եղանակն անվանում են բողոքարկման ռեֆորմացիոն (լատիներեն՝ reformare) եղանակ, իսկ ոչ դեկլուտիվը՝ ռետրակտիոն (լատիներեն՝ retractare) եղանակ: **Валеев А.Т.** Обжалование и пересмотр судебных решений по уголовным делам. Монография. М., Юрлитинформ. 2016, с. 8.

2. **Головненков П., Спица Н.** Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Universitätsverlag Potsdam, 2012, р. 78.

3. Բողոքարկման ժամկետը բաց թողնելու և այն վերականգնելու մասին տես ՀՀ վճարելի դատարանը 26.12.2008թ. թիվ ԵԿԳ/0235/06/08 գործը:

4. **Стасюк И. В.** Последствия неисполнения судом процессуальных обязанностей. Арбитражный и гражданский процесс, 2011, N11. <http://www.center-bereg.ru/b4737.html>. (29.12.2016).

5. Քրեական դատավարությունում դատական ինքնավերահսկողության հասկացությունը, սահմանները և ձևերն առանձին համալիր ուսումնասիրության կարիք ունեն. սույն աշխատանքում դատական ինքնավերահսկողության բնորոշումը պայմանական է: Բանն այն է, որ առանձնացվում են ինքնավերահսկողության տարրեր ձևեր՝ ինքնաբացարկի միջնորդությունը, ինքնաբացարկը, կա-

յացվող դատական ակտը կողմերի հետ համաձայնեցնելը, դատաքննությունը վերսկսելը, կոլեգիալ կարգով գործերի քննության դեպքում՝ հատուկ կարծիք կազմելը և այլն, որոնք կարող են իրականացվել նաև դատարանի նախաձեռնությամբ: **Астафьев А. Ю.** Особенности самоконтроля судьи при рассмотрении уголовных дел. Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право. 2013, N9 (152). URL: <http://cyberleninka.ru> (04.01.2017).

6. **Зайцев И.** Самоконтроль суда первой инстанции в гражданском процессе. Российская юстиция. 1998, N12, с. 18, **Тришина Е. Г.** Самоконтроль как самостоятельный вид судебного контроля за качеством правосудия. Вестник СГАП. 1999, N1, с. 34-38, **Осокина Г. Л.** Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть. Учебное пособие. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002, **Кудрявцева Е.В.** Судебное решение в английском гражданском процессе. М., 1998, с. 120-129.

7. **Фойницкий И. Я.** Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. СПб., 1996, с. 525.

8. **Громов Н.А.** Вновь открывшиеся обстоятельства в уголовном процессе. М., Изд. Спарк, 1999. с. 174.

9. **Макаркин А. И.** Состязательность на предварительном следствии. Дисс. канд. юрид. наук. СПб., 2001, с. 135.

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ

ՊԱՅՔԱՐԻ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ

Անչափահասների հանցավորության կարևոր է, քանի որ անչափահասների հանցավորության միտումներից է կախված ընդհանուր հանցավորության ապագա վիճակը:

Ներկայումս անչափահասների հանցավոր և շեղվող վարքագծի կանխամարմնագրում հիմնական մասնագիտացված կառույցները ոստիկանության անչափահասների գործերով բաժանմունքներն են: Նշված ստորաբաժանումները հսկայածավալ, բարդ աշխատանքներ են կատարում անչափահասների կողմից կամ նրանց նկատմամբ կատարվող հանցագործությունների բացահայտման ու կանխարգելման ուղղությամբ¹: ՀՀ ոստիկանության նշված ստորաբաժանումները հաշվառման են վերցնում 11-14 տարեկան այն երեխաներին, ովքեր հանրորեն վտանգավոր արարք են կատարել: Ընդ որում, խոսքը ոչ միայն հանցանք կատարած անչափահասների մասին է: Հաշվառման են վերցվում նաև վարչական կամ այլ իրավախախտում կատարած, ալկոհոլային խմիչքներ չարաշահող, մինչև 16 տարեկան ինքնակամ ընտանիքը լքողները, հատուկ ուսումնադաստիարակչական հաստատություններն ինքնակամ լքողները, ուսումից չարամտորեն խուսափողները, մոլախաղերով, թափառաշրջիկությամբ կամ մուրացկանությամբ զբաղվողները, այլ հակահասարակական կյանք վարողները: Նշված անչափահասները հաշվառման են վերցվում մեկ տարի ժամկետով, որի ընթացքում նրանք լինում են ոստիկանների հսկողության տակ և նրանց հետ կանխարգելիչ բնույթի աշխատանքներ են տարվում:

Բացի վերը նշված մասնագիտացված կառույցներից, անչափահասների հանցավոր և շեղվող վարքագծի կանխարգելման գործունեություն են իրականացնում դպրոցները, այլ ուսումնական հաստատությունները, հասարակական կազմակերպությունները, համայնքային վերականգնողական կենտրոնները, սոցիալական աշխատողները, հոգեբանները, ման-

կավարժները:

Ոստիկանության նշված ստորաբաժանումները և մյուս կառույցները համագործակցում են միմյանց հետ:

Մեծ է համայնքային վերականգնողական կենտրոնների դերը²: Առկա են ոստիկանության համապատասխան ստորաբաժանումների և նշված կենտրոնների միջև արդյունավետ համագործակցության շատ օրինակներ: 2006թ-ին ստեղծվեց առաջին համայնքային վերականգնողական կենտրոնը Երևանում: Ներկայումս այդպիսի կենտրոններ են գործում Երևանում, Գյումրիում, Վանաձորում, Արավերդիում, Իջևանում, Ճամբարակում, Կապանում, Արտաշատում, Թալինում, Էջմիածնում, Սեծամորում և Աբովյանում:

Այսպիսով, առաջին անգամ ոստիկանությունում հայտնված, նվազ վտանգավորություն ունեցող իրավախախտում կատարած և կանխարգելիչ հաշվառման ենթակա երեխաներին ոստիկանությունը հնարավորություն է տալիս վերասոցիալականացվելու համայնքային վերականգնողական կենտրոններում: Ոստիկանը երեխայի և նրա ծնողի հետ համդիպում է ունենում, բացատրում է, որ գոյություն ունի նման կենտրոն, որը պատրաստ է աշխատել երեխայի հետ: Եթե ծնողը համաձայնում է՝ երեխան հաճախում է կենտրոն: Երեխայի հետ համդիպում է Վերականգնողական խորհուրդը, որի կազմում ընդգրկված են հոգեբան, մանկավարժ, սոցալաստող, համայնքից որևէ կանավոր: Խորհրդի առաջին նիստին ծնողը ևս ներկա է լինում: Երեխան բացատրում է, թե ինչու է կատարել իրավախախտումը, արդյոք գիտակցում է իր կատարած իրավախախտումը և թե ինչ վնաս է հասցրել: Կարծում ենք, ՀՎԿ-ների աշխատանքը կարող է իրոք դրական արդյունք տալ, որովհետև այստեղ երեխաների հետ աշխատում են սոցիալական աշխատողներ, հոգեբաններ, որոնք մասնագիտական պատշաճ և ամիրաժեշտ պատրաստվածություն ունեն:

Այնուամենայնիվ, անչափահասների հան-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ցավորության դեմ պայքարում կան մասնաշաղկապներ և թերացումներ, որոնք հանգում են հետևյալին:

Որոշ դեպքերում անչափահասին հաշվառման վերցնելը ձևական բնույթ է կրում. անչափահասին իրական օգնություն չի ցուցաբերվում, անչափահասի հետ համապատասխան մանկավարժական, հոգեբանական աշխատանք չի տարվում: Մինչդեռ անչափահասի հանցավոր և շեղվող վարքագծի կանխարգելման կարևոր միջոց կարող է լինել նրա նկատմամբ պատշաճ հսկողության սահմանում:

Կան որոշակի թերություններ անչափահասին պատժից պայմանականորեն վաղաժամկետ ազատելու, նրա պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու կամ նրա նկատմամբ դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու դեպքում: Այս դեպքերում անչափահասների հետ պետք է համապատասխան վերականգնողական, կանխարգելիչ աշխատանք իրականացվի: Բայց հաճախ համապատասխան մարմինների աշխատանքները սահմանափակվում են հսկողություն իրականացնելով՝ պարբերաբար ներկայանալ բաժանմունք, հայտնել բնակության վայրի փոփոխության մասին և այլն, իսկ որոշ դեպքերում իրական կանխարգելիչ, վերականգնողական աշխատանք չի տարվում:

Անչափահասների շեղվող կամ հանցավոր վարքագծի կանխարգելման դրական արդյունքը կախված է ոչ միայն անչափահասի հետ տարվող աշխատանքից: Անչափ կարևոր է ծնողների ներգրավվածությունը: Բայց որոշակի դեպքերում անչափահասների ծնողներն իրենց բարոյափոխության և առանձնահատկություններով, մանկավարժական գիտելիքների ցածր մակարդակի հետևանքով պատրաստ չեն այդ գործին աջակցելուն, և այդ դեպքերում համապատասխան աշխատանքներ պետք է տարվեն ծնողների հետ: Կարծում ենք ճիշտ կլիներ ուսուցանության համապատասխան ստորաբաժանումներին, ծնողների կողմից ոչ ադեկվատ վարքագիծ դրսևորելու, համագործակցությունից հրաժարվելու կամ երեխայի նկատմամբ բացասական ազդեցություն ունենալու դեպքում ծնողների հետ համապատասխան աշխատանքներ իրականացնել՝ դրան ներգրավելով մասնաշաղկապային վերականգնողական կենտրոնների աշխատակիցներին: Կարծում ենք, որ ծնողների մանկավարժական գիտելիքների

ցածր մակարդակը մեծ նշանակություն ունի անչափահասի բացասական ձևավորման համար, ուստի, համոզված ենք, որ ճիշտ կլիներ ծնողներին մանկավարժական տարրական գիտելիքներին հաղորդակից դարձնելուն ուղղված միջոցառումներ իրականացնել:

Հաջորդ կարևորագույն ինստիտուտը, որը շատ կարևոր տեղ է զբաղեցնում անչափահասի սոցիալիզացիայի ու նրա հանցավոր և շեղվող վարքագծի կանխարգելման առումով, դպրոցն է: Դպրոցում որոշ դեպքերում առկա է բացակայությունների նկատմամբ չարդարացված լոյալ վերաբերմունք: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ բացակայությունների և անչափահասների շեղվող վարքագծի միջև ուղիղ համեմատական կապ է առկա: Ուստի մեծ դեպքերում դպրոցի համապատասխան արձագանքը խիստ կարևոր և անհրաժեշտ է: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է վերանայել անհարգելի բացակայությունների նկատմամբ արձագանքի ձևերը: Ընդհատ կլիներ որոշակի հերթականությամբ պատասխանատվության միջոցներ նախատեսել և կիրառել: Մասնավորապես՝ նախագուշացում և գրույց երեխայի և նրա ծնողների հետ, այնուհետև կրկնվող անհարգելի բացակայությունների փաստի դեպքում այդ մասին ոստիկանության համապատասխան ստորաբաժանումներ տեղյակ պահել, որն էլ իր հերթին կնախագուշացնի երեխային և ծնողներին՝ մեծ վարքագիծը շարունակելու դեպքում երեխային հաշվառման վերցնելու մասին:

Վերջերս ներդրվել է «Դպրոցական տեսուչ» ծրագիրը, և որպես դրական միտում պատասխանատուները նշում են, որ դպրոցներում և դպրոցների տարածքներում աշակերտների իրավախախտումների, հանցագործությունների նվազում է արձանագրվում, որը դրական ցուցանիշ է, ուստի անհրաժեշտ է այս փորձը կատարելագործել և տարածել:

Անչափահասների հանցավորության կանխման արդյունավետության բարձրացմանը նպաստող գործոններից է մասնաշաղկապային ժամանակին հայտնաբերումը և համապատասխան աշխատանքներ իրականացնելը, որոնցում առկա բարոյափոխության մեթոդները, ընտանիքի անդամների վարքագծային առանձնահատկությունները անբարենպաստ քրեաբանական կանխատեսման հիմք են: Շատերը մինչև հանցանք կատարելն աչքի են ընկնում շեղվող վարքագծով, բայց նրանց

Կրիմինալոգիա

մի մասի հետ աշխատանք չի տարվում, նրանք դուրս են մնում հսկողությունից և կանխիչ, դաստիարակչական ներգործությունից: Բացի այդ, հանցավոր դիրքորոշումը մի օրում չի ձևավորվում ու դրսևորվում, դրան նախորդում են անձի վարքագծային որոշակի փոփոխություններ, ինչը նկատելու դեպքում անհրաժեշտ է համապատասխան աշխատանքներ իրականացնել: Ընդ որում, շեղվող վարքագծի հայտնաբերման դեպքերում տարվող աշխատանքներն այնպես պետք է իրականացվեն, որ անչափահասը որոշակի պատասխանատվություն զգա: Պետք է բավարար չափով կիրառվեն քաղաքացիաիրավական ու վարչական պատասխանատվության միջոցները. ավելի լավ է ենթարկել պատասխանատվության վարչաիրավական կամ քաղաքացիաիրավական կարգով, քան հետագայում ստիպված լինել պատժել հանցագործության համար:

Ձանձրույթն անչափահասների հանցավորությանը նպաստող գործոններից է⁵: Հետևաբար կարևոր կանխիչ նշանակություն կարող է ունենալ սոցիալ-մշակութային և վերականգնողական հաստատությունների ցանցի ընդլայնումը և դրանց մատչելիության ապահովումը:

Անչափահասների շեղվող և հանցավոր վարքագծի կանխման առումով մեծ նշանակություն ունի ՉԼՄ-ների, հատկապես հեռուստատեսության գործունեությունը: ՉԼՄ-ները, հատկապես հեռուստատեսությունը, հեշտույթային ձևավորում է դիրքորոշումներ, տեսածը կրկնելու ոչ կամային ձգտումներ: Հետագոտությունները ցույց են տալիս, որ մեկ ուրիշի վարքագծի պարբերաբար դիտարկումների արդյունքում, հատկապես այն դեպքերում, երբ այդ վարքագիծը հաջողության է հասցնում, ձևավորվում է ընդհանրական պատկերացում այն մասին, որ կրկնելու դեպքում այդ վարքագիծը հաջողություն կբերի⁶: Հետևաբար, ՉԼՄ-ների նկատմամբ անհրաժեշտ է որոշակի ժողովրդավարական գրաքննություն այն հաշվով, որ թույլ չտրվի անբարոյականության, բռնության, հանցավոր կյանքի ռոմանտիկայի ու գողական ժարգոնի տարածում⁷:

Ամբողջ աշխարհում կարևորվում է իրավախախտ անչափահասների նկատմամբ այլընտրանքային միջոցների կիրառումը, այսինքն՝ հանրոթեն վտանգավոր արարքի համար անչափահասին ոչ թե քրեական համա-

կարգի ամբողջ խստությամբ պատժելը, այլ նրա կողմից կատարված հանցագործության որդապատճառները բացահայտելը և վերականգնողական աշխատանքներ տանելով՝ դրանք վերացնելը:

Պետք է նշել, որ վերջին ժամանակներում ՀՀ-ում ավելի հաճախ է քննարկվում անչափահասների արդարադատության հատուկ համակարգի ստեղծման անհրաժեշտության հարցը՝ անչափահասների տարիքային, սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները հաշվի առնելով: Թեև Հայաստանի Հանրապետության քրեական, քրեական դատավարության, քրեակատարողական օրենսդրություններն առանձին նորմեր պարունակում են անչափահասների հանցավոր վարքագծին հակազդելու վերաբերյալ, սակայն միայն անչափահասների հատուկ արդարադատության համակարգի պարագայում է հնարավոր լիարժեք արձագանքել այս տարիքային խմբի ներկայացուցիչների կողմից կատարվող արարքներին: Այդ համակարգի առկայությունը ենթադրում է ոչ միայն նյութաիրավական հատուկ դրույթների առկայություն, այլև անչափահասների հետ շփման կարողություններ ունեցող, անչափահասների հոգեբանական առանձնահատկություններին ծանոթ փաստաբանների, դատախազների, դատավորների, քննիչների, ոստիկանների, քրեակատարողական հիմնարկի ներկայացուցիչների, պրոբացիոն ծառայության աշխատակիցների առկայություն և այլն:

Վերջին շրջանում հատուկ ուշադրություն է դարձվում անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատիժներին, ինչպես նաև անչափահաս դատապարտյալների կողմից պատիժ կրելու պայմաններին: Ուշադրության արժանի են նաև ազատագրված դատապարտված անչափահասների վերաօգյալականացման և ուղղման մի շարք հարցեր:

Անչափահասների հանցավորության կանխարգելման համար մեծ նշանակություն ունի նրանց նկատմամբ նշանակվող պատժի արդարացիությունը, և պատժի նշանակման ժամանակ անչափահասի որոշակի առանձնահատկությունները հաշվի առնելը:

Անհրաժեշտ է, որ պատիժ նշանակելիս հաշվի առնվեն անչափահասի հոգեբանական առանձնահատկությունները, կյանքի պայմանները: ՀՀ քր. օր-ի 90-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ անչափահասի նկատմամբ

ՀՈՒՆՎԱԸ - ՓԵՏՐՎԱԸ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

պատիժ նշանակելիս հաշվի են առնվում նրա կյանքի և դաստիարակության պայմանները, հոգեկանի զարգացման աստիճանը, առողջության վիճակը, այլ առանձնահատկությունները, ինչպես նաև նրա վրա այլ անձանց ազդեցությունը: Քրեական օրենսդրությունը նախատեսում է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ անչափահասներին քրեական պատասխանատվությունից ու պատժից ազատելու ինստիտուտը, բայց այն, ըստ էության, բավարար մակարդակով չի գործում: Մինչդեռ անչափահասների ռեցիդիվային հանցավորության կանխման առումով այն բավականին մեծ դեր կարող է ունենալ: Դրա համար անհրաժեշտ է միջոցառումներ իրականացնել նշված ինստիտուտի կիրառումն ընդլայնելու և դրա կիրառման գործուն մեխանիզմներ մշակելու համար:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագիծը, գործող օրենսգրքի մի շարք հիմնարար դրույթներում փոփոխություններ կատարելու հետ մեկտեղ, ուղղված է լինելու նաև պատժի համակարգի կատարելագործմանը՝ հատկապես անչափահասների քրեական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքում:

Ներկայումս ամբողջ աշխարհում նկատվող միտումներից մեկն է ազատագրվածն ու քրեական պատժին այլընտրանք հանդիսացող միջոցների ներդրումն ու կիրառումը: Հայտնի փաստ է, որ ոչ միշտ է ազատագրվումը նպաստում հանցանք կատարած անչափահասի ուղղմանը և նրա վերասոցիալականացմանը:

Անչափահասների քրեական պատասխանատվության և պատժի հարցերին անհրաժեշտ է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել: Ըստ առաջնահերթության՝ այս կատեգորիայի անձանց նկատմամբ քրեաիրավական մերգործության հիմնական տեսակները

պետք է համարել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները, պայմանական դատապարտումը և պատժը: Պատժի միջոցի ընտրության հիմքում նախևառաջ պետք է դրվեն անչափահաս հանցագործի անձը բնութագրող բարոյահոգեբանական, ֆիզիոլոգիական, սոցիալ-դերային առանձնահատկությունները, այլ ոչ թե օբյեկտիվ հանգամանքները՝ հանցագործության տեսակը, պատճառված վնասի չափը և այլն:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծով առաջարկվում է վերանայել անչափահասների նկատմամբ կիրառվող դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների քրեական գործող օրենսգրքով նախատեսված ցանկը՝ այն ընդլայնելու և ավելի հստակեցնելու համար:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծով նախատեսվում է սահմանափակել հանցանք կատարած անչափահասների նկատմամբ ազատագրվածն ձևով պատժ նշանակելու հնարավորությունները: Անչափահասի ազատագրվումը պետք է լինի պատժի ծայրահեղ միջոց, երբ ակնհայտ է, որ ոչ մի այլ պատժի միջոց չի կարող դրական արդյունք տալ:

Միաժամանակ այլընտրանքային պատժատեսակների ցանկի ընդլայնմամբ՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակների նշանակման ծավալներն էապես կնվազեն, կկատարելագործվեն քրեական պատասխանատվությունից ու պատժից ազատելու ինստիտուտները, կստեղծվեն հանցանք կատարած անձի ուղղման և վերասոցիալականացման նպատակի իրագործման արդյունավետության նախադրյալներ:

Վերը նշված միջոցառումները կարող են էապես բարձրացնել անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը:

1. **Գարուջյան Ա., Մարգարյան Ա., Առաքելյան Ս. և ուրիշներ** Անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում: Եր., 2010, էջ 87:

2. **Գարուջյան Ա., Մարգարյան Ա., Առաքելյան Ս. և ուրիշներ** Անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում: Եր., 2010, էջ 88:

3. **Աբրամովա Գ. Ս.** Возрастная психология. М., 2006, с. 566.

4. **Арзумян С. Д.** Психолого-кри-

минологическая теория становления личности правонарушителя. Ер., 2000, с. 186-187.

5. **Лунеев В.В.** Мотивация преступного поведения. М., 1991, с. 167.

6. **Шнайдер Г. Й.** Криминология. М., 1994, с. 311-312.

7. **Մերդրյան Ա., Թերզյան Ա., Սաստրյան Ե.** ՁԼՄ-ների դերը հասարակության գիտակցության ձևավորման գործում: Եր., 2013, էջ 25-26:

Դատական փորձագիտություն

Կարեն ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

Տնտեսագիտության թեկնածու,

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի

տնտեսագիտական և հաշվապահական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՃԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՊԱՏԱՆՆԵՎԱԴԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սնանկությունը, ըստ էության, պարտքային ճգնաժամի ծայրահեղ փուլն է, երբ կազմակերպությունն ի վիճակի չէ ժամանակին մարելու իր պարտավորություններն ու վերականգնելու վճարունակությունը՝ ակնկալվող եկամտի սեփական աղբյուրների հաշվին: Անվճարունակության հատկանիշները երևան հանելու համար անհրաժեշտ է, ըստ երևույթին, ժամանակագրական կարգով գնահատել կազմակերպության անընդհատ գործունեություն իրականացնելու հնարավորությունը:

Այդուհանդերձ, կազմակերպության անվճարունակության հատկանիշների դատահաշվապահական փորձաքննություն իրականացնելիս, ըստ մեր դիրքորոշման, հետազոտությունը պետք է սկսել է երկու ուղղություններով միաժամանակ՝

1) կազմակերպության պարտավորությունների՝ ըստ գործընկերների կամ ուղղությունների հետազոտություն,

2) եկամտի աղբյուրների և ֆինանսական հնարավորությունների հետազոտություն:

Իրականացվում է կազմակերպության հաշվեկշռի ընթացիկ և ոչ ընթացիկ պարտավորությունների հետազոտություն՝ դիտարկվող ժամանակահատվածների համար և առանձին գործընկերների կրեդիտորական պարտքերի մնացորդների բացահայտում. ստացված կանխավճարների գծով ըստ մարման, իսկ վարկերի և փոխա-

ռությունների գծով վճարման ժամանակացույցերի՝ մայր գումարների, տոկոսագումարների, ժամկետանց գումարների «համադրում» (դատահաշվապահական փորձաքննության ընդհանուր գիտական մեթոդ): Կազմակերպության «անձնական հաշվի քարտերի» (այսուհետ՝ ԱՀՔ), հաշվարկ-հաշվետվությունների, հարկային մարմնի ստուգման ակտերի հետազոտության արդյունքում՝ դուրս են բերվում հարկային պարտավորությունները, անհրաժեշտության դեպքում՝ իրականացնելով «նորմատիվ-իրավական կանոնակարգում» (դատահաշվապահական փորձաքննության միջոցառումներ), որից հետո կազմակերպության պարտավորությունները «կոնկրետացվում է» (դատահաշվապահական փորձաքննության ընդհանուր գիտական մեթոդ) ըստ կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածների (դատահաշվապահական փորձաքննության մեթոդներ - 7, էջ 10):

Իրականացվում է կազմակերպության հաշվեկշռի ընթացիկ և ոչ ընթացիկ ակտիվների հետազոտություն՝ դիտարկվող ժամանակահատվածների համար և առանձին գործընկերների դեբիտորական պարտքերի, տրված կանխավճարների մնացորդների գծով ըստ մարման, իսկ տրված փոխառությունների գծով վճարման ժամանակացույցերի՝ մայր գումարների, տոկոսագումարների, ժամկետանց գումարների «համադրում» ըստ կարճաժամ-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

կետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածների (4, Ֆինանսական հաշվետվությունների ներկայացում - կետ 65):

Կազմակերպության ֆինանսական հաշվետվությունների հետազոտման արդյունքում ժամանակագրական կարգով դուրս են բերվում՝ սեփական կապիտալի տարրերի, իրացումից հասույթի բաղադրիչների, դրանց գծով համախառն մարժայի փոփոխությունների շարժը, ինչպես նաև՝ ըստ տարիների հաշվեկշռի իրացվելության ցուցանիշները:

Ուսումնասիրվում է դեբիտորական և կրեդիտորական պարտքերի անհուսալի ճանաչման և հաշվարկման ուղղությամբ առկա պայմանագրերի կամ համաձայնագրերի կատարման ժամկետները, փոխադարձ նամակագրական և պաշտոնական փաստաթղթերը, պահուսաֆոնդերի ստեղծման և վարման ժամանակագրական հաշվարկները:

Արդյունքում կառուցելով կազմակերպության համար առկա, ինչպես նաև ստանձնելիք պարտավորությունների և դրանց համապատասխան մարման հնարավորությունների «պայմանական ժամանակացույց», հաշվի առնելով նաև այն համաձայնագրերը, որոնց կատարման արդյունքում կազմակերպությունը կարող է լրացուցիչ եկամտի աղբյուրներ ունենալ, հնարավոր է գնահատել ստեղծված անվճարումակության հատկանիշները, ինչպես նաև դրանց ստեղծման նախադրյալները:

Իսկ ստեղծված անվճարումակության՝ ֆինանսատնտեսական իրավիճակի, կազմակերպության ղեկավարների կամ պատասխանատու անձանց գործողությունների, ինչպես նաև պայմանադիր կողմերի իրենց պարտավորությունների չկատարման հետևանքների վերլուծությամբ, պատճառահետևանքային մոտեցումները դուրս են բերվում կառավարչական հաշվառման սկզբունքների (արտադրական հնարավորությունների գնահատման, ծախսային հոսքերի դասակարգման և հաշվառման, արտադրական ծախսումնե-

րի հաշվառման, արտադրանքի ինքնարժեքի կալկուլյացիայի, մարժինալ շահույթի հաշվառման և այլն) կիրառման արդյունավետությունն ուսումնասիրելով:

Գիտարկվող ժամանակահատվածի որևէ պահի դրությամբ ֆինանսական միջոցների բավարարությունը (վճարումակությունը) վերլուծության է ենթարկվում երկու ուղղությամբ. առաջին՝ դրամական միջոցների հոսքերի կառուցվածքի վերլուծություն (ուղղակի մեթոդ) և երկրորդ՝ դրամական միջոցների հոսքերի և ֆինանսական միջոցների փոխկապակցվածության վերլուծություն (անուղղակի մեթոդ) (6, էջ 18):

Դրամական միջոցների հոսքերի վերլուծության (ուղղակի ուղղության) պարագայում հետազոտվում են կազմակերպության ֆինանսական հաշվետվությունները, դուրս է բերվում դրամական միջոցների շարժը, ժամանակահատվածի պահի դրությամբ դրանց մնացորդը, ինչպես նաև դրանք համադրելով դրամարկղային և բանկային հաշիվներով գործառնությունների ու դրանց մնացորդների հետ, գնահատվում է կազմակերպության այդ պահին առկա պարտավորությունների մարման համար ֆինանսական միջոցների բավարարությունը կամ մարման հնարավորությունը:

Ֆինանսական միջոցների վերլուծության (անուղղակի ուղղության) պարագայում տնտեսագիտական գրականության մեջ առաջարկվում է ֆինանսական վիճակը գնահատել՝ օգտվելով շրջանառելիության (հաշվարկում մասնակցում է իրացումից հասույթը) և շահութաբերության (հաշվարկում մասնակցում է շահույթը) ցուցանիշներից: Հիմնականում առանձնացվում են իրացվելիության (լիկվիդայնության) և վճարումակության տնտեսագիտական կատեգորիաները, որոնք իմաստային առումով տարբերվում են համապատասխանաբար՝ պարտավորությունների մարման «պոտենցիալ հնարավորության» և դրանց «ժամանակին մարման» բնորոշումներով:

Դատական փորձագիտություն

Անուղղակիությունն իր տեղն ունի նաև ֆինանսական վիճակի այլ բնորոշումներում, ինչպես օրինակ՝ կապիտալի կառուցվածքը, գույքային դրությունը, ֆինանսական անկախությունն ու կայունությունը և այլն:

Հաշվապահական հաշվեկշռի բացակայության պարագայում՝ դիտարկվող տարիների շահութահարկի հաշվարկների 6-րդ «Ակտիվների և պարտավորությունների հաշվապահական հաշվեկշռային արժեքները և հարկային բազաները (հաշվետու տարվա վերջում)» աղյուսակի (3, կետ 51) տվյալների վերլուծության արդյունքում դուրս է բերվում ըստ ժամանակաշրջանների վերջի դրությամբ ենթադրաբար կամ պայմանական արագ իրացվելի ակտիվների և պարտավորությունների կառուցվածքը (այս անուղղակի հաշվարկում չեն ներառվում բյուջեի գծով և շահութաբաժինների գծով կրեդիտորական պարտքերը, ինչպես նաև սեփական կապիտալի տարրերը), իսկ դրանց տարբերությունը, քանի որ սկզբունքայնորեն չի բավարարում «զուտ ակտիվների» տնտեսագիտորեն սահմանմանը, իրենից ներկայացնում է այն պարտավորությունների մարման հնարավորությունը՝ «ազատ ակտիվները», որոնք չեն ներառվել կառուցվածքում, մասնավորապես՝ հարկային պարտավորությունների (6, էջ 74): Հարկային պարտավորությունների կուտակում արձանագրող տարվանից սկսած՝ նաև ըստ ԱՀՔ-ի հետազոտության արդյունքում դուրս բերված հարկային պարտավորությունների ժամանակաշրջանների վերջի արժեքները համադրելով «ազատ ակտիվների» արժեքների հետ, դիտարկվում է հարկային պարտավորությունների մարման հնարավորությունը (մասնակիորեն կամ ամբողջովին): Նշված անուղղակի եղանակով եթե «ազատ ակտիվների» արժեքներ որևէ ժամանակաշրջանի համար հնարավոր չէ դուրս բերել, ապա կիրառվում է կոնկրետ ժամանակաշրջանի համար, օրինակ՝ ԱՀՔ-ից դուրս բերված վերջին ամսաթվի դրությամբ տվյալ հաշվետու

տարին ընդգրկող ժամանակահատվածի իրացումից հասույթի և նախորդ ժամանակաշրջանների հաշվարկներից դուրս բերված «համախառն մարժայի» իրացումից հասույթի նկատմամբ նվազագույն տոկոսային արժեքի արտադրայի հաշվարկի եղանակը (2, հոդված 3): Այսինքն՝ «ազատ ակտիվների» արժեքի փոխարեն վերցվում է նվազագույն համամասնությամբ հաշվարկված ակնկալվող «ֆինանսական արդյունք» կամ ընդհանուր առմամբ՝ դրամական միջոցների ներհոսք ունենալու հնարավորություն:

Այլ մոտեցմամբ՝ կիրառվում է «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված՝ «համախառն եկամտի մեջ 25 տոկոս հաշվարկային հարկվող շահույթի» (1, հոդված 22) անուղղակի հաշվարկման եղանակը, որը սակայն, վերը նշված եղանակի կիրառման հնարավորության պարագայում, արդյունավետության տեսակետից կարող է նպատակահարմար չհամարվել:

Ինչպես նաև պարզեցված հարկման դաշտում աշխատող առևտրային կազմակերպությունների կողմից՝ շրջանառության հարկին, ինչպես նաև հաստատագրված և արտոնագրային վճարներին վերաբերող օրենսդրությանը համապատասխան, հաշվարկված հարկի գումարի մեջ համապատասխանաբար՝ շահութահարկի հաշվարկային մեծությունը 40%, իսկ ԱԱՀ-ի հաշվարկային մեծությունը՝ 60% ընդունելու պարագայում, նույնպես մեխանիզմներ է կիրառվում իրացումից հասույթից ֆինանսական արդյունք դուրս բերելու հետ կապված:

Այնուամենայնիվ, «անուղղակի» եղանակներով իրականացվող հաշվարկների արդյունավետությունը կազմակերպության պարտավորությունների ըստ «ժամանակի պահին» մարման հնարավորությունների վերլուծության առումով, գործնականում բավականին ցածր է: Պատճառահետևանքային իրադրություններից առանձնացվում են հետևյալները.

Առաջին՝ կազմակերպության սեփականության գույքային իրավիճակների՝ հաշվեկշռային կամ մնացորդային արժեք-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ների ճիշտ գնահատման (վերագնահատման) կամ արժևորման սկզբունքները՝ կապված առանձին միավորների շուկայական, իրական կամ լիկվիդային արժեքներով գնահատումների հետ: ՀՀ-ում գործող իրավական ակտերի և միջազգային ստանդարտների համաձայն՝ անշարժ գույքի գնահատումն իրականացվում է դասական երեք մեթոդով՝ ա) ծախսային, բ) համեմատական, գ) եկամտային (5):

Ծախսային մեթոդով գնահատման ժամանակ հաշվի են առնվում գույքի ստեղծման համար կատարված բոլոր ծախսերը, այդ թվում՝ ձեռքբերման հետ կապված ծախսերը և նվազեցվում մաշվածության չափով: Այս պարագայում հարկ է նշել, որ մաշվածությունը լինում է երեք տեսակի՝ ֆիզիկական, գործառնական և արտաքին (տնտեսական): Ֆիզիկական մաշվածությունը կապված է շինության շահագործման հետ, գործառնականը՝ հիմնականում տվյալ շինության ժամանակակից պահանջներին չհամապատասխանելու հետ, իսկ տնտեսական, կամ որ նույնն է, արտաքին մաշվածությունը կապված է տվյալ տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի հետ:

Համեմատական մեթոդով գնահատման շրջանակներում գնահատողն անշարժ գույքը համեմատում է վաճառված կամ վաճառահանված նմանատիպ անշարժ գույքի հետ և կատարում է համապատասխան ճշգրտումներ՝ կախված գույքերի հնարավոր տարբերություններից:

Եկամտային մեթոդով գնահատման

ժամանակ անշարժ գույքի արժեքը որոշվում է՝ ելնելով նրանից, թե որքան եկամուտ այն կբերի սեփականատիրոջը: Հարկ է նշել, որ անշարժ գույքից ստացվող եկամուտը հիմնականում այն վարձակալությամբ հանձնելուց ստացվող եկամուտն է, և այն չպետք է շփոթել տվյալ տարածքում իրականացվող գործունեությունից՝ բիզնեսից ստացվող եկամտի հետ:

Երկրորդ՝ կազմակերպության հաշվետվականության խաթարման կամ տեղեկատվության ոչ օրբեկտիվ և սխալ ներկայացման (օրինակ՝ շահութահարկի հաշվարկի 6-րդ աղյուսակի ցուցանիշները, որոնք կազմակերպության կողմից ներկայացվող զուտ տեղեկատվական բնույթի են), ինչպես և ներկայացվող փաստաթղթերի անբավարարության արդյունքում ձևավորվող ոչ իրատեսական ելակետերի հիման վրա իրականացված վերլուծությունն է:

«Անուղղակի» եղանակներով իրականացվող հաշվարկների պարագայում փորձաքննություն նախաձեռնողի կողմից առաջադրված հարցադրումներն իրենց հատակ և ամբողջական պատասխանները փորձագետի կողմից տրված եզրակացությամբ չեն ստանում: Հետևաբար նպատակահարմար է նախաձեռնողի կողմից դատահաշվապահական փորձաքննության համար ապահովել անհրաժեշտ ելակետային տվյալներ՝ դրամական միջոցների հոսքերի կառուցվածքի վերլուծության (ուղղակի ուղղության) կիրառական մեթոդաբանությամբ իրատեսական արդյունք ակնկալելու համար:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենք:
2. «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենք:
3. ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ 22 հունվարի 2014թ. N 18-Ն հրաման «Ռեզիդենտների շահութահարկի հաշվարկի ձևը և դրա լրացման կարգը հաստատելու մասին»:
4. ՀՀ կառավարության 11 մարտի 2010թ. N 235-Ն որոշում «Ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտները և միջազգային ստանդարտների ուղեցույցները

հարապարակելու մասին»:

5. «ՀՀ-ում անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտ»:
6. *Жулега И.А.* "Методология анализа финансового состояния предприятия". (Монография) 2006г.
7. *Шнак Н.М.* "Судебная бухгалтерия": учеб. пособие / -КубГАУ, 2016, с. 140.

Նարինե ՍԻՐԱԴԵՂՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»

ՊՈԱԿ-ի հոգեբանական փորձաքննությունների

բաժնի փորձագետ

ԵՐԵՆԱՅԻ ԲՆԱԿՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԻ ԴԱՐՉԱԲԱՆՄԱՆ

ՈՒՂՂՎԱԾ ԴԱՏԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ

ԱՌԱՆՁԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ներկայումս հայ հասարակության համար կարևորագույն խնդիր է ամուսնալուծությունների թվի աճման միտումը: Ամուսնալուծությունն ազդում է ընտանիքի բոլոր անդամների և հատկապես երեխաների հոգեվիճակի ու վարքի, նրանց հետագա զարգացման վրա: Մի շարք հեղինակներ (Ջ.Ֆրոյդ, Դ.Վինիկոտ, Մ.Կլայն, Դ.Բոուլբի) իրենց կողմից առաջ քաշված տեսություններում (հոգեվերլուծություն¹, օբյեկտիվ հարաբերությունների տեսություն² և այլն) առանձնահատուկ տեղ են հատկացրել երեխայի և ծնողների (կամ ծնողներին փոխարինող անձանց) միջև ձևավորված կապի, երեխայի կյանքում ծնողների դերի կարևորության հարցերին՝ որպես նրա անձի ձևավորման առանցքային պայման: Վերը նշված տեսությունների հիմնական գաղափարն այն է, որ երեխայի կարևորագույն պահանջներն են հանձնումները, որոնք պարբերաբար չեն բավարարվում, կարող են հետագայում հիմք հանդիսանալ բնավորության խանգարումների, նկրողների, հոգեստամատիկ, ինչպես նաև սոմատիկ հիվանդությունների զարգացման համար:

Ըստ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի՝ յուրաքանչյուր երեխա ունի ընտանիքում ապրելու և դաստիարակվելու, իր ծնողներին ճանաչելու, նրանց հոգատարությանն արժանանալու (որքան դա հնարավոր է), նրանց հետ հա-

մատեղ ապրելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կարող է հակասել երեխայի շահերին: Երեխան ունի նաև իր ծնողներից դաստիարակություն ստանալու, նրա շահերի ապահովության, համակողմանի զարգացման, նրա մարդկային արժանապատվությունը հարգելու, ինչպես նաև ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմաններ ունենալու իրավունք:

Այն դեպքում, երբ ծնողների միջև համատեղ ապրելու, երեխայի դաստիարակության, ինչպես նաև վերջինիս բնակության վայրի վերաբերյալ առկա են անհամաձայնություններ, ապա տվյալ հարցը կարող է կարգավորվել ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով՝ ամուսինների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում դատարանը պարտավոր է որոշել, թե ամուսնալուծությունից հետո ծնողներից ում հետ պետք է ապրեն երեխաները³: Նախևառաջ անհրաժեշտ է նշել, որ այն դեպքերում, երբ ծնողներից մեկը հոգեպես հիվանդ է, տառապում է ալկոհոլիզմով կամ թմրամոլությամբ, վարում է հակասոցիալական կյանք, ապա չի պահանջվում հատուկ հոգեբանական գիտելիքներ երեխայի բնակության վայրի հարցը, ինչպես նաև երեխայի դաստիարակության հարցում ծնողի մասնակցության հերթականու-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՎԵՍՏԻՄԵՆՏ

Դատական փորձագիտություն

թյունը որոշելու համար⁴: Իսկ այն դեպքերում, երբ ծնողների մոտ առկա չէ հակասոցիալական վարք, ծնողներն օրինապահ են, սակայն առաջացած ընտանեկան կոնֆլիկտի հետևանքով չեն կարողանում կարգավորել իրենց հարաբերությունները, իրենց շփումը երեխայի հետ, անհրաժեշտ են լինում հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ: Այս պարագայում առաջացած հարցերի պարզաբանման նպատակով նշանակվում է դատահոգեբանական փորձաքննություն, որը, նախևառաջ, կարևորվում է այն հանգամանքով, որ հարցին մոտենում է բազմապլանային մակարդակով՝ հիմքում ունենալով երեխայի՝ որքան հնարավոր է առողջ և զարգացման համար բարենպաստ պայմաններում բնակվելու, որպես անձ զարգանալու և ձևավորվելու գլխավոր հարցը⁵:

Հարկ է նշել, որ երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննությունների օբյեկտ են հանդիսանում դատական հայցի մասնակիցների անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները, նրանց հոգեկան վիճակը, ընտանեկան հարաբերությունների առանձնահատկությունները, երեխայի կողմից ստեղծված իրավիճակի առանձնահատկությունները հասկանալու և իր հարաբերությունների, հետաքրքրությունների, սովորությունների համակարգին համապատասխան որոշում կայացնելու ընդունակությունը, ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց ազդեցությունը երեխայի ներաշխարհ՝ երեխայի՝ որպես անձ կայացման հարցում⁶:

Իսկ խնդիրները, որոնք կարող են առաջանալ վերոնշյալ դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում, հետևյալն են՝

1. երեխայի և նրա ծնողների անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների, երեխայի հոգեկան վիճակի

և հետազոտում,

2. յուրաքանչյուր ծնողի արժեքների և հարաբերությունների համակարգի, դաստիարակության ոճի ուսումնասիրություն,

3. միջանձնային հարաբերությունների համակարգի և ստեղծված իրավիճակի ուսումնասիրություն,

4. երեխայի հոգեկան և անձնային զարգացման կանխատեսում՝ հաշվի առնելով ծնողների և մյուս հարազատների ու մտերիմների հետ (օրինակ՝ տատիկների, պապիկների, ծնողների նոր ամուսինների հետ և այլն) շփման տարբեր պայմանները⁷:

Երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննության որոշմամբ առաջադրված հարցերին օբյեկտիվ և բազմակողմանի պատասխանելու համար անհրաժեշտ է հետազոտել ոչ միայն երեխային (որպես կենտրոնական մարմին), այլ նաև նրա ծնողներին, քանի որ խնդիր է առաջացել որոշել ծնողներից մեկի հետ երեխայի մշտական բնակության վայրի, երեխայի դաստիարակության հարցում առանձին ապրող ծնողի պարտադիր մասնակցության, երեխայի հետ շփման սահմանափակման կամ արգելքի վերաբերյալ հարցերը: Այլ պայմաններում, օրինակ, միայն երեխայի կամ միայն ծնողներից մեկի կամ երեխայի և ծնողներից մեկի հետազոտության դեպքում փորձագետը հնարավորություն չի ունենում որոշել ծնողի կամ նրան փոխարինող անձի կողմից երեխայի վրա դրական կամ բացասական ազդեցության մակարդակը, գնահատել ստեղծված իրավիճակը: Վերոնշյալի վերաբերյալ հատկապես անհրաժեշտ է ընդգծել այն կարևոր հանգամանքը, որ երեխան և երկու ծնողները միաժամանակ ներկայանան փորձաքննության, որպեսզի փորձագետը հնարավորություն ունենա դիտել ինչպես երեխայի և ծնողների, այնպես էլ ծնողների

Դատական փորձագիտություն

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

98

միջև հարաբերությունների դիմամիկան, քանի որ նման դեպքերում կողմերի դիրքորոշումները, որպես կանոն, հակասական են, արտացոլում են նրանցից յուրաքանչյուրի շահը: Որոշ հեղինակներ կարծիք են հայտնում այն մասին, որ երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքում գտնվող երեխաների հետ փորձագիտական գրույցի ընթացքում նպատակահարմար չէ խոսել երեխայի համար հոգետրավմատիկ թեմաների մասին. նախևառաջ ցանկացած հարց, որը վերաբերում է երեխայի ծնողների միջև հարաբերություններին, երեխայի համար հանդիսանում է հոգետրավմատիկ (հատկապես այն դեպքերում, երբ նրանց միջև առկա է սուր կոնֆլիկտ), քանի որ այն անդրադառնում է նրա հարաբերությունների սեփական համակարգին: Եվ այդ հանգամանքը կամա, թե ակամա անհրաժեշտություն է առաջացնում գնահատական տալ ինչպես կոնֆլիկտային իրավիճակին, այնպես էլ կողմերից յուրաքանչյուրին, իսկ անձն այդ տարիքում դեռևս հնարավորություն չունի վերոնշյալին օբյեկտիվ գնահատական տալ: Այնուհետև հեղինակները նշում են այն հանգամանքը, որ երեխան ինքը գտնվում է տվյալ իրավիճակում, կոնֆլիկտային իրավիճակն առկա է նրա համար կարևոր անձանց միջև: Բացի այդ, երեխան հասկանում և զգում է, որ ինքը տվյալ իրավիճակում հանդիսանում է իր ծնողների միջև առաջացած կոնֆլիկտի առանցքը, սակայն նա դեռևս չի կարողանում հասկանալ, թե ինչու է դա տեղի ունենում, որը կարող է հանգեցնել մեղքի զգացման առաջացմանը, որն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել երեխայի մոտ հոգեբանական խնդիրների ձևավորմանը⁸:

Երեխայի բնակության և դաստիա-

րակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում փորձագետից պահանջվում է նաև յուրաքանչյուր դեպքին նորովի և անհատական մոտեցում ցուցաբերել՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր երեխայի կյանքի պատմությունը, դաստիարակության ոճը, նրա անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները և մի շարք այլ հանգամանքներ, որոնք էական ազդեցություն կարող են ունենալ երեխայի վարքի, նրա անձի ձևավորման վրա⁹:

Այսպիսով, երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում փորձագետի առջև դրված խնդիրներին անհրաժեշտ է համակարգային մոտեցում ցուցաբերել՝ ուսումնասիրելով ինչպես ծնողների (նրանց փոխարինող անձանց) և երեխաների անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները, նրանց վարքը, հոգեվիճակը, այնպես էլ ծնողների և երեխայի փոխհարաբերությունները, նրանց հարաբերությունների ոճը, արժեհամակարգը:

Անդրադառնալով վերոնշյալին՝ հարկ է նաև նշել, որ հայկական ընտանիքներում առանձնահատուկ դեր է հատկացվում նաև երեխայի դաստիարակության հարցում նրա տատիկների և պապիկների դերին և որոշ դեպքերում՝ տվյալ ընտանիքի առանձնահատկություններով պայմանավորված, վերջիններս առավել ներգրավված են լինում երեխայի դաստիարակության հարցին, քան ծնողները, ինչին նույնպես անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում: Այսպիսով, հետազոտվող իրավիճակի վերլուծությանից հայտնի է դառնում, որ հայցվոր Ա.Ա.-ն 2004թ. փաստացի ամուսնալուծարանից հարաբերությունների մեջ է մտել պատասխանող Լ.Ա.-ի հետ, համատեղ ամուսնա-

Դատական փորձագիտություն

կան կյանքի ընթացքում նրանք ունեցել են երկու երեխա՝ որդին՝ Հ.Ա. (ծնվ. 2004թ.) և դուստրը՝ Մ.Ա. (ծնվ. 2011թ.): Պատասխանող Լ.Ա.-ն իր կամքով՝ ծնողների օժանդակությամբ, 2014թ. հեռացել է հայցվորի բնակարանից՝ որդուն թողնելով հայցվորի մոտ, իսկ դստերը տարել է իր հետ, որից հետո հայցվորին և նրա ծնողներին չի թույլատրում տեսակցել նրան, զբաղվել նրա խնամքով և դաստիարակությամբ: Հայցվորի պահանջն է՝ թույլատրել իրեն և իր ծնողներին անարգել տեսակցել իր դստերը, զբաղվել նրա խնամքով և դաստիարակությամբ: Հարկ է նշել, որ Ա.Ա.-ն և Լ.Ա.-ն համատեղ ամուսնական կյանքում ունեցել են տարածաշրջանային, վերջինս իրենց ընտանեկան կոնֆլիկտները բացատրել է ամուսնու մոր կողմից իր և ամուսնու ընտանեկան հարաբերություններին միջամտելու հանգամանքով, Ա.Ա.-ի մեկնաբանությամբ իրենց կոնֆլիկտների հիմնական պատճառը Լ.Ա.-ի կողմից իր նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքն է եղել, 2015թ. հայցվորը դարձյալ ամուսնացել է, այժմ բնակվում է իր կնոջ, նրա երկու երեխաների և իրենց համատեղ ամուսնական կյանքի ընթացքում ունեցած որդու հետ, հաճախ այցելում է հայրական տուն և շփվում է որդու՝ Հ.Ա.-ի հետ:

Կատարված փորձաքննությամբ պարզ է դարձել, որ Հ.Ա.-ն առավել արտահայտված հուզական կապվածություն ունի հայրական պապիկի հետ, կապված է նաև հայրական տատիկի հետ, ծնողների նկատմամբ ունի մերժողական վերաբերմունք, իրեն զգում է նրանց կողմից լքված, մոր՝ Լ.Ա.-ի նկատմամբ ունի արտահայտված բացասական վերաբերմունք, որը պայմանավորված է Լ.Ա.-ի հետ վերջին երկու տարիների ընթացքում սակավ շփումով, մոր կողմից իրեն լքված և մերժված զգալու, ինչպես նաև դեռահասության տարիքին բնորոշ առանձնահատկություններով պայմա-

նավորված ստեղծված կոնֆլիկտային իրավիճակն առավել սուր ընկալելու հանգամանքներով:

Հայրական պապիկի հետ Հ.Ա.-ի հուզական արտահայտված կապվածության, ինչպես նաև ծնողների նկատմամբ մերժողական վերաբերմունքի, մոր նկատմամբ բացասական վերաբերմունքի պայմաններում առավել նպատակահարմար է համարվել Հ.Ա.-ի բնակությունը հայրական պապիկի հետ, քանի որ դեռևս Հ.Ա.-ն չի վերականգնել իր հուզական կապվածությունը մոր հետ, առանց հայրական պապիկի ներկայության հոր՝ Ա.Ա.-ի հետ Հ.Ա.-ի բնակությունը նպատակահարմար չէ: Փորձագետի կողմից եզրակացվել է, որ Հ.Ա.-ի՝ մոր հետ բնակվելու հնարավոր որոշում կայացնելու պարագայում խիստ անհրաժեշտ է Հ.Ա.-ին նախապես պատրաստել, այդ թվում նաև հոգեբանական աշխատանքի միջոցով՝ հնարավոր սթրեսներից խուսափելու նպատակով:

Կարևոր ենք համարում նաև նշել, որ երեխաների դաստիարակության իրավունքի և նրանց բնակության վայրի որոշման հարցերի վերաբերյալ նշանակված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում նշանակալի հոգեբանական առանձնահատկությունների և սոցիալ-հոգեբանական երևույթների փորձաքննությունը կրում է ոչ միայն ռետրոսպեկտիվ, այլև կանխատեսող բնույթ, քանի որ արդյունքում որոշվում է ծնողներից առանձին ապրող երեխայի հոգեկան վիճակի վրա բացասական (կամ դրական) ազդեցության հնարավորությունը, երեխայի անձի զարգացումը¹⁰: Այս հանգամանքը հատկապես ընդգծում է երեխաների դաստիարակության իրավունքի և նրանց բնակության վայրի որոշման հարցերի վերաբերյալ նշանակվող դատահոգեբանական փորձաքննությունների կարևորությունը:

Անդրադառնալով երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի

Դատական փորձագիտություն

պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննության դեպքում փորձագետին առաջադրված հարցերին՝ հարկ է նշել, որ ըստ Վ.Վ.Նազակի՝ դատահոգեբանական փորձաքննությունների տվյալ ենթատեսակի դեպքում ստանդարտ հարցեր որպես այդպիսին առկա չեն, քանի որ խիստ տարատեսակ և բազմաբնույթ է յուրաքանչյուր նոր դեպք¹¹:

Իսկ որոշ հեղինակներ, այնուամենայնիվ, առանձնացնում են մի շարք հարցեր, որոնք կարող են վերոնշյալ դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում առաջադրվել հոգեբանփորձագետին: Այդ հարցերը հետևյալն են՝

- ինչպիսին է երեխայի հոգեկան զարգացման մակարդակը և նրա զարգացման առանձնահատկությունները,

- ինչպիսին են երեխայի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները,

- ինչպիսին են երեխայի հարաբերությունների բնույթը ծնողների, ընտանեկան կոնֆլիկտի այլ մասնակիցների (տատիկներ, պապիկներ, ընտանիքի այլ անդամներ) հետ,

- դրսևորվում են, արդյոք, երեխայի մոտ բացասական հուզական վիճակներ՝ պայմանավորված երկարատև ընտանեկան կոնֆլիկտով¹²:

Երեխաների դաստիարակության իրավունքի և նրանց բնակության վայրի որոշման հարցերի վերաբերյալ նշանակված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում ծնողներին վերաբերվող հարցերը կարող են լինել հետևյալը.

- ինչպիսին են հոր (մոր) անհատական հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունները,

- ինչպիսին են հոր (մոր) ծնողական դիրքորոշումները, արժեքների համակարգը, հոգեբանական վերաբերմունքը երեխայի նկատմամբ,

- կարող են արդյոք հոր (մոր, այլ փաստացի դաստիարակի) անհատական հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունները բացասական ազդեցություն ունենալ երեխայի հոգեվիճակի, հոգեկան ու անձնային զարգացման վրա⁹:

Անհրաժեշտ է նշել, որ այն դեպքում, երբ գործի նյութերում առկա է տեղեկություն այն մասին, որ ծնողը տառապում է հոգեկան հիվանդությամբ կամ նյարդաբանական կամ ծանր սոմատիկ հիվանդությամբ, դրսևորում է ոչ ադեկվատ վարք, կատարել է ինքնասպանության փորձեր, ապա անհրաժեշտ է նշանակել դատահոգեբանական-դատահոգեբուժական համալիր փորձաքննություն¹³:

Երեխայի դաստիարակության իրավունքի և նրա բնակության վայրի որոշման հարցերի վերաբերյալ նշանակված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում անհրաժեշտ է նաև անդրադառնալ երեխայի տարիքային առանձնահատկություններին՝ ուշադրություն դարձնելով «երեխա» կատեգորիային: ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխա է համարվում տասնութ տարին չլրացած անձը: Իսկ ըստ նույն օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերի՝ տասը տարին լրացած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր է՝ կապված ծնողներից որևէ մեկի հետ ապրելու, հարազատների հետ շփվելու և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում: Սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տասը տարին լրացած երեխայի վերաբերյալ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կամ դատարանը կարող են որոշում ընդունել միայն նրա համաձայնությամբ¹⁴:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ պետք է նաև հատուկ ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որպեսզի օրենքով սահմանված կարգը չօգտագործվի որպես միջոց ծնողների սեփական կարծի-

քը երեխայի դեմ շահարկելու միջոց, և այստեղ հատկապես կարևորվում է դատահոգեբանական փորձաքննության անհրաժեշտությունը, քանի որ հոգեբան-փորձագետը մանատիպ դեպքերում պետք է հմտորեն տարանջատի ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց, ինչպես նաև ստեղծված հանգամանքների ազդեցությունը 10 տարին լրացած երեխայի անձի, նրա կողմից որոշման կայացման վրա: Այսպիսով, Ն.Հ-ն երեխայի բնակության վայրը որոշելու պահանջի մասին հայցով դիմել է դատարան: Հարկ է նշել, որ Ն.Հ-ն և Մ.Շ-ն 2002 թվականից գտնվել են փաստացի ամուսնական հարաբերությունների մեջ, համատեղ կյանքի ընթացքում նրանք ունեցել են մեկ որդի՝ 2003 թվականին ծնված Ա.Շ-ն, որի նկատմամբ պատասխանողը ճանաչել է իր հայրությունը: Հայցվորի և պատասխանողի հարաբերություններն աստիճանաբար դարձել են կոնֆլիկտային, ինչի արդյունքում վերջիններս սկսել են առանձին բնակվել, նրանց որդին՝ Ա.Շ-ն, մշտապես ներկա է գտնվել ծնողների կոնֆլիկտներին, նա այժմ մշտապես բնակվում է հայրական տատիկի և պապիկի հետ, հայրը պարբերաբար մեկնում է Ռ.Գ.: Ա.Շ-ի վերաբերմունքը մոր նկատմամբ աստիճանաբար սկսել է դառնալ կոպիտ, երբեմն նաև ագրեսիվ, փորձագիտական գրույցի ընթացքում Ա.Շ-ն նույնիսկ նշել է, որ այլևս չի ցանկանում տեսնել մորը՝ շեշտադրելով, որ իրեն տհաճ է, երբ իր մայրը շփվում է իր դարձկներների կամ նրանց ծնողների հետ:

Հարկ է նշել, որ փորձագիտական գրույցի ընթացքում Ա.Շ-ն մոր նկատմամբ թույլ է տվել հանդուգն վարք, խոսքի անհարգալից տոն և արհամարհական վերաբերմունք, բացասաբար է արտահայտվել նաև մայրական տատիկի ու պապիկի և առհասարակ մոր հետ կապ ունեցող ցանկացած անձի նկատմամբ՝ երբեմն պատճառաբանելով, որ

վերջիններս անհարգալից են վերաբերվել իր հորը՝ չնշելով վարքի նման դրսևորումների որևէ օրինակ: Կարևոր ենք համարում նշել, որ ըստ հոգեբանական փորձարարական հետազոտության արդյունքների՝ Ա.Շ-ի մոտ բացահայտվել է հուզական կապվածություն մոր հետ, ինչը հակասում է նրա վարքին և վերաբերմունքին, որը վկայում է Ա.Շ-ի վարքի ոչ ինքնաբերական լինելու և ներշնչանքի միջոցով ազդեցության դրսևորումների մասին, այդ մասին է խոսում նաև մոր կողմից որպես այդպիսին բացասական քայլերի բացակայությունը: Չնայած հոր այն պնդմանը, որ Ա.Շ-ն ինքնուրույն է որոշում կայացրել, վերջինս արտահայտել է այնպիսի մտքեր և տեսակետներ, որոնք գոհացրել են հորը կամ համընկել նրա դիրքորոշումների հետ: Այսպիսով, Ա.Շ-ի վերաբերմունքը մոր և մոր հետ կապված անձանց նկատմամբ նույնական է հոր վերաբերմունքի հետ: Հարկ է նշել, որ Մ.Շ-ն պարբերաբար մեկնել է Ռ.Գ.՝ արտագնա աշխատանքի, Ա.Շ-ի խնամքով և դաստիարակությամբ հիմնականում զբաղվել են վերջինիս հայրական տատիկը և պապիկը, որոնք ևս կոնֆլիկտային հարաբերությունների մեջ են Ն.Հ-ի հետ, ինչը ևս կարող է էական ազդեցություն ունենալ մոր նկատմամբ Ա.Շ-ի մերժողական վերաբերմունքի ձևավորման հարցում, Ա.Շ-ի վերաբերմունքը հոր նկատմամբ դրական է, քննադատությունից զուրկ, ինչը պայմանավորված է հոր ազդեցությամբ, իսկ նրա վերաբերմունքը մոր նկատմամբ միանշանակ և ինքնաբերական չէ, ունի թաքնված դրական վերաբերմունք, սակայն ցուցաբերում է մերժողական վարք, ինչը պայմանավորված է հոր ազդեցությամբ:

Փորձագետի կողմից ստեղծված իրադրությունում Ա.Շ-ի հոգեկան առողջության, հուզական վիճակի և սոցիալ-հոգեբանական զարգացման առումով առավել նպատակահարմար է համարվել նրա մոր հետ բնակվելը, ինչի

Դատական փորձագիտություն

հետևանքով վերջինս կարող է ազատվել հոր (հնարավոր է նաև հայրական տատիկի և պապիկի) կողմից բացասական հոգեբանական ազդեցությունից: Միաժամանակ փորձագետի կողմից նշվել է, որ մոր մոտ տեղափոխվելը կարող է լուրջ սթրեսի պատճառ հանդիսանալ Ա.Շ-ի համար, եթե մինչ այդ նա չձեռքազատվի հոր (նաև հայրական տատիկի և պապիկի) ազդեցությունից, իսկ վերջիններիս ազդեցությունից ազատվելու համար հնարավոր միջամտություններն են համարվել հոգեբանական թերապևտիկ աշխատանքը, հոր (նաև հայրական տատիկի և պապիկի) հետ շփման ժամանակավոր դադարումը, նրանց կողմից Ա.Շ-ի նկատմամբ ազդեցության դադարեցումը:

Հաշվի առնելով Ա.Շ-ի տարիքային առանձնահատկությունները, վարքի վերը նշված փոփոխությունները, հոգեբանական փորձարարական հետազոտությամբ ստացված տեղեկությունները՝ հարկ է նշել, որ մոր նկատմամբ հակասական դրսևորումներով արտահայտված ամբիվալենտ (երկակի) զգացումները, պարբերաբար ծնողների կոնֆլիկտներին խիստ ներգրավված լինելն էապես ազդում են Ա.Շ-ի հոգեկան և բարոյական զարգացման վրա, ծնողների միջև կոնֆլիկտային հարաբերությունները և հոր կողմից մանիպուլյատիվ վարքով և ներշնչանքով ազդեցությունը որոշակիորեն ազդում են Ա.Շ-ի վրա, և նրա հոգեկան աշխարհը բավարար պատրաստ չէ աղեկվատ ընկալել իրավիճակը և ճիշտ գնահատական տալ դրան, առավել ևս ճիշտ կողմնորոշվել իրավիճակում, որն Ա.Շ-ի համար առավել դեստրուկտիվ է և չի բխում նրա շահերից:

Այսպիսով, ըստ Տ.Վ.Սախնովայի՝ անհրաժեշտ է առանձնացնել հոգեբանական բովանդակություն ունեցող այն կատեգորիաները, որոնք առաջ են քաշվում դատարանի կողմից կոնկրետ դեպ-

քերի ուսումնասիրության պայմաններում¹⁵:

- ծնողների/դաստիարակների վարքի ազդեցությունը երեխայի հոգեվիճակի և զարգացման վրա,

- երեխայի կապվածության աստիճանը ծնողներից յուրաքանչյուրի հետ՝ հաշվի առնելով երեխայի տարիքը և զարգացման աստիճանը,

- իր բնակության վայրը որոշելու ընթացքում 10 տարին լրացած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելու հանգամանքը¹⁶:

Այսպիսով, ամփոփելով կարող ենք ասել, որ երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում կարևոր է ուսումնասիրել ինչպես երեխայի անհատական հոգեբանական, անձնային, տարիքային առանձնահատկությունները, ծնողներից յուրաքանչյուրի հետ երեխայի կապվածությունը, երեխայի հոգեվիճակն առաջացած կոնֆլիկտային պայմաններում, այնպես էլ ծնողների անհատական հոգեբանական, անձնային առանձնահատկությունները, հարաբերությունների ոճն ինչպես միմյանց, այնպես էլ երեխայի հետ, ծնողների դաստիարակության ոճը, ծնողներից յուրաքանչյուրի դրական կամ բացասական ազդեցությունը երեխայի հոգեվիճակի և զարգացման վրա: Միայն վերոնշյալ առանձնահատկությունների ուսումնասիրության և դրանց նկատմամբ համակարգային մոտեցման դեպքում է հնարավոր լիարժեք պատասխանել երեխայի բնակության և դաստիարակության հարցերի պարզաբանմանն ուղղված դատահոգեբանական փորձաքննության նախաձեռնող մարմնի կողմից առաջադրված հարցերին՝ հնարավորինս չվնասելով երեխայի անձը և նրա համար առաջացած իրավիճակում լավագույն ելքը գտնելով:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգիրք (ընդունված է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին):

2. **Ենգալիչեվ Վ.Փ., Շիլինի Ս.Ս.** Судебная психологическая экспертиза в уголовном и гражданском процессам: вопросы теории и практики. М., Изд-во Московского психолого-социального университета. Воронеж: МОДЭК, 2015, с. 456.

3. **Горьковая И.А., Никольская И.М.** Актуальные вопросы судебно-психологической экспертизы и консультаций по разрешению споров о праве на воспитание детей. Взаимодействие специалистов в области психического здоровья детей и подростков по преодолению агрессивных факторов социальной среды. Конференция, посвященная памяти профессора С.С. Мнухина. СП., 2011, с. 90-93.

4. **Дэвид Шарфф, Джилл Шарфф** “Основы теории объектных отношений”, 2009г.

5. **Нагаев В.В.** Основы судебно-психологической экспертизы: Закон и право. Москва, 2003г.

6. **Полкунова Е.В.** Исследование влияния

1. **Полкунова Е.В.** Исследование влияния родительского отношения на состояние ребенка при производстве судебной психологической экспертизы по семейным спорам, Журнал “Теория и практика судебной экспертизы” N4 (40), 2015.

2. **Дэвид Шарфф, Джилл Шарфф** “Основы теории объектных отношений”, 2009г.

3. Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգիրք (ընդունված է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին):

4. **Харитоновна Н.К., Сафуанов Ф.С., Вострокунтов Н.В., Русаковская О.А.** “Методологические основы проведения комплексных судебных психолого-психиатрических экспертиз при спорах о праве на воспитание детей”, Журнал “Теория и практика судебной экспертизы” N3 (35), 2014, с. 93.

5. **Ենգալիչեվ Վ.Փ., Շիլինի Ս.Ս.** Судебная психологическая экспертиза в уголовном и гражданском процессам: вопросы теории и практики. М., Изд-во Московского психолого-социального университета. Воронеж: МОДЭК, 2015г., с. 456.

6. **Нагаев В.В.** Основы судебно-психологической экспертизы: Закон и право, Москва, 2003г.

7. **Сахнова Т.В.** Зачем суду психолог? О психологической экспертизе в гражданском процессе: Пособие для слушателей народных университетов. Знание. Москва, 1990, с. 96.

8. **Ենգալիչեվ Վ.Փ., Շիլինի Ս.Ս.** Судебная психологическая экспертиза в уголовном и гражданском процессам: вопросы теории и практики: М., Изд-во Московского психолого-социального

родительского отношения на состояние ребенка при производстве судебной психологической экспертизы по семейным спорам, Журнал “Теория и практика судебной экспертизы” N4 (40), 2015.

7. **Сахнова Т.В.** Зачем суду психолог? О психологической экспертизе в гражданском процессе: Пособие для слушателей народных университетов. Знание. Москва, 1990, с. 96.

8. **Сахнова Т.В.** Экспертиза в суде по гражданским делам: Учебно-практическое пособие. М., Издательство БЕК, 1997.

9. **Харитоновна Н.К., Сафуанов Ф.С., Вострокунтов Н.В., Русаковская О.А.** “Методологические основы проведения комплексных судебных психолого-психиатрических экспертиз при спорах о праве на воспитание детей”, Журнал “Теория и практика судебной экспертизы” N3 (35), 2014г.

10. Documentation of torture and cruel, inhuman or degrading treatment of children: A review of existing guidelines and tools, Journal “Forensic Science International 224 (2013), p. 27-32.

университета; Воронеж: МОДЭК, 2015г., с. 456.

9. Documentation of torture and cruel, inhuman or degrading treatment of children: A review of existing guidelines and tools, Journal “Forensic Science International 224 (2013), p. 27-32.

10. **Сахнова Т.В.** Экспертиза в суде по гражданским делам: Учебно-практическое пособие. М., Издательство БЕК, 1997.

11. **Нагаев В.В.** Основы судебно-психологической экспертизы: Закон и право, Москва, 2003г.

12. **Горьковая И.А., Никольская И.М.** Актуальные вопросы судебно-психологической экспертизы и консультаций по разрешению споров о праве на воспитание детей // X Мнухинские чтения. Взаимодействие специалистов в области психического здоровья детей и подростков по преодолению агрессивных факторов социальной среды. Конференция, посвященная памяти профессора С.С. Мнухина. — СП., 2011, с. 90-93.

13. **Нагаев В.В.** Основы судебно-психологической экспертизы: Закон и право. Москва, 2003г.

14. Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգիրք (ընդունված է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին):

15. **Сахнова Т.В.** Экспертиза в суде по гражданским делам: Учебно-практическое пособие. М., Издательство БЕК, 1997, с. 247.

16. **Нагаев В.В.** Основы судебно-психологической экспертизы: Закон и право. Москва, 2003г, с. 319.

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

Քնարիկ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Իրավագիտության թեկնածու,

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասիստենտ,

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի տնօրեն

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դասախոս

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏՈՒՄ ԴԱՍԱՎԱՆԴՎՈՂ

«ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԱԿԱՆ

ԴԱՍԵՆԹԱՅԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԵԿԱՐԱԳԻՐԸ

2009թ. Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների գծով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳՀ) միջև գործառնական համագործակցության շրջանակի վերաբերյալ կնքված փոխըմբռման հուշագրի համաձայն՝ ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ծանրաբեռնվածության մեջ ներդրվեց «Փախստականների միջազգային-իրավական պաշտպանությունը» դասընթացը:

Փախստականների և միգրացիոն այլ հոսքերի զանգվածային բնույթը ժամանակակից աշխարհին բնորոշ երևույթ է: Ներկայումս փախստականների ընդունումն ու նրանց իրավունքների իրականացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը պետությունների առջև ծառայած կարևորագույն խնդիրներից են, որոնք գնալով ավելի մեծ ծավալներ են ձեռք բերում՝ իրենց վրա սևեռելով միջազգային հանրության ուշադրությունը և պահանջելով պետությունների միջև համագործակցությունն ու օժանդակությունը հասցնել որակական նոր մակարդակի: Ներկայումս փախստականների թիվը ոչ միայն չի նվազում, այլև ընդհակառակը՝ ավելանում է:

Ժամանակակից աշխարհում փախստականների առաջացման պատճառների գերակշիռ մաս են կազմում պատերազմները, ներքին հակամարտությունները, որի խոսում օրինակ է Սիրիայում 2011թ-ից ընթացող քաղաքացիական պատերազմը, որի հետևանքով տասնյակ հազարավոր անձինք ստիպված եղան լքել իրենց հայրենիքը և ապաստան փնտրել այլ երկրներում, այդ թվում նաև ՀՀ-ում:

Այս իրավիճակը պետություններից պահանջում է ուժերի հնարավորինս միավորում՝ փախստականների առաջացման պատճառները նվազագույնի հասցնելու և մարդկության կյանքի բնականոն ընթացքն ապահովելու համար: Փախստականների և ապաստան հայցողների իրավունքների պաշտպանության՝ համընդհանուր նշանակություն ունեցող հիմնախնդիրն իր հերթին պահանջում է միջազգային հանրության կողմից մշակել դրա արդյունավետ լուծմանն ու միգրացիոն շարժի իրավական կարգավորմանն ուղղված նոր ռազմավարություն, իրականացնել համակարգված և համաձայնեցված միջոցառումներ: Դրանց շարքում առավելապես կարևորվում են պետությունների կող-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

մից անօրինական միգրացիայի դեմ պայքարին ուղղված միասնական քաղաքականության մշակումը, նյութական անհրաժեշտ միջոցներով ապահովվածությունը, պետությունների քաղաքական պատասխանատվությունը, վերահսկողական մեխանիզմների ձևավորումն ու հետևողականությունը և այլն: Բացի դրանից, չնայած պետությունների մեծ մասն այսօր միացել է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ. կոնվենցիային (այսուհետև՝ 1951թ. կոնվենցիա), այնուհանդերձ, մի շարք հանգամանքներով պայմանավորված՝ ոչ բոլորն են պատշաճ կատարում իրենց ստանձնած պարտավորությունները: Այս առումով հատկապես կարևորվում է ինչպես միջազգային կազմակերպությունների, մասնավորապես՝ ՄԱԿ ՓԳՀ-ի, այնպես էլ ներպետական հասարակական կազմակերպությունների, հասարակական խմբերի դերը:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությանը, ապա փախստականների հետ կապված հիմնախնդիրը մեր երկրում ի հայտ է եկել 1988թ-ից: Մոտ 500 հազար հայ բռնի տեղահանվեց Ադրբեյջանի տարբեր բնակավայրերից. մոտ 360 հազարը բնակություն հաստատեցին նորանկախ ՀՀ-ում: Անհրաժեշտություն առաջացավ նրանց իրավունքների պաշտպանության, հատկապես քաղաքացիության հետ կապված հարցերը կարգավորելու միջոցառումներ ձեռնարկել: 1993թ. հուլիսի 6-ին ՀՀ-ն առանց որևէ վերապահման միացավ «Փախստականի կարգավիճակի մասին» 1951թ. կոնվենցիային, որի պահանջներից մեկն էլ համապատասխան իրավական բազայի ձևավորումն էր: Ըստ այդմ 1999թ. մարտի 3-ին ընդունվեց «Փախստա-

կանի մասին» ՀՀ օրենքը: Հետագայում ներպետական օրենսդրությունը կատարելագործելու և վերջնականապես միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու համար 2008թ. նոյեմբերի 27-ին ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունեց «Փախստականների և ապաստանի մասին» նոր օրենք, որն ուժի մեջ մտավ 2009թ. հունվարի 24-ին:

ՀՀ օրենսդրությունն այսօր փախստականներին տրամադրում է սոցիալական և տնտեսական հիմնական իրավունքները, սակայն դրա հետ միասին ոչ միշտ է հնարավոր լինում ապահովել դրանց իրագործումը: Ակնհայտ է, որ ապաստանի տրամադրման օրենսդրական հիմքը, օրենքի առջև հավասարությունը և խտրականության արգելքի վերաբերյալ դրույթները ոչ միշտ են վերացնում պրակտիկայում փախստականի ճանապարհին առկա խոչընդոտները, ինչպես նաև չեն երաշխավորում, որ ամրագրված իրավունքներն արդյունավետ կիրականացվեն: Փախստականների ինտեգրմանն ուղղված միջոցառումները ոչ միշտ են համակարգված բնույթ կրում, որը երբեմն պայմանավորված է ոչ միայն համապատասխան իրավական կարգավորման թերությամբ, այլև համապատասխան ոլորտի նեղ մասնագետների սակավությամբ կամ բացակայությամբ, որոնք պետական և ոչ պետական մարմինների համակարգը կարող են համալրել ոլորտի բանիմաց կադրերով:

Ըստ այդմ էլ դասընթացի ներմուծումը նպատակ է հետապնդում ուսանողներին ծանոթացնել փախստականների, ապաստան հայցողների և նրանց հետ առնչվող այլ խոցելի խմբերի պաշտպանությանն ուղղված միջազգային իրավական փաստաթղթե-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

106

րին և ներպետական օրենսդրությանը, ներկայացնել փախստականների, ապաստան հայցողների և նրանց հետ առնչվող այլ խոցելի խմբերի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները և նրանց պաշտպանության ոլորտում առկա միջազգային և ներպետական հիմնախնդիրները, սովորեցնել ուսանողներին կիրառել իրենց մասնագիտական գիտելիքները և կարողությունները փախստականների, ապաստան հայցողների և նրանց հետ առնչվող այլ խոցելի խմբերի իրավունքների պաշտպանության ոլորտում, ինչպես նաև ուսանողներին տրամադրել բավարար կարողություններ՝ կատարելու ոլորտին վերաբերող ինքնուրույն հետազոտություններ:

Դասընթացը միակն է ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև ողջ տարածաշրջանում, որը՝ որպես ինքնուրույն մասնագիտական առարկա, ուսումնասիրում է փախստականների, ապաստան հայցողների և ՄԱԿ ՓԳՀ-ի մտահոգության այլ անձանց իրավական կարգավիճակը: Դասընթացի շրջանակներում փորձ է արվում համալիր կերպով ներկայացնել փախստականների իրավական կարգավիճակի հետ կապված հիմնախնդիրները ինչպես միջազգային իրավունքի, այնպես էլ ներպետական իրավունքի համատեքստում:

Դասընթացն ուսումնասիրում է փախստականի կարգավիճակի տրամադրման ընթացակարգերն ու չափանիշները սահմանող միջազգային իրավական նորմերն ու սկզբունքները, փախստականների միջազգային իրավական պաշտպանության ձևավորումը և զարգացումը, պատմական ակնարկ է արվում «փախստական» հասկացության ձևավորմանն ու կայաց-

մանը, փախստականների իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված համընդհանուր և տարածաշրջանային միջազգային փաստաթղթերին, ինչպիսիք են, մասնավորապես, 1948թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին 1966թ. միջազգային դաշնագիրը, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966թ. միջազգային դաշնագիրը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ 1950թ. եվրոպական կոնվենցիան, Հայ և ռուս փախստականներին անձը հաստատող փաստաթուղթ տրամադրելու վերաբերյալ Ազգերի լիգայի 1926թ. համաձայնագիրը, «Փախստականների կարգավիճակի վերաբերյալ» 1951թ. կոնվենցիան, վերջինիս կից 1967թ. Արձանագրությունը, 1949թ. Ժնևի կոնվենցիաները պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին և դրանց լրացուցիչ արձանագրությունները, ինչպես նաև 1984թ. Կարթագենի հռչակագիրը, Աֆրիկյան Միասնության Կազմակերպության 1969թ. կոնվենցիան «Աֆրիկայում Փախստականների հիմնախնդիրների հատուկ ասպեկտների մասին», Դուբլինյան համաձայնագրերը և այլն:

Դասընթացի նորմատիվ հիմք են հանդիսացել նաև ՀՀ Սահմանադրությունը, «Փախստականների և ապաստանի մասին», «Քաղաքական ապաստանի մասին», «Օտարերկրացիների մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին», «Պետական սահմանի մասին», «Սահմանապահ զորքերի մասին» օրենքները, ինչպես նաև փախստականների հիմնահարցերը կարգավո-

րող ՀՀ այլ օրենքներ, ՀՀ կառավարության որոշումներ և այլ ներպետական իրավական ակտեր:

Դասընթացը հատուկ ուսումնասիրության է ենթարկում նաև փախստականների պաշտպանության սկզբունքները, մասնավորապես՝ չվերադարձելիության սկզբունքը, ընտանիքի միասնության և վերամիավորման սկզբունքը, փախստականի ներառման, բացառման և դադարման հիմքերը, փախստականի կարգավիճակը չեղյալ հայտարարելը, ապաստանի որոշման ընթացակարգը, փախստականների իրավունքներն ու պարտականությունները, փախստականների և ապաստանի հետ առնչվող այլ խոցելի խմբերի (տնտեսական միգրանտ, ներքին տեղահանված անձինք, քաղաքացիություն չունեցող անձինք) իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները, ՄԱԿ-ի ՓԳՆ-ի դերը և գործունեությունը փախստականների և ապաստան հացողների հետ կապված հիմնախնդիրների լուծման ոլորտում, փախստականների և ապաստան հացողների իրավական կարգավիճակի ամրագրումը և նրանց պաշտպանությունը ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ: Դասընթացը ներառում է նաև հարցեր, որոնք վերաբերում են «ապաստան» հասկացությանը և «ապաստանի իրավունքին» միջազգային և ներպետական իրավունքում, ինչպես նաև փախստականների միջազգային և ներպետական պաշտպանության նվազագույն չափանիշներին:

Դասընթացի ուսումնասիրության առարկա են հանդիսանում նաև փախստականների պաշտպանության ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները,

փախստականների պաշտպանության ոլորտի միջազգային ինստիտուտների գործունեությունը, փախստականների, ապաստան հայցողների, ներքին տեղահանված անձանց իրավական կարգավիճակի և սոցիալական դրության վերաբերյալ ՄԱԿ ՓԳՆ չափանիշները, ինչպես նաև ապաստանի երկրի պատասխանատվության հարցերը փախստականների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար:

Դասընթացը ուսանողներին տալիս է գործնական հմտություններ՝ վերլուծելու միջազգային համընդհանուր, տարածաշրջանային և ներպետական իրավական ակտերով սահմանված փախստականի հասկացությունը, գնահատելու փախստականներին, ապաստան հայցողներին և դրանց հետ առնչվող այլ խոցելի խմբերի վերաբերյալ միջազգային նորմերի իմպլեմենտացիան ներպետական օրենսդրությունում, ինչպես նաև համեմատելու ապաստանի որոշման ընթացակարգերը ՀՀ-ում և արտասահմանյան մի շարք երկրներում:

Փախստականների իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ հայրենական աղբյուրների քանակի սակավության պատճառով դասընթացի տեսական հիմք են հիմնականում արտասահմանյան հեղինակների աշխատությունները, մասնավորապես՝ միջազգային իրավունքի և հատկապես ոլորտի այնպիսի հեղինակավոր գիտնականների աշխատություններ, ինչպիսիք են՝ Ջ.Հեթլենդը, Ջ.Մակեդենը, Գ.Գուդվին-Գիլը, Ա.Գրահլ-Սեդսենը, Ն.Ռոբինսոնը, Դ.Իվանովը և այլք:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱԶՆ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2016 թվականի նոյեմբերի 1-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2016 թվականի փետրվարի 15-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Մովսես Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վճռաբեկ բողոքը,
Պ Ա Ր Ջ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Ջինծառայող Հայկ Մովսեսի Խաչատրյանի մահվան փաստի առթիվ 2012 թվականի հունվարի 9-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարության քննչական ծառայության 4-րդ կայազորային քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 90250112 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2012 թվականի հունվարի 21-ի որոշմամբ Սինաս Սկրտչյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նույն թվականի հունվարի 22-ին Մովսես Խաչատրյանը ճանաչվել է տուժողի իրավահաջորդ:

Նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ Մ.Սկրտչյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, լրացվել, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2012 թվականի հուլիսի 12-ի որոշումներով Մ.Սկրտչյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը վերացվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ Սիքայել Սիքայելյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2012 թվականի օգոստոսի 3-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. 2014 թվականի դեկտեմբերի 8-ին ամբաստանյալներ Մ.Սկրտչյանը և Մ.Սիքայելյանը միջնորդություններ են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով իրենց նկատմամբ կիրառել ՀՀ Ազգային ժողովի 2013 թվականի հոկտեմբերի 3-ի «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 22-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» որոշումը (այսուհետ՝ նաև Համաներման ակտ):

Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի փետրվարի 5-ի որոշմամբ ամբաստանյալների վերոնշյալ միջնորդությունները բավարարվել են: Համաներման ակտի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի կիրառմամբ քրեական գործի վարույթը կարճվել է, և ամբաստանյալների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է:

3. Տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ Վերաքննիչ դատարանը 2015 թվականի մայիսի 21-ին որոշում է կայաց-

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

րել բողոքը բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 5-ի որոշումը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ այլ կազմով նոր քննության ուղարկելու մասին:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2015 թվականի մայիսի 21-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանը վճռաբեկ բողոքներ են բերել, որոնց վարույթ ընդունելը մերժվել է Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի սեպտեմբերի 28-ի որոշմամբ:

5. 2015 թվականի նոյեմբերի 17-ին ամբաստանյալ Մ.Սիքալեյանի պաշտպան Վ.Էլբակյանը, իսկ նույն թվականի նոյեմբերի 19-ին ամբաստանյալ Մ.Սկրտչյանի պաշտպան Լ.Պողոսյանը միջնորդություններ են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով դադարեցնել տուժող Հայկ Խաչատրյանի և տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի դատավարական կարգավիճակը:

Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 29-ի որոշմամբ ամբաստանյալների պաշտպանների վերոնշյալ միջնորդությունները բավարարվել են: Տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը դադարեցվել է, և նրանք հեռացվել են գործի վարույթից:

6. Վերաքննիչ դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 15-ի որոշմամբ տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքը թողնվել է առանց քննության:

7. 2016 թվականի փետրվարի 26-ին ամբաստանյալներ Մ.Սկրտչյանը և Մ.Սիքալեյանը միջնորդություններ են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով իրենց նկատմամբ կիրառել Համաներման ակտը:

Առաջին ատյանի դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 29-ի որոշմամբ ամբաստանյալների վերոնշյալ միջնորդությունները բավարարվել են: Համաներման ակտի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի կիրառմամբ Մ.Սկրտչյանի և Մ.Սիքալեյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, իսկ նրանց վերաբերյալ գործի վարույթը՝ կարճվել:

8. Վերաքննիչ դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 15-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի հունիսի 2-ի որոշմամբ վարույթ է ընդունվել:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

9. Մ.Սկրտչյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, «*ժանդիսանալով պաշտոնատար անձ՝ ՀՀ ՊՆ թիվ 14203 գործամասի նյարդաբանական բաժանմունքի պետ, կոչումով փոխգնդապետ, միաժամանակ և հիշյալ բաժանմունքում «գլխավորի ներքին բողոքը մոնիթորակապես» ախտորոշմամբ ստացիոնար բուժման մեջ գտնվող՝ ՀՀ ՊՆ թիվ 68617 գործամասի ժամկետային զինծառայող Հայկ Մովսեսի Խաչատրյանի բուժող բժիշկ, վերջինիս մոտ 28.12.2011 թվականին «ջրծաղիկ» վարակը հայտնաբերելուց հետո, վիրաբույժի կողմից անցկացվող հետազոտությունների ընթացքում հիվանդի նկատմամբ հակավիրուսային թերապիա, նեղ մասնագիտական դինամիկ հսկողություն, դեզինտոքսիկացիոն թերապիա և անհրաժեշտ համապատասխան բժշկական միջոցառումներ ապահովելու համար վարակաբանի մասնակցություն չի ապահովել, այդ ուղղությամբ հիվանդը լիարժեք բուժօգնություն չի ստացել և նույնիսկ վիրաբուժական սուր պարթուրոզիա չհայտնաբերվելուց հետո վերջինիս ինֆեկցիոն հիվանդանոց չի տեղափոխել, այլ «ջրծաղիկ» ախտորոշումից հետո 23 ժամ մնացել է վարակաբանության միջոցառումների տեսանկյունից անօգնական վիճակում, նրա մոտ արագ կերպով զարգացել են ջրծաղիկի ծանր հետևանքները, առաջացել գլխաղեղի ախտահարման երևույթներ, ցնցումներ, լյարդի ծանր ախտահարում, հեմոռագիկ սինդրոմ և ներքին արյունահոսություն, որի հետևանքով հիվանդը հետագայում ծայրահեղ ծանր վիճակում տեղափոխվել է «Նորք» ինֆեկցիոն հիվանդանոց, ինչի հետևանքով խախտվել է ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածով սահմանված անձի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը՝ առաջացնելով էական վնաս» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4-րդ, թերթեր*

2017 1 - 2 (211 - 212)
ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

119-126):

9.1. Մ.Միքայելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, «հանդիսանալով պաշտոնատար անձ՝ ՀՀ ՊՆ թիվ 14203 գործամասի հրամանատար՝ կենտրոնական կլինիկական զինվորական հոսպիտալի պետ, կոչումով գեղապետ, 2011 թվականի դեկտեմբերի 11-ին նյարդաբանական բաժանմունքում բուժվող ժամկետային զինծառայող Յուրա Բադալյանի մոտ ջրծաղիկ հիվանդություն հայտնաբերելուց հետո, անփույթ վերաբերմունք դրսևորելով ծառայության նկատմամբ և խախտելով ՀՀ ՁՈ ներքին ծառայության կանոնագրքի 341-րդ հոդվածի պահանջները, ինչպես նաև անտեսելով ՀՀ ՊՆ ՌԲՎ պետի կողմից հաստատված՝ սուր շնչառական հիվանդությունների դեմ կանխարգելիչ ու հակահամաճարակային միջոցառումների անցկացման ծրագրի և ՀՀ ՁՈ ԳՇ պետի՝ 01.12.2009 թվականի թիվ 330/ԳՇ հրամանի համաձայն՝ ՀՀ ՊՆ ՌԲՎ պետի կողմից հաստատված կանխարգելիչ միջոցառումների անցկացման վերաբերյալ մեթոդական նամակի պահանջները, հիշյալ դեպքի մասին ՀՀ ՁՈ հիգիենիկ հակահամաճարակային անվտանգության ծառայությանը չի հայտնել և բաժանմունքում օբսերվացիոն ռեժիմ չի հայտարարել: Բացի այդ, Մ.Միքայելյանը վարակի հետագա տարածումը կանխարգելելու ուղղությամբ համապատասխան միջոցառումներ չի կազմակերպել, մասնավորապես այդ գործընթացը ղեկավարելու համար համաճարակաբանի և վարակաբանի մասնակցություն չի ապահովել, նշված բաժանմունք քաղաքացիների մոտքը չի արգելել: Միքայել Միքայելյանի կողմից ժամանակին և լիարժեք միջոցառումներ չկազմակերպելու հետևանքով հիշյալ բաժանմունքում վարակի դեմ պայքարը լիարժեք չի կատարվել, վարակի հետագա տարածումը լիարժեք չի կանխվել, «ջրծաղիկ» հիվանդության դեպքերը կրկնվել են, ինչով էական վնաս է պատճառել զինծառայողների առողջությանը և զինծառայության կրման սահմանված կարգին» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4-րդ, թերթեր 119-126):

10. Առաջին ատյանի դատարանի որոշման համաձայն. «(...) Ինչպես ամբաստանյալ Մ.Սկրտչյանի, այնպես էլ ամբաստանյալ Մ.Միքայելյանի մեղադրանքի որոշումներում, քրեական հետապնդումն իրականացնող մարմինը նրանց գործողությունների կամ անգործության և ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի մահվան միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապ չի արձանագրել, հակառակ դեպքում ամբաստանյալների արարքները ենթակա էին որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասով (անգործությամբ առաջացրել են ծանր հետևանքներ):

Ամբաստանյալներ Մ.Սկրտչյանի և Մ.Միքայելյանի գործողությունների (անգործության) և ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի մահվան միջև պատճառահետևանքային կապի բացակայության հիմնավորումներ են հանդիսացել նաև ինչպես նախաքննության, այնպես էլ գործի դատաքննության ընթացքում իրականացված հանձնաժողովային դատաբժշկական երեք փորձաքննությունների եզրակացությունները, սակայն այս ապացույցների առկայության պայմաններում մահացած ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի հայրը՝ Մովսես Խաչատրյանը, գործով շարունակել է մնալ տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակում (...):» (տե՛ս քրեական գործի հավելված, թերթեր 28-33):

11. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման շրջանակներում փաստել է. «(...) [ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ] հոդվածի բովանդակությունից ակնհայտ է, որ «դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու և նրանց գործի վարույթից հեռացնելու մասին» դատարանի կողմից կայացված որոշման բողոքարկում տվյալ հոդվածով նախատեսված չէ:

Հետևաբար հիմք ընդունելով վերոգրյալը Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևություն, որ [Ա]ռաջին ատյանի դատարանի (...) որոշումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ հոդվածի ուժով չի կարող բողոքարկվել Վերաքննիչ դատարան:

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ [Ա]ռաջին ատյանի դատարանի (...) որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Մովսես Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մուշեղ Շուշանյանի կողմից բերված բողոքը բերվել է այնպիսի դատական ակտի դեմ, որը ենթակա չէ վերաքննիչ բողոքարկման, հետևաբար նշված [բողոքը] պետք է թողնել առանց քննության» (տե՛ս քրեական գործի հավելված, թերթեր 51-55):

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

12. Բողոքաբերը գտել է, որ ստորադաս դատարանները կայացրել են անհիմն, ՀՀ Սահմանադրության ու «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներին հակասող դատական ակտեր:

Ի հիմնավորումն իր վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը նշել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու հիմքեր և կարգ չի նախատեսել, ինչից հետևում է, որ դատարանը մնան որոշում կայացնելու լիազորությամբ օժտված չէ: Բողոքաբերի համոզմամբ՝ Առաջին ատյանի դատարանը, դադարեցնելով տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի դատավարական կարգավիճակը և հեռացնելով նրան գործի վարույթից, գրկել է վերջինիս իր որդու մասկան փաստով հարուցված քրեական գործով դատաքննությանը մասնակցելու, դիրքորոշում ներկայացնելու, դատավարության այլ մասնակիցների փաստարկները վիճարկելու, ինչպես նաև դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը բողոքարկելու հնարավորությունից:

Անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ տուժողի իրավահաջորդի ու նրա ներկայացուցչի կարգավիճակը դադարեցնելու և վարույթից հեռացնելու մասին որոշումը ենթակա չէ վերաքննիչ բողոքարկման՝ բողոք բերած անձը գտել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը մնան դատական ակտ կայացնելու հնարավորություն չի նախատեսում, հետևաբար այդ որոշումը չէր կարող ընդգրկված լինել նույն օրենսգրքի 376.1-րդ հոդվածի՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի ցանկում:

13. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանը խնդրել է բեկանել Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների որոշումները:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության, մասնավորապես՝ իրավունքի զարգացման գործառույթի իրացումն է: Այդ առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու հիմքերի, ինչպես նաև այդ կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշման բողոքարկման հնարավորության կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ մնան գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. Տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակի դադարեցման հիմքերը.

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Տուժող է ճանաչվում այն անձը, ում քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով անմիջականորեն պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս: Տուժող է ճանաչվում նաև այն անձը, ում կարող էր անմիջականորեն պատճառվել բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս, եթե ավարտվեր քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելը:

2. Տուժող ճանաչելու մասին որոշումն ընդունում է հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը կամ դատարանը»:

Նույն օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Տուժողի իրավահաջորդ է ճանաչվում նրա մերձավոր ազգականներից մեկը, որը ցանկու-

Դատական պրակտիկա

թյուն է հայտնել քրեական գործով վարույթում իրականացնել մահացած կամ իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցրած տուժողի իրավունքները և պարտականությունները:

2. Տուժողի մերձավոր ազգականին նրա իրավահաջորդ ճանաչելու մասին որոշումն ընդունում է հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը կամ դատարանը՝ նրա խնդրանքով (...):

3. Տուժողի իրավահաջորդ ճանաչված անձն իրավունք ունի քրեական գործով վարույթի ցանկացած պահին դադարեցնել իր լիազորությունները:

4. Տուժողի իրավահաջորդը քրեական գործով վարույթին մասնակցում է տուժողի փոխարեն և ունի վերջինիս իրավունքները և պարտականությունները, բացի ցուցմունքներ տալու և տուժողի անձից անբաժանելի այլ իրավունքներից և պարտականություններից (...):

6. Տուժողի իրավահաջորդն ունի նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ իրավունքներ և պարտականություններ»:

Սեջրերված քրեադատավարական նորմերը Վճռաբեկ դատարանը հիմնարար վերլուծության է ենթարկել *Ս.Անտոնյանի* վերաբերյալ որոշմամբ և իրավական դիրքորոշումներ է հայտնել այն մասին, որ «(...) քրեական դատավարությունն իրականացվում է ոչ միայն հանցագործությունը բացահայտելու և մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, այլև հանցագործության արդյունքում տուժողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ապահովելու նպատակով: Այլ խոսքով՝ տուժողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը հանդիսանում է քրեական դատավարության կարևորագույն խնդիրներից մեկը:

«Տուժող» հասկացությունը՝ որպես իրավաբանական կատեգորիա, բնութագրվում է ինչպես իրավական, այնպես էլ դատավարական հատկանիշներով: Որպես իրավական հասկացություն՝ այն արտացոլում է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին անմիջականորեն հանցագործությանը վնաս պատճառելու օբյեկտիվ փաստը: Դատավարական իմաստով այն սահմանում է, թե ինչպիսի պայմաններում և կարգով է հանցագործությունից վնաս կրած անձը դատում քրեական դատավարության մասնակից՝ ձեռք բերելով որոշակի դատավարական իրավունքներ և պարտականություններ: Քրեադատավարական օրենքը նախատեսում է նաև տուժողի իրավահաջորդի ինստիտուտը, որը մահացած կամ իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցրած տուժողի իրավունքների և շահերի ներկայացման ինքնուրույն ձև է: Իրավահաջորդության առաջացման համար անհրաժեշտ է, որ տուժողի մերձավոր ազգականներից մեկը ցանկություն հայտնի ներկայացնելու նրա իրավունքները և պարտականությունները:

(...) [Տուժողի իրավաչափ շահերի շրջանակում է նրան հասցված վնասի վերականգնումը, վնաս պատճառած արարքի հանգամանքների ամբողջական բացահայտումը ու դրա ճիշտ քրեափրավական որակումը, հանցանք կատարած անձի դատապարտումը և նրա նկատմամբ արդարացի պատժի նշանակումը: Հետևաբար քրեական դատավարության ընթացքին տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) մասնակցությունը մի կողմից անհրաժեշտ նախապայման է վերջինիս իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ապահովելու համար, մյուս կողմից նպաստում է քրեական գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը: Քրեական վարույթում անհնար է իրականացնել դատավարական իրավունքներ և պարտականություններ՝ առանց դատավարության մասնակից լինելու, իսկ հանցագործության հետևանքով վնաս կրած անձի դեպքում արդյունավետ մասնակցությունը հնարավոր է միայն վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից վերջինիս տուժող ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո:

Տուժող ճանաչելու քրեադատավարական կարգին վերաբերող դրույթների համադրված վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրահանգել, որ օրենսդիրը նշված դատավարական ակտի կայացման համար անհրաժեշտ նախապայման է համարում հանցագործության արդյունքում անձին բարոյական, ֆիզիկական կամ գոյքային վնաս պատճառված լինելու կամ այդպիսի վնաս պատճառելու հավանականության հաստատումը, ինչը, սակայն, չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ անձին տուժող ճանաչելու համար անհրաժեշտ լինի հանցակազմի բոլոր տարրերի հաստատում կամ վնաս պատճառելու վերաբերյալ սպառիչ տվյալների հավաքագրում» (տե՛ս Սոսաննա Անտոնյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ

ՀՈՒՆՎԱԸ - ՓԵՏՐՎԱԸ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ԵԿԳ/0077/11/12 որոշման 25-26-րդ կետերը):

16.1. Վերահաստատելով *Ս.Անտոնյանի* գործով որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տուժողին դատավարական կարգավիճակ է տրվում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ հիմք ընդունելով այդ անձին ենթադրյալ հանցագործությանը անմիջականորեն բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս պատճառված լինելու (կամ այդպիսի վնաս պատճառելու հավանականության) հանգամանքը: Նշված կարգավիճակը հնարավորություն է ընձեռում տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) հանդես գալու որպես դատավարության մասնակից և իրականացնելու քրեադատավարական օրենքով սահմանված իր իրավունքներն ու պարտականությունները:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ հարկ է նշել, որ քրեական դատավարության ընթացքում կարող են ի հայտ գալ այնպիսի հանգամանքներ, որոնց հաշվառմամբ վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է ունենալ բավարար հիմքեր տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու համար: Օրինակ՝ վարույթի ընթացքում կարող է պարզ դառնալ, որ անձը սխալմամբ է տուժող ճանաչվել: Այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը քննարկվող կարգավիճակը տվել է, օրինակ, ենթադրյալ հանցագործությանը պատճառված վնասի հետ առնչություն չունեցող անձի (այլ կերպ՝ վնասն օբյեկտիվորեն գոյություն ունի, սակայն այն պատճառվել է ոչ թե տուժող ճանաչված անձին, այլ մեկ ուրիշի) կամ հանրային-իրավական այնպիսի միավորի, որն իրավաբանական անձ չէ:

Ուստի Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ վերը նկարագրված կամ այլ իրավիճակներում, երբ ի հայտ են գալիս տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու բավարար հիմքեր, հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի կամ դատարանի կողմից այդպիսի որոշում կայացնելը հիմնավորված և պատճառաբանված լինելու պայմաններում կարող է իրավաչափ դիտարկվել:

17. Սինույն ժամանակ անդրադառնալով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ և 80-րդ հոդվածների 1-ին մասերով նախատեսված իրավանորմերի բովանդակությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե անձին քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով անմիջականորեն պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս (կամ կարող էր պատճառվել այդպիսի վնաս, եթե ավարտվեր քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելը), սակայն նրա մահվան փաստի կամ իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցնելու ուժով վերջինս չի կարող քրեական գործի շրջանակներում մասնակցություն ունենալ, ապա նրա մերձավոր ազգականը կարող է ճանաչվել տուժողի իրավահաջորդ՝ անկախ նրանից՝ մահը կամ կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցնելը հանցագործության անմիջական հետևանք են, թե ոչ: Այլ կերպ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին բավարարող անձի մահվան (իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցնելու) բոլոր դեպքերում վերջինիս մերձավոր ազգականը կարող է ճանաչվել տուժողի իրավահաջորդ: Ընդ որում, մահացած (իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցրած) անձի մերձավոր ազգականի պահանջն այդ անձին տուժող, իսկ իրեն՝ տուժողի իրավահաջորդ ճանաչելու վերաբերյալ, պետք է անհապաղ քննության առնվի քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ այն ստանալու պահից 3 օրվա ընթացքում (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 100-րդ հոդված):

Այսպիսով, անձը կարող է տուժողի իրավահաջորդ ճանաչվել ինչպես այն դեպքում, երբ տուժողի մահը (իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցնելը) եղել է կատարված հանցագործության անմիջական հետևանք, այնպես էլ այն պարագայում, երբ կատարված հանցագործության և տուժողի մահվան (իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցնելու) միջև չի եղել անմիջական պատճառահետևանքային կապ, սակայն մահացած (իր կամքն արտահայտելու ունակությունը կորցրած) տուժողին այդպիսի հանցավոր արարքով անմիջականորեն պատճառվել է այլ ֆիզիկական, ինչպես նաև բարոյական կամ գույքային վնաս (կամ կարող էր պատճառվել այդպիսի վնաս, եթե ավարտվեր քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելը): Ընդ որում, նյութական հանցակազմերի պարագայում որոշակի հետևանքների վրա հասնելու հանգամանքը, հավասարապես նաև արարքի և այդ հետևանքների միջև առկա պատճառական

Դատական պրակտիկա

կապի բացահայտումը՝ որպես հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ, պարտադիր է, իսկ այդպիսի կապի բացակայությունը կարող է բերել քրեական պատասխանատվության հիմքի չեզոքացման: Հետևաբար անձին մեղաազրված արարքի և առաջացած վնասի միջև պատճառական կապի առկայությունը կամ բացակայությունը հնարավոր է հավաստել միայն գործով ձեռք բերված և պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հետազոտված ապացույցները գնահատելու արդյունքում:

18. Սույն գործով դատաքննության փուլում՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 17-ին, ամբաստանյալ Մ.Միքայելյանի պաշտպան Վ.Էլբակյանը, իսկ նույն թվականի նոյեմբերի 19-ին ամբաստանյալ Մ.Սկրտչյանի պաշտպան Լ.Պողոսյանը միջնորդություններ են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով դադարեցնել տուժող Հ.Խաչատրյանի և տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի դատավարական կարգավիճակը (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է, որ ամբաստանյալներ Մ.Սկրտչյանի և Մ.Միքայելյանի մեղադրանքի որոշումներում քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը նրանց գործողությունների (անգործության) և ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի մահվան միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապ չի արձանագրել, հակառակ դեպքում, ըստ ստորադաս ատյանի, ամբաստանյալների արարքները ենթակա էին որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Առաջին ատյանի դատարանը նշել է նաև, որ ամբաստանյալներ Մ.Սկրտչյանի և Մ.Միքայելյանի գործողությունների (անգործության) և ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի մահվան միջև պատճառահետևանքային կապի բացակայության հիմնավորումներ են հանդիսացել նախաքննության և դատաքննության ընթացքում իրականացված հանձնաժողովային դատաբժշկական երեք փորձաքննությունների եզրակացությունները, որպիսի ապացույցների առկայության պայմաններում մահացած ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի հայրը՝ Մ.Խաչատրյանը, գործով շարունակել է մնալ տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակում:

Արդյունքում Առաջին ատյանի դատարանը եզրահանգել է, որ տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը պետք է դադարեցնել, և նրանց հեռացնել գործի վարույթից (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

19. Նախորդ կետում շարադրված փաստական հանգամանքները վերլուծելով սույն որոշման 16-17-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամբաստանյալ Մ.Սկրտչյանին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, հանդիսանալով զինծառայող Հայկ Խաչատրյանի բուժող բժիշկը, վերջինիս մոտ 2011 թվականի դեկտեմբերի 28-ին «ջրծաղիկ» վարակը հայտնաբերելուց հետո համապատասխան բժշկական միջոցառումներ ապահովելու համար վարակաբանի մասնակցություն չի ապահովել, այդ ուղղությամբ հիվանդը լիարժեք բուժօգնություն չի ստացել և նույնիսկ վիրաբուժական սուր պաթոլոգիա չհայտնաբերվելուց հետո վերջինիս ինֆեկցիոն հիվանդանոց չի տեղափոխել, այլ «ջրծաղիկ» ախտորոշումից հետո 23 ժամ Հ.Խաչատրյանը մնացել է վարակաբանության միջոցառումների տեսանկյունից անօգնական վիճակում, նրա մոտ արագ կերպով զարգացել են ջրծաղիկի ծանր հետևանքները, առաջացել գլխուղեղի ախտահարման երևույթներ, ցնցումներ, լյարդի ծանր ախտահարում, հեմոռագիկ սինդրոմ և ներքին արյունահոսություն, որի հետևանքով հիվանդը հետագայում ծայրահեղ ծանր վիճակում տեղափոխվել է «Նորք» ինֆեկցիոն հիվանդանոց, ինչի հետևանքով խախտվել է ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 38-րդ հոդվածով սահմանված՝ անձի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը՝ առաջացնելով էական վնաս: Իսկ Մ.Միքայելյանին նույն հոդվածով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, հանդիսանալով կենտրոնական կլինիկական զինվորական հոսպիտալի պետ, 2011 թվականի դեկտեմբերի 11-ին նյարդաբանական բաժանմունքում բուժվող ժամկետային զինծառայող Յ.Բադալյանի մոտ ջրծաղիկ հիվանդություն հայտնաբերելուց հետո, հիշյալ դեպքի մասին ՀՀ ՁՈՒ հիգիենիկ հակահամաճարակային անվտանգության ծառայությանը չի հայտնել և բաժանմունքում օբսերվացիոն ռեժիմ չի հայտարարել, վարակի հետագա տարա-

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ծուրը կանխարգելելու ուղղությամբ համապատասխան միջոցառումներ չի կազմակերպել, մասնավորապես՝ այդ գործընթացը ղեկավարելու համար համաճարակաբանի և վարակաբանի մասնակցություն չի ապահովել, նշված բաժանմունք քաղաքացիների մուտքը չի արգելել: Միքայել Միքայելյանի կողմից ժամանակին և լիարժեք միջոցառումներ չկազմակերպելու հետևանքով հիշյալ բաժանմունքում վարակի դեմ պայքարը լիարժեք չի կատարվել, վարակի հետագա տարածումը լիարժեք չի կանխվել, «ջրծաղիկ» հիվանդության դեպքերը կրկնվել են, ինչով էական վնաս է պատճառել զինծառայողների առողջությանը և զինծառայության կրման սահմանված կարգին (տե՛ս սույն որոշման 9-9.1-րդ կետերը):

Վերոգրյալից հետևում է, որ ծառայության նկատմամբ ամբաստանյալների անփույթ վերաբերմունքը դրսևորվել է Մ.Սկրտչյանի դեպքում՝ զինծառայող Հ.Խաչատրյանի մոտ «ջրծաղիկ» վարակը հայտնաբերելուց հետո նրան լիարժեք բուժօգնություն չտրամադրելով և ինֆեկցիոն հիվանդանոց չտեղափոխելով, որի արդյունքում Հ.Խաչատրյանի մոտ արագ կերպով զարգացել են նշված հիվանդության ծանր ախտանիշները, իսկ Մ.Միքայելյանի դեպքում՝ «ջրծաղիկ» վարակը հայտնաբերելուց հետո դրա հետագա տարածումը կանխարգելելու ուղղությամբ ժամանակին և լիարժեք համապատասխան միջոցառումներ չկազմակերպելով, որի արդյունքում քննարկվող հիվանդության դեպքերը կրկնվել են: Այսինքն՝ ամբաստանյալներին մեղսագրված հանցավոր արարքների հետևանքները Հ.Խաչատրյանի՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքի խախտումն ու նրա առողջությանն էական վնասի պատճառումն են, և ոչ թե վերջինիս մահը: Այլ խոսքով՝ ամբաստանյալներին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքների էությունն այն է, որ զինվորական ծառայության նկատմամբ ամբաստանյալների անփույթ վերաբերմունքի հետևանքով պատճառվել է էական վնաս, որն արտահայտվել է ինչպես Հ.Խաչատրյանի՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքի խախտման, այնպես էլ Հ.Խաչատրյանի առողջությանը և զինվորական ծառայության սահմանված կարգին էական վնասի պատճառման տեսքով:

20. Վերոնշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ թեպետ ամբաստանյալներին առաջադրված մեղադրանքներից հետևում է, որ նրանց մեղսագրված արարքների և տուժողի մահվան միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապը բացակայում է, սակայն մահացած Հ.Խաչատրյանին ամբաստանյալներին մեղսագրված արարքներով անմիջականորեն պատճառվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վնաս: Հետևաբար հիմք ընդունելով սույն որոշման 17-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, մասնավորապես այն, որ անձը կարող է տուժողի իրավահաջորդ ճանաչվել նաև այն դեպքում, երբ կատարված հանցագործության և տուժողի մահվան միջև չի եղել անմիջական պատճառահետևանքային կապ, սակայն մահացած տուժողին այդպիսի հանցավոր արարքով անմիջականորեն պատճառվել է այլ ֆիզիկական, ինչպես նաև բարոյական կամ գույքային վնաս՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունն այն մասին, որ մահացած ժամկետային զինծառայող Հ.Խաչատրյանի հայրը՝ Մ.Խաչատրյանը, գործով անհիմն շարունակել է մնալ տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակում, հիմնավոր չէ:

21. Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումն իրավաչափ չէ: Առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի խախտում, իսկ արդյունքում անհամաչափորեն սահմանափակել է Մ.Խաչատրյանի իրավունքներն ու օրինական շահերը՝ զրկելով նրան քրեադատավարական օրենքով իրեն վերապահված իրավունքներից օգտվելու փաստացի հնարավորությունից:

II. Տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշման՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման հնարավորությունը.

22. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը

Դատական պրակտիկա

հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

23. ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն. «(...) Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են: (...) Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, ում սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 8-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի Սահմանադրությամբ կամ օրենքով իրեն տրված հիմնական իրավունքները ոտնահարելու դեպքում իրավասու ազգային դատարանների միջոցով արդյունավետ վերականգնելու այդ իրավունքները»:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Սույն դաշնագրի մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է.

ա) ցանկացած այն անձի համար, որի սույն դաշնագրում ճանաչվող իրավունքներն ու ազատությունները խախտված են, ապահովել իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց, եթե նույնիսկ այդ խախտումը կատարվել է պաշտոնապես գործող անձի կողմից.

բ) ապահովել, որպեսզի իրավական պաշտպանություն պահանջող ցանկացած անձի համար այդպիսի պաշտպանության իրավունք սահմանվի դատական, վարչական կամ օրենսդրական իրավասու իշխանությունների կամ պետության իրավական համակարգով նախատեսված այլ իրավասու մարմնի կողմից, և զարգացնել դատական պաշտպանության հնարավորությունները.

գ) ապահովել իրավասու իշխանությունների կողմից իրավական պաշտպանության միջոցների կիրառումը դրանք տրամադրելու դեպքում»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն. «Քրեական դատավարությունն իրականացվում է՝ ապահովելու համար անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությունը հանցագործությունից»:

Սույն օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր շահերին առնչվող քրեական գործի քննության իրավունք»:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների և դատարանի մատչելիության սահմանադրական իրավունքների վերաբերյալ հիմնահարցերին, ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները՝

- անձի հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես բարձրագույն արժեք, դատարանների կողմից ենթակա են անվերապահ պաշտպանության կոնկրետ գործի ինչպես ըստ էության

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

թյան քննության, այնպես էլ հնարավոր հետագա վերաքննության շրջանակներում,

- դատական բողոքարկումը որպես դատական պաշտպանության եղանակ, պետք է արդյունավետ միջոց ծառայի վերականգնելու անձի խախտված իրավունքներն ու ազատությունները՝ պահպանելով արդարադատության իրականացման սահմանադրական սկզբունքները,

- դատական բողոքարկման ինստիտուտը, առանց բացառության, պետք է միջոց հանդիսանա հավասարության պայմաններում, օբյեկտիվ, բազմակողմանի, արդար և հրապարակային դատաքննության արդյունքում, ողջամիտ ժամկետներում բացահայտելու և շտկելու դատական բոլոր այն սխալները, որոնք թույլ են տրվել ինչպես նյութական, այնպես էլ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտման արդյունքում, հետևաբար հանգեցրել են դատական գործի սխալ լուծմանը,

- դատավարական որևէ առանձնահատկություն կամ ընթացակարգ չի կարող խոչընդոտել կամ կանխել դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը, իմաստագրել է ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը կամ դրա իրացման արգելք հանդիսանալ,

- ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում,

- դատարանի (արդարադատության) մատչելիությունը կարող է ունենալ որոշակի սահմանափակումներ, որոնք չպետք է խաթարեն այդ իրավունքի բուն էությունը (տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 8-ի թիվ ՍԳ-Ո-936, 2016 թվականի մարտի 10-ի թիվ ՍԳ-Ո-1257 որոշումների համապատասխանաբար 6-րդ և 7-րդ կետերը):

23.1. Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումների վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումներ է արտահայտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան): Մասնավորապես՝ *Հիրշորն ընդդեմ Ռումինիայի* գործով վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է որոշակի սահմանափակումների ենթարկվել. դրանք թույլատրված են այն կանխադրույթի հիման վրա, որ դատարան դիմելու իրավունքն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից սահմանված կարգավորման առկայություն: Այս առումով պետություններն ունեն հայեցողության որոշակի սահման, թեև Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման կապակցությամբ վերջնական որոշումը կայացնում է Եվրոպական դատարանը: Անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ կիրառված սահմանափակումները դատարան դիմելու՝ անձի իրավունքն այն աստիճան չեն սահմանափակում կամ նվազեցնում, որ դրա արդյունքում խաթարվի իրավունքի բուն էությունը: Բացի դրանից, սահմանափակումը չի համապատասխանի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, եթե այն օրինական նպատակ չհետապնդի, և առկա չլինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն գործադրված միջոցի և հետապնդված նպատակի միջև (տե՛ս *Hirschhorn v. Romania* գործով 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29294/02, կետ 50):

Խնդրո առարկա հիմնարար իրավունքների էությանն անդրադարձել է նաև Վճռաբեկ դատարանը՝ ձևավորելով հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Դատարանի մատչելիության իրավունքը պետք է լինի իրական և ոչ թե պատրանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձն իր իրավունքների ու ազատությունների խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է ձևական բնույթ կրեն, որպեսզի շահագրգիռ անձը հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմանը, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքի իրացման հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքները» (տե՛ս *Արդոր Այվազյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՇԳ-2/0007/15/12 որոշման 16-րդ կետը):

24. Սույն որոշման նախորդ կետում վերլուծության առարկա դարձած հիմնարար իրավունք-

Դատական պրակտիկա

ների ապահովման անհրաժեշտությունը Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում քննարկել հանցագործությունից տուժած անձի իրավունքների պաշտպանության համատեքստում:

Այդ առումով Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ հանցագործության արդյունքում տուժած անձը ոչ միայն արդար դատաքննության և դատարանի մատչելիության հիմնարար իրավունքները կրող սուբյեկտ է, այլև միջազգային-իրավական մի շարք փաստաթղթերով որպես պետության պարտավորություն է սահմանվում հենց վերջինիս իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ապահովումը:

Այսպես՝ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի (այսուհետ՝ նաև Կոմիտե)՝ 1985 թվականի հունիսի 28-ի «Քրեական իրավունքի և դատավարության շրջանակներում տուժածի կարգավիճակի մասին» R(85)11, 2006 թվականի հունիսի 14-ի «Հանցագործության գոհերի աջակցության վերաբերյալ» R(2006)8 հանձնարարականներում առաջարկվում է ազգային մակարդակներով միջոցներ ձեռնարկել տուժողների իրավունքների պաշտպանության համար: Մասնավորապես, Կոմիտեի 1985 թվականի հանձնարարականի նախաբանում հատուկ ընդգծվել է, որ այն ընդունվել է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ քրեական արդարադատության նպատակները ավանդաբար ձևակերպվել են պետության և իրավախախտի միջև հարաբերությունների տիրույթում, ինչի արդյունքում այդ համակարգի գործադրումը հաճախ բարդացնում է տուժողի մոտ ծագած խնդիրները, այլ ոչ թե նպաստում դրանց լուծմանը: Մինչդեռ քրեական արդարադատության հիմնական գործառնությունը պետք է լինի տուժողի պահանջները բավարարելը և շահերը պաշտպանելը:

Ելնելով վերոշարադրյալից և հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ անհրաժեշտ է ամրացնել տուժողի վստահությունը քրեական արդարադատության համակարգի նկատմամբ՝ Կոմիտեն անդամ պետություններին հանձնարարել է վերանայել իրենց օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան քրեական արդարադատության համակարգում տուժողի դերը բարձրացնելու մի շարք ուղղություններով:

Միևնույն ժամանակ ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի «Հանցագործության և իշխանության չարաշահման գոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքները» A/RES/40/34 հռչակագրի 4-րդ և 5-րդ կետերը վկայում են, որ հանցագործությունից տուժողները պետք է արդարադատության մեխանիզմներից օգտվելու հնարավորություն ունենան: Դատական և վարչական կառուցակարգերը պետք է հաստատվեն և ամրապնդվեն այնպես, որ հնարավորություն ընձեռեն տուժողին ստանալու փոխհատուցում արագ, արդար, սակավարժեք և մատչելի ընթացակարգերի միջոցով:

25. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 23-24-րդ կետերում շարադրված համակարգային վերլուծությունը և հաշվի առնելով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) իրավունքների պաշտպանության պետության պոզիտիվ պարտավորության, ինչպես նաև վերջինիս՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացվելիության ապահովման անհրաժեշտությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին դատարանի որոշումը ենթակա է վերաքննության կարգով բողոքարկման: Վճռաբեկ դատարանի սույն դիրքորոշումը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ այդպիսի որոշման բողոքարկման հնարավորություն չընձեռելու միջոցով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատարանի մատչելիության իրավունքը սահմանափակելը խաթարում է այդ հիմնարար իրավունքի բուն էությունը՝ վերջինիս վերածելով պատրանքային հիմնադրույթի: Այդպիսի սահմանափակումը խախտում է նաև գործադրված միջոցի և հետապնդող նպատակի միջև հավասարակշռության ողջամիտ հարաբերակցությունը:

26. Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ «դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու և նրանց գործի վարույթից հեռացնելու մասին» դատարանի կողմից կայացված որոշման բողոքարկում չէ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ հոդվածով նախատեսված չէ, և եզրահանգել, որ բողոք է բերվել այնպիսի դատական ակտի դեմ, որը ենթակա չէ վերաքննիչ բողոքարկման: Արդյունքում ստորադաս դատարանն առանց քննության է թողել տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքը (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

27. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստերը գնահատելով սույն որոշման 23-25-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելը՝ տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշումը բողոքարկման ենթակա չլինելու պատճառաբանությամբ, հանգեցրել է տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի այնպիսի սահմանափակման, որի արդյունքում խաթարվել է նրա՝ հիշյալ իրավունքի բուն էությունը՝ վերածվելով պատրանքային հիմնադրույթի: Այդպիսի սահմանափակումը խախտել է նաև գործադրված միջոցի և հետապնդվող նպատակի միջև հավասարակշռության ողջամիտ հարաբերակցությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանին գրկելով դատարանի մատչելիության իրավունքից, խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ, 63-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածների պահանջները:

28. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումն իրավաչափ չէ:

29. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով Առաջին ատյանի դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված քրեադատավարական օրենքի խախտումներն իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն, հիմք է ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար: Սինույն ժամանակ ելնելով արդարադատության արդյունավետության շահերից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը պետք է փոփոխել և տուժողի իրավահաջորդ Մ.Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը վերականգնել: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել նաև, որ տուժողի իրավահաջորդը կաշկանդված չէ օգտվելու՝ քրեադատավարական օրենքով սահմանված իր իրավունքներից, այդ թվում՝ Առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը օրենքով սահմանված ընդհանուր կարգով բողոքարկելու հնարավորությունից, որպիսի պարագայում վերաքննիչ բողոք բերելու՝ բաց թողնված ժամկետն իրավունքի ուժով (ex jure) պետք է համարվի հարգելի:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Մ Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Տուժողի իրավահաջորդ Մովսես Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 29-ի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 15-ի որոշումները բեկանել և փոփոխել:

2. Տուժողի իրավահաջորդ Մովսես Խաչատրյանի և նրա ներկայացուցիչ Մ.Շուշանյանի դատավարական կարգավիճակը վերականգնել՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դադարից հետո՝ հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZYOME

CHARACTERISTICS OF PARLIAMENTARY FORM OF GOVERNMENT, ADVANTAGES, DISADVANTAGES

HRAYR TOVMASYAN

THE RA NA CHIEF OF STAFF - SECRETARY GENERAL, PHD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR, POSTDOCTORAL RESEARCHER OF THE PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF RA

The article discusses the features of parliamentary form of government, shows its advantages and disadvantages, it is emphasized, that various scientists appreciate some typical manifestations of this system as positive, and others - as negative.

Keywords: parliamentary form of government, monarchy, republic, constitution, parliament, president, prime minister, government, depersonification of authority

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ, ПРЕИМУЩЕСТВА, НЕДОСТАТКИ

ГРАЙР ТОВМАСЯН

РУКОВОДИТЕЛЬ - ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ АППАРАТА НС РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ, ДОКТОРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

В статье рассматриваются особенности парламентской формы правления, показываются ее преимущества и недостатки, подчеркивается, что различные ученые ценят некоторые типичные проявления этой системы как позитивные, а другие - как отрицательные.

Ключевые слова: парламентская форма правления, парламент, президент, премьер-министр, правительство, деперсонификация власти

Բանալի բառեր - պառլամենտական կառավարման ձև, պառլամենտ, նախագահ, վարչապետ, կառավարություն, իշխանության ապանձնավորում

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

RESUME - PEZIOME

**THE PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION
OF THE QUESTION ON CONFIDENCE
IN THE GOVERNMENT WITH RESPECT
TO THE ADOPTION OF A DRAFT LAW
IN THE REPUBLIC OF ARMENIA:
COMPARATIVE ANALYSIS**

HRACHIK YARMALOYAN

**LAWYER AT GIZ PROGRAM "LEGAL APPROXIMATION TOWARDS
EUROPEAN STANDARDS IN THE SOUTH CAUCASUS"**

The article of Hrachik Yarmaloyan refers to the peculiarities of regulation of the question on confidence in the Government with respect to adoption of a draft law presented by the Government after amendments of the Constitution in 2005 and in the reformed Constitution of 2015. The reforms of the Constitution in 2015 have led to a change of status and relations of constitutional bodies which in its turn had impact on regulation of legislative process in the Constitution. After the reforms of the Constitution in 2015 the President of Armenia issued a decree on implementation of these reforms which foresees amendments in a number of laws in line with the reformed Constitution. With this respect, amendments will be done also in the Rules of Procedure of the National Assembly. At the same time, the author has made comparative study of regulation of this institute in the constitutions and rules of procedures of parliaments in a number of European states, in order to show the modern development trends of this institute in European states. In essence, the regulation of the above-mentioned institute has remained the same in the amended constitution in 2015 in comparison with the Constitution of edition of 2005. Nevertheless, the Republic of Armenia changed its government system from semi-presidential government into parliamentary government system which has its impact on legislative process. Hence, it's interesting to see what developments can have the regulation of the above-mentioned institute in the draft rules of procedure. The comparative analysis will help to understand the developments of this institute in the course of constitutional reforms in Armenia since 2005 up to reforms in 2015. The article also contains recommendations on possible regulation of that institute in the draft rules of procedure of the National Assembly.

Keywords: constitutional reforms, amendments of the rules of procedure of the National Assembly, legislative process, second reading of a draft law, vote of confidence, government, parliament, draft law, lead committee, voting, National Assembly session, international experience, constitution of 1995 edition, constitution of 2015 edition, recommendations on amendments

**ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОПРОСА
О ДОВЕРИИ ПРАВИТЕЛЬСТВУ В СВЯЗИ С ПРИНЯТИЕМ
ВНЕСЕННОГО ИМ ПРОЕКТА ЗАКОНА
В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

ГРАЧИК ЯРМАЛОЯН

**ЮРИСТ ПРОГРАММЫ НЕМЕЦКОГО ОБЩЕСТВА
МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (GIZ)
"ПРАВОВАЯ ГАРМОНИЗАЦИЯ С ЕВРОПЕЙСКИМИ
СТАНДАРТАМИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ"
В АРМЕНИИ**

Статья Грачика Ярмаляна касается особенностей регулирования вопроса о доверии правительству относительно принятия законопроекта, представленного правительством после поправок Конституции в 2005 году и в реформированной Конституции 2015 года. Реформы в Конституции в 2015 году привели к изменению статуса и отношений конституционных органов, что, в свою очередь, оказало влияние на регулирование законодательного процесса в Конституции. После реформ Конституции в 2015 году Президент Армении подписал указ об имплементации этих реформ, предусматривающий поправки в ряде законов, в соответствии с реформированной Конституцией. Связи с этим поправки будут внесены также в Регламенте Национального собрания. В то же время, автор сделал сравнительное исследование регулирования этого института в конституциях и регламентах парламентов в ряде европейских государств, чтобы показать современные тенденции развития этого института в других странах. По существу, по сравнению с Конституцией редакции 2005 года регулирование вышеупомянутого института осталось прежним в измененной Конституции в 2015 года. Тем не менее, Республика Армения изменила систему правительства с полу-президентской формы правления в парламентскую систему правительства, что имеет влияние на законодательный процесс. Следовательно, интересно посмотреть, какое развитие может иметь регулирование вышеупомянутого института в проекте регламента. Сравнительный анализ поможет понять развитие этого института в ходе конституционных реформ в Армении с 2005 года до реформ в 2015 году. В статье также содержится рекомендации по возможному регулированию этого института в проекте регламента Национального собрания.

Ключевые слова: конституционные реформы, изменения регламента Национального собрания, законодательный процесс, второе чтение законопроекта, вотум доверия, правительство, парламент, законопроект, головная комиссия, голосование, сессия Национального собрания, международный опыт, конституция в редакции 2005-ого года, конституция в редакции 2015-ого года, рекомендации по изменению

Բանալի բառեր - սահմանադրական բարեփոխումներ, Ազգային ժողովի կանոնակարգի փոփոխություններ, օրենսդրական գործընթաց, օրենքի նախագծի երկրորդ ընթերցում, վստահության թվե, կառավարություն, խորհրդարան, օրենքի նախագիծ, գլխավորապես համեմատորով, քվեարկություն, Ազգային ժողովի նստաշրջան, միջազգային փորձ, 2005թ. խմբագրության Սահմանադրություն, 2015թ. խմբագրության Սահմանադրություն, փոփոխությունների վերաբերյալ առաջարկություններ

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՀԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE PROBLEM OF IMPROVEMENT OF THE LEGAL STRUCTURES FOR THE APPOINTMENT OF THE PRIME MINISTER AND THE GOVERNMENT FORMATION WITHIN THE THE FRAMEWORK OF THE CONSTITUTIONAL CHANGES

MERI SARGSYAN

POST-GRADUATE OF DISTANCE EDUCATION OF THE CHAIR OF CONSTITUTIONAL LAW

The article discusses the main issue of the improvement of the legal structures for the appointment of the Prime Minister and the Government formation within the Constitutional (2015) changes. Taking into account the fact that in the process of appointments of the Prime Minister and the Government new and innovative changes should be undertaken and implemented author has made an attempt to reveal the more or less issuable and weak points of the problem. Due to that author has offered regulative structures to improve the Constitutional issues.

Keywords: Constitution, urgent, Government, Prime Minister, President, Constitutional Court, parliamentary, document, legal authority, dispute

ПРОБЛЕМА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ НАЗНАЧЕНИЯ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРА И ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВИТЕЛЬСТВА В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

МЕРИ САРГСЯН

ЗАОЧНЫЙ АСПИРАНТ

КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ

В рамках данной статьи рассмотрена проблема улучшения правовых механизмов назначения премьер-министра и формирования правительства РА в свете конституционных реформ 2015 года. В связи с этим, учитывая то обстоятельство, что в процессах избрания и назначения премьер-министра решающую роль будет иметь позиция парламентского большинства, а также будут введены в действие совершенно новые механизмы формирования правительства, в результате анализа соответствующих положений Конституции и законодательства РА, выявлены, по нашему мнению, спорные или неоднозначные правовые регулирования и, с учетом также соответствующих правовых положений в некоторых государствах, представлены конкретные предложения, направленные на их совершенствование.

Ключевые слова: Конституция, непременно, правительство, премьер-министр, президент, Конституционный Суд, парламентское, акт, полномочие, спор

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, անհավաղ, կառավարություն, վարչապետ, նախագահ, Սահմանադրական դատարան, խորհրդարանական, ակտ, լիազորություն, վեճ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE COMPOSITION AND PROCEDURE OF FORMATION OF THE SUPREME JUDICIAL COUNCIL: REGULATIONS OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE VERSION OF 2015 AND EUROPEAN STANDARDS

NORA SARGSYAN
PHD ASSOCIATE PROFESSOR OF THE YSU CHAIR OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW

SONA YESAYAN

The Constitution of the Republic of Armenia in the version of 2015 provides for establishment of Supreme Judicial Council instead of the existing Council of Justice, which will be an independent state body meant to guarantee the independence of courts and judges. The composition of the Supreme Judicial Council and procedure of its formation significantly contribute to the successful implementation of the mission and functions of this body. In order to accurately assess the nature and essence of the constitutional amendments, this article provides for historical and comparative analysis of the constitutional arrangements for composition and procedure of formation of the Supreme Judicial Council in the light of existing European standards.

Keywords: Council of Justice, Supreme Judicial Council, juridical self-government, independence of judiciary, European standards

СОСТАВ И ПОРЯДОК ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО СУДЕБНОГО СОВЕТА: ПОЛОЖЕНИЕ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ В РЕДАКЦИИ 2015Г. И ЕВРОПЕЙСКИЕ СТАНДАРТЫ

НОРА САРКИСЯН
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, АССИСТЕНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЕГУ

СОНА ЕСАЯН

Конституция Республики Армения в редакции 2015г. предусматривает создание Высшего судебного совета вместо существующего Совета юстиции, который будет независимым государственным органом призванным гарантировать независимость судов и судей. Успешное осуществление миссии и функций этого органа в значительной степени зависит от состава Высшего судебного совета и порядка его формирования. Для того, чтобы правильно оценить природу и сущность конституционных изменений, в данной статье производится исторический и сравнительный анализ конституционных положений состава и порядка формирования Высшего судебного совета в свете существующих европейских стандартов.

Ключевые слова: Совет юстиции, Высший судебный совет, судейское самоуправление, независимость судебной системы, европейские стандарты

Բանալի բառեր - Արդարադատության խորհուրդ, Բարձրագույն դատական խորհուրդ, դատական ինքնակառավարում, դատական իշխանության անկախություն, եվրոպական չափորոշիչներ

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE PROBLEM OF MODERNIZATION OF FUNCTIONS OF JUDICIAL AUTHORITY

RAFIK KHANDANYAN
**JUDGE OF THE ADMINISTRATIVE COURT
 OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
 PROFESSOR OF THE DEPARTMENT
 OF “CONSTITUTIONAL RIGHT, MUNICIPAL RIGHT”
 OF RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY,
 PHD IN LAW,
 POST-DOCTORAL RESEARCHER
 OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY**

In this article the problem of modernization of functions of judicial authority. The author comprehensively analyzed opinions of scientists on traditional fundamental functions of judicial authority-justice and other functions, and came to the following conclusion: the main mission (function) of the judicial power is the implementation of justice. But at the present stage of social and constitutional development, functions of judicial authority acquired new content and sense: its functions of control, ensuring uniform application of laws and other regulations and protection of the rights and freedoms of the person are especially important.

Keywords: judicial authority, function, control, human rights, justice, legality

ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ФУНКЦИЙ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

РАФИК ХАНДАНЯН
**СУДЬЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА,
 СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО
 И МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРАВА
 РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА,
 КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
 ДОКТОРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
 УНИВЕРСИТЕТА**

В данной статье всесторонне рассматривается проблема модернизации функций судебной власти. Автор всесторонне проанализировал мнения ученых о традиционных фундаментальных функциях судебной власти — правосудия и других функциях, и пришел к следующему выводу: основная миссия (функция) судебной власти — это осуществление правосудия. Но на современном этапе общественного и конституционного развития функции судебной власти приобрели новое содержание и смысл: особенно важны его функции контроля, обеспечения единообразного применения законов и иных нормативно-правовых актов и защиты прав и свобод человека.

Ключевые слова: судебная власть, функция, контроль, права человека, правосудие, законность

Բանալի բառեր - դատական իշխանություն, գործառույթ, վերահսկողություն, մարդու իրավունքներ, արդարադատություն, օրինականություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

ISSUES REGARDING THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE ACQUIRED BANK PARTICIPANTS

VAHRAM AVETISYAN
**DOCTOR OF LAW, PROFESSOR,
HEAD OF THE CHAIR OF CIVIL LAW OF YSU**

ARSEN HOVHANNISYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF YSU CHAIR OF CIVIL LAW

This article studied rights protection issues of the acquired bank during bank mergers. In 2016 The Board of The Central Bank of the Republic of Armenia made amendments in the accession process of banks, according to which acquired bank may grant financial compensation to its shareholders, and as a result they are eliminated from the total number of shareholders of the saved bank. The study revealed some problems related to ensuring the rights of participants during decision on the payment of monetary compensation. The study meanwhile suggested possible options for ensuring the protection of the rights of the participants of the bank.

Keywords: bank, acquisition, reorganization, conversion of securities, compensation, due process, fair price

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ УЧАСТНИКОВ ПРИСОЕДИНЯЕМОГО БАНКА

ВАГРАМ АВЕТИСЯН
**ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР,
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ**

АРСЕН ОГАНИСЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

В данной статье исследованы вопросы защиты прав участников присоединяемого банка. Советом Центрального банка Республики Армения в 2016 году были проведены изменения в процессе присоединения банков, согласно которому присоединяемый банк вправе предоставить денежную компенсацию своим акционерам, после чего последние выбывают из общего числа акционеров сохраняемого банка. В процессе исследования были выявлены некоторые проблемы, связанные с обеспечением прав участников при принятии решения о выплате денежной компенсации, а также представлены возможные варианты обеспечения прав участников банка.

Ключевые слова: банк, присоединение, реорганизация, конвертация ценных бумаг, денежная компенсация, надлежащий процесс, справедливая цена

Բանալի բառեր - բանկ, միացում, վերակազմակերպում, արժեթղթերի փոխարկում, դրամական հատուցում, պատշաճ ընթացակարգ, արդար գին

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՀԱՏՍՎԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

STATUTORY DAMAGES IN INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION CASES

LEVON SARGSYAN
**POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY**

In this article, the author explores the features of compensation institute in intellectual property rights protection cases. The author analyzes the experience of the Russian Federation and the United States in this field. As a result of research the author expresses his opinion about necessity of fixing the compensation Institute in domestic legislation.

Keywords: statutory damages, intellectual property rights protection, international experience, Russia, USA

КОМПЕНСАЦИЯ ПО ДЕЛАМ О ЗАЩИТЕ ПРАВ НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ

ЛЕВОН САРГСЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной статье автором рассматриваются особенности института компенсации по делам о защите прав на интеллектуальную собственность. Автор анализируется также опыт России и США по законодательному регулированию данного института. На основании исследования автором высказывается мнение о преимуществах закрепления данного института в отечественном законодательстве.

Ключевые слова: компенсация, защита прав на интеллектуальную собственность, зарубежный опыт, Россия, США

Բանալի բառեր - փոխհատուցում, մտավոր սեփականության պաշտպանություն, արտասահմանյան փորձ, ՌԴ, ԱՄՆ

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱՎԱՅ
Իշխանություն

RESUME - PEZYOME

**SOME ISSUES RELATED TO THE ARTICLES 141,142
OF CRIMINAL CODE OF THE RA**

**GURGEN KOTANJYAN
PHD IN LAW**

There are certain difficulties related qualification composition of crimes stipulated in Articles 141,142 Criminal Code of the Republic of Armenia. In particular, some difficulties arise in the demarcation of these compositions, as well as in the qualification of the crimes in aggregate with other acts. In addition, the author makes some proposals on the disposition of these articles. In particular, the author offers not to apply sentence of imprisonment to persons under 21 years of age who have committed acts provided of the first part of the articles 141,142 of the Criminal Code of Armenia.

Keywords: Acts qualification, demarcation of crimes, complexity, composition, aggravating circumstances, the criminal code

**НЕКОТОРЫ ВОПРОСЫ ОТНОСЯЩИХСЯ
К СТАТЬЯМ 141,142 УК РА**

**ГУРГЕН КОТАНДЖЯН
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Есть определенные сложности относящихся квалификации составов преступлений предусмотренных статьями 141,142 Уголовного кодекса Республики Армения. В частности, некоторые трудности возникают при разграничении данных составов, а также при квалификации рассматриваемых преступлений в совокупности с другими деяниями. Кроме того, автор делает конкретные предложения касательно диспозициях этих статей. В частности, автор предлагает не применять наказание в виде лишения свободы к лицам не достигшим 21 лет, которые совершили деяния предусмотренные частью первой статьями 141,142 УК РА.

Ключевые слова: квалификация деяний, разграничение преступлений, сложности, совокупность, отягчающие обстоятельства, Уголовный кодекс

Բանալի բառեր - արարքների որակում, հանցագործությունների սահմանազատում, բարդություններ, համակցություն, ծանրացնող հանգամանքներ, Քրեական օրենսգիրք

ՀՈՒՆՎԱՐ – ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 – 2 (211 – 212)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

RESUME - PEZIOME

DEVOLUTIV EFFECT OF THE APPEAL OF PROCEDURAL LAW AND JUDICIAL SELF-CONTROL

ARTUR GHAMBARYAN
**DEPUTY CHAIRMAN OF THE INVESTIGATIVE COMMITTEE
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA, HEAD OF THE CHAIR
OF THEORY OF STATE AND LAW
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY,
DOCTOR OF LAW**

This article discusses the issues of devolutiv effect of the appeal of court decisions, the legal positions of the Constitutional Court and the Court of Cassation concerning inadmissibility of the non devolutiv effect of appeal. The author notes that devolutiv effect of the appeal of the judgments requires ensuring due impartiality and objectivity of the review of judicial acts. In the criminal proceedings the appeal of substantive judicial acts (sentence, the decision quashing the file) should have devolutiv effect. The author believes that an exception might be contemplated for reviewing the judicial acts by the newly discovered circumstances. The author, analyzing the pre-revolutionary and contemporary opinions of the trial specialists, as well as studying other countries appeal systems, for ensuring the effectiveness of the judicial system, offers to provide by legislation the exceptional cases of the judicial self-control. Moreover, the object of judicial self-control may be some judicial decisions which are not solving the case essentially, and in the case of newly discovered circumstances, also the substantive decisions. If the court decides that the appeal against the substantive decision by the case is unfounded, then obliged by law the complaint must be transferred to the high court.

Keywords: appeal, devolutiv effect, equity, self-control, newly discovered circumstances

ДЕВОЛЮТИВНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ОБЖАЛОВАНИЯ СУДЕБНОГО АКТА И СУДЕБНЫЙ САМОКОНТРОЛЬ В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ

АРТУР ГАМБАРЯН
**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РА,
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В статье рассматриваются вопросы деволютивного влияния обжалования судебных актов, правовые позиции Конституционного суда РА и Кассационного суда РА относительно недопустимости недеволютивного влияния обжалования. Автор отмечает, что деволютивное влияние обжалования судебных актов обусловлено требованием обеспечения объективности и беспристрастности пересмотра судебных актов. В уголовном процессе обжалование судебных актов, решающих дело по существу (приговор, постановление о прекращении производства) должно иметь деволютивное влияние. По мнению автора, можно предусмотреть исключение для пересмотра судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам. Автор, проанализировав мнения дореволюционных и современных процессуалистов, а также изучив системы обжалования иных стран, с целью обеспечения эффективности судебной деятельности, предлагает законодательно предусмотреть исключительные случаи судебного самоконтроля. При этом, объектами судебного самоконтроля могут являться отдельные судебные акты, не решающие дело по существу, а в случае вновь открывшихся обстоятельств — также акты, решающие дело по существу. Если суд решает, что жалоба против судебного акта, не решающего дело по существу, необоснованна, то в силу закона обязан передать жалобу в вышестоящий суд.

Ключевые слова: обжалование, деволютивное влияние, беспристрастие, самоконтроль, вновь открывшееся обстоятельство

Բանալի բառեր - բողոքարկում, դեվոլյուտիվ ազդեցություն, անաչառություն, ինքնավերահսկողություն, նոր երևան եկած հանգամանք

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՀԱՍՏԱՑՄԱՆ
Ի ՎԵՐԱԿՈՒՐԴՅՈՒՆ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE MECHANISM OF SUBMITTING (COLLECTING) OF PROCEDURAL MATERIAL FOR CASES CONSIDERED THROUGH GENERAL CLAIM PROCEEDINGS IN THE DRAFT CIVIL PROCEDURAL CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

SERGEY MEGHRYAN

**HEAD OF THE YSU CHAIR OF CIVIL PROCEDURE,
PhD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR**

The present article is devoted to scrutinizing several issues of the theory of evidence and reviewing the mechanism of submitting (collecting) of procedural material for cases considered through general claim proceedings envisaged in the draft Civil Procedural Code of the Republic of Armenia. Based on the doctrinal approaches on the issues of evidence, trans-national standards of civil procedure, the experience of foreign countries and critical analysis of the norms of the current CPC of RA establishing the procedural order of preparation of the case for judicial hearing, it is substantiated the importance to imply an adequate mechanism of submitting (collecting) of procedural material in the domestic legislation aimed at operative, timely and to the extent possible comprehensive factual and procedural material at the stage of preparation of the case for judicial hearing. The article provides detailed analysis of such legal regulatory novelties in the CPC as mandatory provisional court hearing for cases considered through general claim proceedings, the importance of adopting at the provisional hearing of decision about distribution of the burden of proof, the time-frames for realization of several discretionary rights of the parties, the powers of the judge in terms of establishing time-frames for submitting the factual and evidence material by the parties, the consequences of not submitting of the procedural material by the established deadline. The article discusses the correlation of the legal institutions mentioned, discovers their role, advantages and several shortcomings. The conclusion is drawn up that the mechanism of submitting (collecting) of the procedural material for cases considered through general claim proceedings envisaged at the Draft CPC of RA could be considered effective. According to the author, it will contribute to ensuring operative, timely and to the extent possible comprehensive factual and procedural material at the stage of preparation of the case for judicial hearing, which, in its turn, will secure consideration and settlement of the case

Keywords: evidence, burden of proof, timely submission of evidences, collecting of factual and evidence material, preparation of the case for the court hearing, distribution of the burden of proof

МЕХАНИЗМ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ (СОБИРАНИЯ) ПРОЦЕССУАЛЬНОГО МАТЕРИАЛА ПО ДЕЛАМ, РАССМАТРИВАЕМЫМ В ПОРЯДКЕ ОБЩЕГО ИСКОВОГО ПРОИЗВОДСТВА, В ПРОЕКТЕ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

СЕРГЕЙ МЕГРЯН

**ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ**

Предлагаемая статья посвящена рассмотрению некоторых вопросов теории доказывания и обзору механизма представления (собрания) процессуального материала по делам, рассматриваемым в порядке общего искового производства, предусмотренного в проекте Гражданского процессуального кодекса Республики Армения. На основе доктринальных подходов к вопросу о доказывании, транснациональных стандартов гражданского процесса, опыта зарубежных стран и критического анализа норм действующего ГПК РА, регулирующих процессуальный порядок подготовки дела к судебному разбирательству, аргументируется необходимость внедрения в отечественное законодательство адекватного механизма представления (собрания) процессуального материала, направленного на обеспечение оперативного, своевременного и по возможности полного представления фактического и процессуального материала в стадии подготовки дела к судебному рассмотрению. В статье детально рассмотрены предусмотренные в проекте ГПК такие новеллы правового регулирования, как обязательность предварительного судебного заседания по делам, рассматриваемым в порядке общего искового производства, необходимость принятия в предварительном судебном заседании определения о распределении обязанности доказывания, временные ограничения для осуществления некоторых распорядительных прав сторон, полномочия судьи по назначению сторонам сроков для представления своего фактического и доказательственного материала, последствия непредставления процессуального материала в установленный срок. В статье обсуждается вопрос взаимодействия указанных правовых инструментов друг с другом, выявляются их значение, достоинства и некоторые недостатки. Делается вывод о том, что механизм представления (собрания) процессуального материала по делам, рассматриваемым в порядке общего искового производства, предусмотренный в проекте ГПК РА, можно считать удачным. По мнению автора, он будет способствовать обеспечению оперативного, своевременного и по возможности полного представления фактического и процессуального материала в стадии подготовки дела к судебному рассмотрению, что, в свою очередь, обеспечит рассмотрение и разрешение дела в наименьшем количестве судебных заседаний.

Ключевые слова: доказывание, обязанность доказывания, своевременное представление доказательств, собрание фактического и доказательственного материала, подготовка дела к судебному разбирательству, распределение обязанности доказывания

Բանալի բառերը - ապացուցում, ապացուցման պարտականություն, ապացույցների ներկայացում, փաստական և ապացուցողական նյութի հավաքում, գործի նախապարաստում դատարանության, ապացուցման պարտականության բաշխում

2017 1 - 2 (211 - 212) ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Ի Հիմնադրամիջոցին

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

CERTAIN ISSUES CONCERNING FIGHT AGAINST JUVENILE CRIME

IVETA MANUKYAN
**SENIOR ASSISTANT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW
OF THE YSU LAW FACULTY**

The present article is referring to the certain issues of fight against juvenile crime. As per the authors opinion the efficient fight against juvenile crime is of crucial importance, since the general rate of crime is dependent upon the tendencies of juvenile crime.

Certain measures of prevention of the deviant and criminal behavior of the juveniles are analyzed in the frames of the present article. As a result of the above analysis the ways of improving the fight against juvenile crime are suggested.

Keywords: juvenile, punishment, alternative measures, conditional sentencing, coercion measures of educational nature

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

ИВЕТА МАНУКЯН
**СТАРШИЙ ЛАБОРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

Данная статья посвящена некоторым вопросам борьбы с преступностью несовершеннолетних. Согласно мнению автора, эффективная борьба с преступностью несовершеннолетних крайне важна, поскольку дальнейшая ситуация общей преступности зависит от тенденций преступности несовершеннолетних.

В статье обсуждаются некоторые меры предупреждения девиантного и криминального поведения несовершеннолетних. Автором представлены предложения по улучшению мер борьбы с преступностью несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетний, наказание, альтернативные средства, условное неприменение наказания, средства принуждения воспитательного характера

Բանալի բառեր - անչափահաս, պատիժ, այլընտրանքային միջոցներ, պատիժը պայմանականորեն չկիրառել, դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ

RESUME - РЕЗЮМЕ

APPLIED METHODOLOGY OF ORGANIZATION INSOLVENCY QUALITIES OF FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE IMPLEMENTATION

KAREN MAMIKONYAN
PhD IN ECONOMICS

The article deals with the formation of "indirect" production methodology of forensic accounting. A circle of mistakes that can be committed by an expert, and subsequently may affect the accuracy of the expert opinion as evidence in court.

Keywords: forensic accounting; methodology expert researches; methods and validation receptions.

ПРИКЛАДНАЯ МЕТОДИКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КАЧЕСТВ НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СУДЕБНО-БУХГАЛТЕРСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

КАРЕН МАМИКОНЯН
КАНДИДАТ ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК

В статье рассматриваются вопросы формирования "непрямых" методики производства судебно-бухгалтерской экспертизы. Определен круг ошибок, которые могут быть совершены экспертом и которые впоследствии могут повлиять на достоверность заключения эксперта как доказательство в суде.

Ключевые слова: судебно-бухгалтерская экспертиза, методика экспертного исследования, методы и приемы проверки

Բանալի բառեր - դատահաշվապահական փորձաքննություն, անվճարունակության հատկանիշներ, փորձաքննության անողղակի եղանակ, մեթոդաբանություն, դրամական միջոցների հոսքերի կառուցվածքի վերլուծություն, պարտավորությունների մարման հնարավորություն

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

131

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

PECULIARITIES OF FORENSIC-PSYCHOLOGICAL EXPERTISE IN CHILD CUSTODY DETERMINATION AND UPBRINGING ISSUES

NARINE SIRADEGHYAN

**EXPERT OF THE DEPARTMENT OF PSYCHOLOGICAL EXPERTISE OF
“NATIONAL BUREAU OF EXPERTISE” SNCO OF NAS OF RA**

The present article describes the applicability of divorce issue within Armenian society and the problems experienced by children as a result of divorce. It also draws attention to the importance and peculiarities of forensic-psychological expertise in child custody determination and upbringing issues, the rights of children and their parents, psychological and legal approaches to the issue regulation, as well as the posed inquires to the expert psychologist in case of forensic-psychological expertise aimed at determination of child custody and upbringing issues. The jurisdiction of expert psychologist is also discussed in the given article with respective examples cited from the practice of forensic-psychological expertise.

Keywords: forensic-psychological expertise, parent-child relationships, age peculiarities, child custody determination, system approach

КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ ОСОБЕННОСТИ СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ОПЕКУНСТВА И ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ

НАРИНЕ СИРАДЕГЯН

**ЭКСПЕРТ ОТДЕЛА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ
ГНКО “НАЦИОНАЛЬНОЕ БЮРО ЭКСПЕРТИЗ” НАН РА**

Данная научная статья рассматривает актуальность проблемы развода и вытекающих из него проблем в жизни детей среди армянского общества, а также важность и особенности судебно-психологической экспертизы в определении опекунов и воспитания детей. К тому же, разъясняются права родителей и детей, психологический и юридический подходы направленные на регулирование проблемы и вопросы, выдвинутые перед психологом-экспертом в случае судебно-психологического экспертизы направленного на определении опекунов и воспитания детей. В статье также обсуждается сфера компетенций эксперта психолога, были приведены примеры из практики судебно-психологической экспертизы.

Ключевые слова: судебно-психологическая экспертиза, взаимоотношения родителей и детей, возрастные особенности, определение опекунов, системный подход

Բանալի բառեր - դատահոգեբանական փորձաքննություն, ծնող-երեխա փոխհարաբերություններ, տարիքային առանձնահատկություններ, երեխայի բնակության վայրի որոշում, համակարգային մոտեցում

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

BRIEF DESCRIPTION OF THE MASTER COURSE ON "INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF REFUGEES" CONDUCTED AT THE LAW FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY

**KNARIK VARDANYAN
CANDIDATE OF LAW, ASSISTANT
HEAD OF THE LEGAL CLINIC, LAW FACULTY, YSU
LECTURER OF THE CHAIR OF EUROPEAN
AND INTERNATIONAL LAW
OF THE LAW FACULTY OF THE YSU**

The article presents a short description of the Master course on “International legal protection of refugees” which is conducted at the Law Faculty of Yerevan State University. The course seeks to discuss the basic legal framework for refugee and asylum issues and assess its evolution within the context of international and national law. During the course students attain thorough understanding of the Convention relating to the Status of Refugees (1951), as well as the principal regional conventions. The aim of the course is to prepare specialists in the field of refugees’ protection who can later work in state or non-state bodies dealing with refugees, asylum seekers and other people of concern.

Keywords: Faculty of Law, YSU, Master course, “International legal protection of refugees”, UNHCR, Memorandum of Understanding, refugee, asylum seeker, Convention related to refugees (1951), regional documents

КРАТКОЕ ОПИСАНИЕ МАГИСТЕРСКОГО КУРСА “МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА БЕЖЕНЦЕВ” ИЗУЧАЮЩИЙСЯ НА ЮРИДИЧЕСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

**КНАРИК ВАРДАНЯН
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, АССИСТЕНТ,
ЗАВЕДУЮЩИЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ КЛИНИКОЙ,
ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЕГУ,
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье дается краткое описание магистерского курса «Международно-правовая защита беженцев», который изучается на юридическом факультете Ереванского государственного университета. В рамках магистерского курса рассматривается основная правовая база в отношении беженцев и убежища и оценивается ее эволюция в контексте международного и национального права. Студентам дается общая характеристика Конвенции 1951г. «О статусе беженцев», а также основных региональных конвенций. Целью курса является подготовка специалистов в области защиты беженцев, которые в дальнейшем могут работать в государственных или негосударственных органах, занимающихся вопросами беженцев, лиц, ищущих убежища, и других категорий лиц, находящихся в компетенции УВКБ ООН.

Ключевые слова: юридический факультет ЕГУ, магистерский курс, "Международно-правовая защита беженцев", УВКБ ООН, Меморандум о взаимопонимании, беженец, лицо, ищущее убежище, Конвенция 1951 года о статусе беженцев, региональные документы

Բանալի բառեր - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, մագիստրատուրա, «Փախստականների միջազգային իրավական պաշտպանությունը» դասընթաց, ՄԱԿ ՓԳՀ, փոխընթացման հուշագիր, փախստական, ասպատան հայցող, «Փախստականների կարգավիճակի մասին» 1951թ. կոնվենցիա, տարածաշրջանային փաստաթղթեր

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Թեւավոր խոսքեր

Մարդկանց յուրահատուկ է վատաբանել այն բոլորը, ինչի հանդեպ նրանք իրենց զգում են անընդունակ:

Ի. ԳՅՈՐԹԵ

Ոմանք կարծում են, թե խելացիի հռչակ ստանալու համար բավական է միայն բոլորին հիմար անվանել:

Վ. Օ. ԿԼՅՈՒՉԵՎՍԿԻ

Դու սիրո՞ւմ ես կյանքը: Այդ դեպքում ժամանակ մի կորցրու, որովհետև ժամանակը հյուսվածք է, որից կազմված է կյանքը:

Բ. ՖՐԱՆԿԼԻՆ

Ժամանակը ամենաէժան և միևնույն ժամանակ ամենաթանկ բանն է, որ մենք ունենք, քանի որ նրա՝ ժամանակի շնորհիվ ենք մենք ստանում ամեն ինչ:

ՅԱ. ՌԱՅՆԻՍ

Դրամը թանկ է, մարդկային կյանքը էլ ավելի թանկ է, իսկ ժամանակը ամեն ինչից թանկ է:

Ա. Վ. ՍՈՒՎՈՐՈՎ

Կորցրած ամեն մի ակնթարթ գործի կորուստ է, օգուտի կորուստ:

Ֆ. ՉԵՍՏԵՐՖԻԼԴ

Չարմանալի է կառուցված մարդը, նա վշտանում է, երբ կորցնում է հարստությունը, և անտարբեր է այն բանի նկատմամբ, որ անվերադարձ անցնում են նրա կյանքի օրերը:

ԱԲՈՒԼ-ՖԱՐԱՉ

ՀՈՒՆՎԱՐ - ՓԵՏՐՎԱՐ 2017 1 - 2 (211 - 212)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն